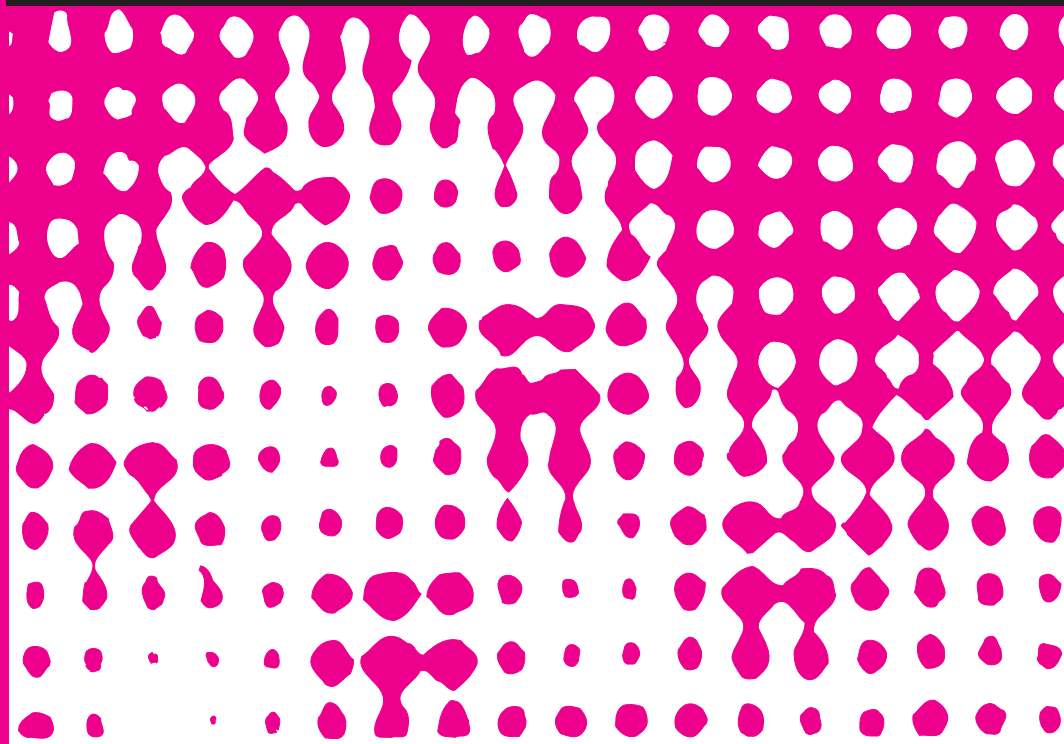

* DEMO 2007 GRAFIE 4

revue pro výzkum populačního vývoje

ČLÁNKY – Ludmila Fialová: Změny charakteru mimomanželské plodnosti v českých zemích od 18. století ● Beatrice Chromková-Manea – Petr Fučík: Teorie konfliktních preferencí a plodnost v České republice ● XXXVII. konference České demografické společnosti „Regionální demografie“, Olomouc, 23. – 24. květen 2007

DISKUSE ● SČÍTÁNÍ LIDU ● RECENZE ● ZPRÁVY ● VÝZNAMNÉ OSOBNOSTI DEMOGRAFIE ● PŘEHLEDY ● BIBLIOGRAFIE

obsah

ČLÁNKY

<i>Ludmila Fialová</i> : Změny charakteru mimomanželské plodnosti v českých zemích od 18. století	230
<i>Beatrice Chromková-Manea – Petr Fučík</i> : Teorie konfliktních preferencí a plodnost v České republice	244
XXXVII. konference České demografické společnosti „Regionální demografie“, Olomouc, 23. – 24. květen 2007	253
<i>Ludmila Nesládková</i> : Činnost historických demografů na severní Moravě	253
<i>Ludmila Fialová</i> : Regionální rozdíly ve vývoji obyvatelstva českých zemí v letech 1650–1800	254
<i>Josef Grulich</i> : Demografický vývoj jižních Čech v 17. a 18. století	254
<i>Vladimír Balcar</i> : Obyvatelstvo měst v České republice v letech 1869 a 2001	254
<i>Kryštof Zeman</i> : Naděje dožití v okresech České republiky v letech 1981–2005 podle údajů Českého statistického úřadu	254
<i>Šárka Kasalová Daňková – Lenka Juříčková</i> : Regionální diferenciace příčin smrti v České republice	255
<i>Dagmar Džúrová – Michala Lustigová</i> : Zdraví, životní styl a prostředí, vybraná města České republiky, 1998–2002	255
<i>Jitka Rychtaříková</i> : Regionální diferenciace plodnosti v průřezové a kohortní perspektivě	255
<i>Dagmar Bartoňová</i> : Regionální aspekty změn ve složení obyvatelstva České republiky podle rodinného stavu koncem 20. a začátkem 21. století	255
<i>Danuša Jurčová – Ján Mészáros – Iveta Stankovičová</i> : Populačný vývoj v okresoch Slovenskej republiky	255
<i>Jozef Mládek</i> : Stárnutie obyvateľstva Slovenska a jeho interpretácie v Atlase obyvateľstva Slovenska	256
<i>Eva Kačerová – Jitka Langhamrová – Tomáš Fiala</i> : Analýza demografického vývoje a jeho důsledků pro oblast školství v malých lokalitách na okraji Prahy	256
<i>Branislav Bleha</i> : Niečo k presnosti populačných prognóz Slovenskej republiky a Českej republiky	256
<i>Jan Müller</i> : Aktuální změny v územním členění České republiky a demografická data	256
<i>Tadeusz Siwek</i> : Możliwy wpływ zmiany metodyki szacowania ludności w roku 2001 na narodowościową strukturę České republiky	257
<i>Jakub Fischer – Petr Mazouch</i> : Souvislosti vzdělanosti, nezaměstnanosti a ekonomického růstu z regionálního hlediska	257
<i>Luboš Marek – Michal Vrabec</i> : Vývoj mezd v krajích České republiky podle věku a pohlaví	257
<i>Pavel Ptáček – Václav Toušek – Vladimír Polášek</i> : Regionální aspekty vnitřní migrace v České republice v období 1991–2004	257
<i>Vladimír Polášek – Pavel Plaček – Václav Toušek</i> : Migrace vysokoškoláků v letech 1991–2004 v regionálním pohledu	258
<i>Bohdana Holá</i> : Cizinci v České republice – regionalizace dat a další problémy a výzvy	258
<i>Zdeněk Čermák – Dagmar Džúrová</i> : Ilegální migranti v pražském regionu	258
<i>Jaroslav Dušek – Bohumil Minařík</i> : Vývoj charakteristik pohybu obyvatelstva v krajích regionu Jihovýchod ve srovnání s Českou republikou	259

contents

ARTICLES

<i>Ludmila Fialová</i> : Changes in the Nature of Non-Marital Fertility in the Czech Lands since the 18th Century	230
<i>Beatrice Chromková-Manea – Petr Fučík</i> : The Conflicting Preference Theory and Fertility in the Czech Republic	244
The 37th Conference of the Czech Demographic Society on „Regional Demography“, Olomouc, 23–24 May 2007	253

DISCUSSION

<i>Ladislav Rabušic</i> : Some Comments on Czech Family Policy	262
--	-----

POPULATION CENSUS

<i>Robert Šanda</i> : Economic Activity and Education of the Population in European Countries by the Results of the Census 2000	273
---	-----

BOOK REVIEWS

Extra-marital Fertility in the Czech Republic since 1989' (<i>Michaela Potančoková</i>)	279
Children in 19th Century Bohemia (<i>Petra Berrová</i>)	280
History of the Population of England (<i>Ludmila Fialová</i>)	281

REPORT – IMPORTANT PERSONALITIES OF DEMOGRAPHY – SURVEYS – BIBLIOGRAPHY

*DEMOGRAFIE

© Český statistický úřad 2007

Vydává ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD ve Studiu GSW, Čs. armády 31, 160 00 Praha 6.

Řídí redakční rada: Ing. Jiřina Růžková, CSc. (předsedkyně redakční rady), Mgr. Věra Hrušková, CSc. (výkonná redaktorka), PhDr. Milan Aleš, RNDr. Ludmila Fialová, CSc., Doc. Ing. Zuzana Finková, CSc., Prof. MUDr. Jan Holčík, DrSc., Doc. RNDr. Felix Koschin, CSc., Ing. Milan Kučera, PhDr. Věra Kuchařová, CSc., Ing. Jitka Langhamrová, CSc., Prof. Ing. Zdeněk Pavlík, DrSc., Prof. RNDr. Jitka Rychtaříková, CSc., Doc. Ing. Eduard Souček, CSc., Ing. Miroslav Šimek, Ing. Josef Škrabal.

Vychází čtyřikrát ročně. Informace o předplatném podává a objednávky přijímá redakce.

Adresa redakce: Praha 10 – Strašnice, Na padesátém 81, PSČ 100 82, telefon: 274 052 834, e-mail: vera.hruskova@czso.cz

Informace o předplatném a objednávky vyřizuje firma MYRIS TRADE s. r. o., P. O. Box 2, 142 00 Praha 4.

Podávání novinových zásilek povolila Česká pošta, s. p., Odštěpný závod Praha č. j. nov 6364/98 ze dne 9. 2. 1998

Sazba, grafické zpracování a tisk – Studio GSW, Čs. armády 31, Praha 6, tel./fax: 233 326 945, e-mail: gsw@gsw.cz

Cena jednoho výtisku 48 Kč, roční předplatné 192 Kč + poštovné.
Indexové číslo 46 465 • ISSN 0011-8265 • Reg. zn. MK ČR E 4781.
Nevyžádané rukopisy se nevracejí.

Číslo 4/2007, ročník 49. Rukopis předán tiskárně 15. 9. 2007. Toto číslo vyšlo v listopadu 2007.

<i>Bohumil Minařík – Jaroslav Dufek: Demografické stárnutí a vývoj zatížení produktivní populace v regionu Jihovýchod</i>	259
<i>Jana Krajčová – Jaroslav Vencálek: Regionální demografické aspekty dynamiky obyvatel Moravskoslezského kraje (1971–2000)</i>	259
<i>Ivan Šotkovský: Srovnání populačního vývoje Moravskoslezska s ostatními regiony soudržnosti České republiky po roce 1970</i>	259
<i>Alena Sedláková: Vybrané sociálně-demografické aspekty bývání v suburbánných zónach postkomunistických miest: K otázke existencie komunity v suburbánnej zóne Prešova</i>	260
<i>Dagmar Popjaková: Zmeny vekovej štruktúry migrantov v ostatnom decéniu (príklad Petržalky – urbánnej štruktúry Bratislavy)</i>	260
<i>Vladimír Bačík: Využitie vybraných technológií pre distribúciu výsledkov zo sčítania obyvateľov, domov a bytov na príklade bratislavských obcí</i>	260
<i>Jiří Kovář: Sestup obyvateľstva z hor (príklad okresu Jeseník)</i>	261
DISKUSE	
<i>Ladislav Rabušic: Několik poznámek k české rodinné politice</i>	262
SČÍTÁNÍ LIDU	
<i>Robert Šanda: Ekonomická aktivita a vzdělání obyvateľstva evropských zemí podle výsledků sčítání lidu, domů a bytů kolem roku 2000</i>	273
RECENZE	
<i>Mimomanželská plodnost v České republice po roku 1989 (Michaela Potančoková)</i>	279
<i>Dítě v Čechách devatenáctého století (Petra Berrová)</i>	280
<i>Dějiny obyvatelstva Anglie (Ludmila Fialová)</i>	281
ZPRÁVY	
<i>Z České demografické společnosti – Európska populačná konferencia, Liverpool 2006 – Mezinárodní seminář aplikované demografie k problematice asistované reprodukce – Demografický vývoj v Evropské unii a v České republice: Hrozba? Výzva? Příležitost?</i>	282
VÝZNAMNÉ OSOBNOSTI DEMOGRAFIE	
<i>Prof. Ing. Vladimír Roubíček, CSc. (1930–2005) (Jitka Langhamrová)</i>	286
PŘEHLEDY	
<i>Sexuální hrátky dnes a sto let zpátky (Hana Malinová) – Střední délka života při narození – vybrané země – Míra kojenecké úmrtnosti – vybrané země – Úhrnná plodnost – vybrané země</i>	290
BIBLIOGRAFIE	300

Názory autorů se nemusí vždy shodovat se stanovisky redakční rady.

Demografie je recenzovaný odborný časopis.

* DEMO GRAFIE

2007 • ROČNÍK 49 • ČÍSLO 4

ZMĚNY V CHARAKTERU MIMOMANŽELSKÉ PLODNOSTI V ČESKÝCH ZEMÍCH OD 18. STOLETÍ

LUDMILA FIALOVÁ

Changes in the Nature of Non-Marital Fertility in the Czech Lands since the 18th Century

The increase in the percentage of children born to unwed parents is one of the more significant changes that have occurred in the reproductive behaviour of the population of the Czech Republic since 1989. However, the increase is primarily a consequence of the substantial decrease in the marital fertility rate, and not a rise in the fertility rate of unmarried women.

Demografie, 2007, 49: 230–243

Problematiku nemanželské plodnosti lze uchopit z různého pohledu. Lze na ni pohlížet buď jako na určitý společenský fenomén a v tom zejména z hlediska postoje společnosti k nemanželským intimním stykům a z toho odvozovaným postojům ke svobodným matkám a jejich dětem (srv. *Tinková*, 2004), nebo jako na fenomén týkající se určitého aspektu demografického chování ovlivňujícího celkovou úroveň plodnosti (*Horská*, 1980; *Pavlík – Rychtaříková – Šubrtová*, 1986)¹⁾. Druhý přístup je do značné míry snadnější, protože díky výrazně negativnímu postoji zejména katolické církve k rození dětí mimo manželství je možné tento jev sledovat souběžně s manželskou plodností v podstatě od počátku vedení záznamů o křtech až do nové doby. Je pravděpodobné, že právě pro odmítavý postoj církve a veřejnosti vůbec k neprovdaným matkám a jejich dětem, byla v minulosti převážná většina dětí narozených mimo manželství dětmi nechtěnými. Přesto asi existovala vždy určitá část dětí, které přivedly na svět neprovdané ženy záměrně. Za takové případy je možné považovat děti, které se narodily ze svazků osob, jež z řady důvodů sňatek neuzavřely, ale žily spolu ve společné domácnosti, a také děti, které se narodily párům, které sňatek uzavřít hodlaly, intimně se stýkaly a sňatek uzavřely až po narození dítěte (dětí).

Od syntetické studie *Pavly Horské* (1980) se problematika mimomanželské plodnosti v 19. a na počátku 20. století netěší u nás větší pozorností, i když se k některým aspektům muselo přihlížet při rozboru celkové úrovně plodnosti jak v období tzv. starého demografic-

¹⁾ Zajímavým tématem by byla sama geneze postupné změny v pojmenování vlastního jevu: od „nemanželské“ k „mimomanželské“ plodnosti.

kého režimu (*Dokoupil et al.*, 1999), tak během demografické revoluce (*Fialová*, 1990). Demografický výzkum založený na agregovaných datech nemůže rozlišit skutečné pozadí narození jednotlivých dětí, může ale některé aspekty přeci jen vysledovat. Již z podílu dětí rozených mimo manželství lze usuzovat na to, zda je úroveň mimomanželské plodnosti jevem marginálním a jde tudíž spíše o děti nechtěné, nebo zda naopak jejich vyšší podíl naznačuje, že jde o děti rozené do neformálních svazků rodičů, kteří z různých důvodů o legalizaci svého svazku sňatkem neusilovaly. Rozhodující pro intenzitu mimomanželské plodnosti bylo sociální a kulturní prostředí, jak ukazuje například detailní mikrosonda podniknutá *Alicí Velkovou* (2002) ve farnosti Štáhlavy nebo poslední sociologické výzkumy (*Chaloupková*, 2006).

I na příkladu studia mimomanželské plodnosti je patrné, že se zájem badatelů o určitou problematiku zvyšuje v době, kdy se mění její intenzita, resp. kdy se ve změně intenzity odráží změna chování. V tomto případě je to zvlášť patrné. O skladbu narozených dětí podle rodinného stavu matky a s tím související okolnosti se badatelé začali do hloubky zajímat na přelomu 70. a 80. let 20. století, v době kdy se ve velké části zemí západní Evropy začal zvyšovat podíl dětí rozených neprovdaným ženám. Historičtí demografové se snažili najít určité paralely v minulosti, resp. je zajímaly rozdílnosti či podobnosti tohoto jevu, který přestal být marginálním. Charakteristické je, že v době, kdy vyšel první velký mezinárodní sborník věnovaný této problematice (*Laslett – Oesterveen – Smith*, 1980), se podíl mimomanželsky narozených dětí v České republice sice již mírně zvyšoval, ale byl stále ještě nižší než 6 %. I to byl asi důvod, proč zůstal příspěvek *Pavly Horské* (1980) dlouho ojedinelým. A i když byl rozbor mimomanželské plodnosti standardní součástí většiny studií zabývajících se populačním vývojem, resp. vývojem plodnosti v českých zemích v minulosti, nebýval výrazněji akcentován (*Fialová*, 1981; *Fialová – Pavlík – Vereš*, 1990; *Dějiny*, 1995). Obdobně tomu bylo i v přístupu sociologů.

Teprve se změnou reprodukčního chování od počátku 90. let se úroveň plodnosti neprovdaných žen stala častějším námětem výzkumu, a to jak demografů, tak sociologů. Dotýká se jí v podstatě každá analýza plodnosti případně rodinného chování; na rozdíl od doby předchozí je jí ale věnováno více místa a nechybí snaha o pochopení tohoto fenoménu a o jeho zařazení do širších souvislostí (*Rychtaříková*, 2003; *Šalamounová – Nývlt*, 2006).

V tomto příspěvku se pokusím ukázat na podobnosti či rozdíly v charakteru mimomanželské plodnosti v dlouhodobější perspektivě, neboť datová základna je dnes již poměrně bohatá a poskytuje rámcové informace o úrovni mimomanželské plodnosti za poměrně dlouhé období. Již *Pavla Horská* (1980: 346) rozlišila ve vývoji mimomanželské tři období: raný novověk (zhruba od počátku farní evidence přirozené měny do první třetiny 19. století), kdy se mimo manželství rodilo v průměru do 5 % dětí; od počátku druhé třetiny 19. století do konce první poloviny 20. století, kdy se tento podíl pohyboval mezi 12 % až 15 %; po roce 1950, kdy se podíl snížil na úroveň kolem 5 %. Z doby publikování práce *Pavly Horské* v roce 1980 vyplývá, že se nemohla zabývat čtvrtým obdobím, které nastalo po roce 1990 a trvá dosud – v této době podíl dětí rozených mimo manželství trvale roste (v roce 2006 již přesáhl 33 %).

Prameny a metody výzkumu

Při analýze rodinného chování zajímá demografy rozšíření studovaného jevu v populaci, jeho intenzita, časování a diferenciaci, případně i regionální rozdíly. Nejinak je tomu i u mimomanželské plodnosti. Zpravidla se sleduje podíl dětí rozených neprovdaným ženám, věková skladba matek těchto dětí a také jejich další charakteristiky. Při rozboru dlouhodobějších trendů je zpravidla nutné využít pouze jednodušších ukazatelů dostupnějších pro delší časová období, navíc srovnatelných. Z toho důvodu se omezím v podstatě pouze na sledování podílu dětí narozených mimo manželství, pro novější období také na věkovou skladbu matek těchto dětí, resp. věkově specifickou úroveň plodnosti neprovdaných žen.

Demografická statistika poskytuje data o úrovni mimomanželské plodnosti na dnešním území

České republiky od roku 1787²⁾. Úroveň plodnosti neprovdaných žen podle věku lze sledovat v období 1900–1970 převážně jen v letech sčítání lidu, později je to možné každoročně³⁾.

Kvalita a vypovídací schopnost ukazatelů se sice liší, přesto dokládají změny v postojích k nemanželské plodnosti u určité části obyvatelstva a naznačují i vnitřní diferenciaci těchto rozdílů.

Nízká úroveň mimomanželské plodnosti (období do roku 1810)

V období raného novověku lze na převážnou většinu dětí rozených mimo manželství pohlížet jako na děti nechtěné, narozené zpravidla svobodným matkám, často ženám ve služebném postavení. Data naznačují, že narození nemanželského dítěte nebylo výjimečnou událostí, ale že zároveň nebylo událostí příliš frekventovanou.

Z hlubší analýzy údajů zejména z období před polovinou 18. století (tab. 1), lze usuzovat na určitou podregistraci narození nelegitimních dětí. Aby se zvýraznilo neplnoprávné postavení těchto dětí, neměly být zapisovány do matrik společně s manželskými dětmi. Někdy matrikář na doporučení nedbal a zapisoval chronologicky všechny děti bez ohledu na jejich legitimitu. Častěji ale vedl seznamy dva, ale ne vždy se oba zachovaly. Protože zápis do matrice byl až do roku 1770 placený, možná že i tato okolnost vedla k podregistraci zápisů dětí rozených mimo manželství, jejichž matky zpravidla patřily k méně majetné sociální vrstvě. K tomuto závěru vedou velmi nízké počty evidovaných dětí narozených mimo manželství v některých farních obvodech. Například v matrice narozených ve farnosti Broumov se v letech 1725–1742 z 3498 evidovaných křtů pouze jeden týkal nemanželského dítěte, v Domažlicích v letech 1760–1769 z 1267 ani jediný. Jak *Eliška Čáňová* (1981) tak *Petr Mužík* (1984), kteří data pro tyto lokality zpracovávali, nízké počty vysvětlovali právě podregistrací.

Ale ani v případech, kdy lze usuzovat na úplnější, případně úplná data, nebýval počet dětí rozených mimo manželství vysoký, zvláště ve venkovských oblastech. Například v malém obvodu náležejícím k farnímu kostelu v Porubě (dnešní okres Karviná) se v 18. století jako nelegitimní narodily jen výjimečně více než 4 děti ročně (což bylo mezi 2 a 5 % z úhrnu narozených dětí) a stejný podíl připadal na velký obvod smečenský, kde bylo těchto dětí ročně jen zřídka více než 10, ale z 11 vesnic. Obecně lze říci, že na venkově byl podíl nemanželských dětí v dlouhodobém průměru stálý a nízký, zpravidla nižší než 4 %. Úroveň nemanželské plodnosti však rostla v neklidných dobách, zvláště během válek. To lze doložit například daty z farnosti Dobruška (okres Mladá Boleslav), kde se z hladiny mírně převyšující 2 % zvýšil ve 40. letech 18. století, kdy byly Čechy místem válečného střetnutí (válka o dědictví habsburské), podíl nemanželských dětí na 5 % a v následující dekádě na 7 % (válka sedmiletá; *Dokoupil et al.*, 1999: 49).

Poněkud jiný obraz poskytují data z městských farností. Podíly dětí narozených neprovdaným matkám v nich bývají zpravidla vyšší, i když rozdíly nebyly příliš vysoké, zvláště šlo-li o menší město⁴⁾. Z dostupných dat lze soudit, že až do konce 50. let 18. století byl jejich podíl i ve větších městech nižší než 5 % a teprve potom se poměrně rychle zvýšil na dvojnásobek (např. Litoměřice, pravděpodobně i Plzeň).

Účastnou výjimkou představovala Praha, kde byly podíly dětí rozených neprovdaným matkám významně vyšší. Již ve druhé polovině 17. století činil jejich podíl více než 5 %⁵⁾. V první

²⁾ Z dat demografické statistiky lze odvodit podíl dětí narozených mimo manželství za české země v letech 1787 a 1792 a po té od roku 1806 (do roku 1822 však zpravidla buď pouze za Čechy nebo za Moravu či Slezsko). Data ve studii použitá jsou pro období před rokem 1918 převzata buď z rozborů farních matrik nebo z edice V. Sekery (Sekera, 1978, 1979).

³⁾ Výpočet je vázán na dostupnost dat o skladbě žen podle věku a rodinného stavu. Ta zůstávala pouze v rukopisech nebo v interních materiálech statistického úřadu; počínaje rokem 1986 jsou publikována v Pohybu obyvatelstva.

⁴⁾ Většina českých a moravských měst nebyla tak velká, aby tvořila samostatný farní obvod, respektive většina farních obvodů, jejichž sídlo se nacházelo ve městě, zahrnovala širší venkovské zázemí; ze zatím dostupných dat nelze rozlišit děti, jejichž rodiče se v době narození dítěte zdržovali ve městě, od těch z přifařených vesnic.

⁵⁾ Informace o úrovni mimomanželské plodnosti v Praze jsou založeny na vzorku, který zahrnoval v druhé polovině 17. století zhruba polovinu dětí zapsaných v pražských matrikách, v 18. století dvě třetiny až tři čtvrtiny (Fialová, 2006).

Tab. 1 Podíl dětí evidovaných při křtu jako mimomanželské ve vybraných farních obvodech od 17. do 19. století (Percentage of children registered at christening as born out of wedlock – selected parishes between the 17th and 19th centuries)

a) Venkovské farní obvody							
Období	Králíky ¹	Smečno ¹	Poruba ¹	Kralice na Hané ¹	Vracov ²	Lochenice ³	Žitenice ⁴
1601–1650	–	–	–	–	–	–	–
1651–1700	–	–	–	2,1	0,5	–	–
1701–1750	–	4,2	4,5	3,7	1,5	–	–
1751–1800	2,8	4,2	1,9	4,2	3,2	1,5	–
1801–1850	4,1	–	7,7	–	7,0	9,2	18,5
1851–1900	–	–	–	–	–	7,9	17,8
b) Městské farní obvody							
Období	Broumov ¹	Domažlice ⁵	Plzeň ¹	Budyně nad Ohří ¹	Litoměřice ⁶	Ústí nad Labem ⁷	Praha ⁸
1601–1650	0,4	0,1	–	–	–	1,3	2,0
1651–1700	0,5	1,0	–	–	–	0,9	5,8
1701–1750	0,4	0,4	–	4,8	2,7	2,0	13,5
1751–1800	0,4	2,1	9,8	5,0	7,8	3,8	18,8
1801–1850	–	4,2	–	9,7	–	15,9	–
1851–1900	–	–	–	–	–	17,9	–

Pozn.: ¹ Dlouhodobé populační trendy na území ČSR, předstatistické období. Praha: Acta demographica IV, 1981.

² Nesládková, 2003: 156.

³ Kalousková, 2006: 98.

⁴ Vaňková, 2006: 164.

⁵ Mužik, 1986: 147 (období 1630–1830).

⁶ Rukopisné tabulky, excerpoval L. Dušek (období 1700–1799).

⁷ Dušek, 1974: 41; Dušková, 2000: 133 (období 1800–1850).

⁸ Souhrn dat pro vybrané farní obvody (Fialová, 2006).

polovině 18. století se podíl zvýšil na 14 % a ve druhé polovině na 19 %. Na tomto vzrůstu se ale postupně stále více podílely děti křtěné v nalezincích⁶). Určitou část matek těchto dětí zřejmě tvořily ženy, které se do Prahy uchýlily z venkova, aby zde skryly svůj poklesek; lze na to usuzovat i z toho, že se v záznamech pražských matrik objevují u matek těchto dětí zmínky typu „matka příchozí“. Ve městě bylo ale také vyšší zastoupení sociální vrstvy, pro kterou nebylo uzavření manželství snadné (městská chudina, domácí služebnictvo).

Zvyšující se podíl nemanželských dětí v průběhu 18. století lze dávat do souvislosti se zmírňováním postoje státu k těmto dětem – resp. ve vytváření „lepší“ podmínek pro neprovdané matky a možnosti odložení jejich dětí v nalezinci (srv. *Tinková*, 2003).

Celostátní data ze závěru 18. a z počátku 19. století s těmito zjištěními souhlasí. V letech 1787 a 1792 byl podíl dětí rozených mimo manželství v českých zemích 4 %, a v roce 1806 činil 5 %. V Čechách byl podíl dětí narozených mimo manželství v této době o 0,5–1,5 procentního bodu vyšší než na Moravě a ve Slezsku.

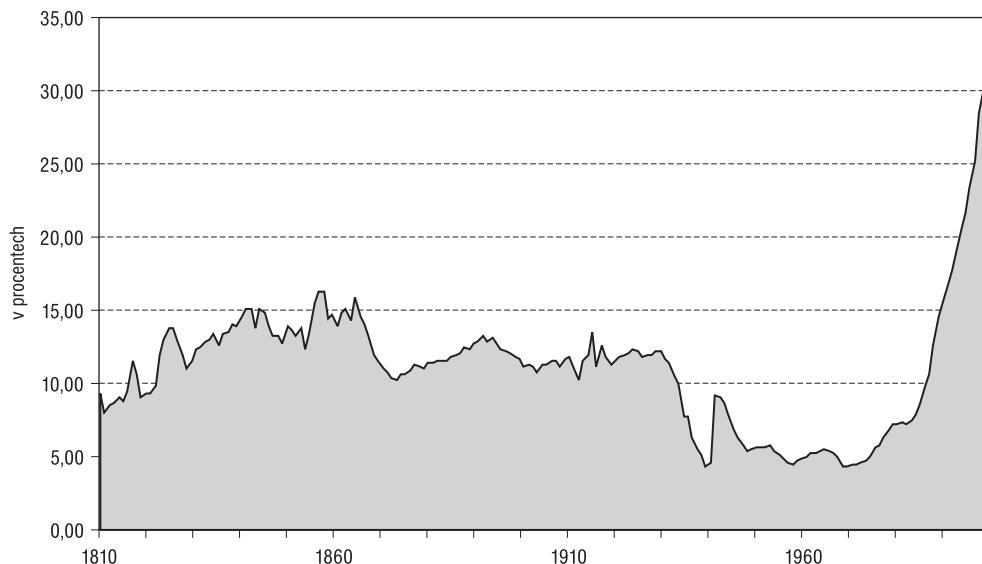
Národnostně diferencovaná zvýšená úroveň mimomanželské plodnosti v období 1810–1937

Podíl dětí rozených neprovdaným matkám v českých zemích v průměru rostl od druhé dekady 19. století a v roce 1817 přesáhl poprvé hranici 10 %, nad níž zůstal až do roku 1937⁷). Z celozemských úhrnů je patrné, že se počty nemanželsky rozených dětí zvyšovaly zvláště v letech 1810–1842. V roce 1842 byl podíl vyšší než 15 % a následovalo období, kdy se úroveň nezvyšovala, naopak hodnoty byly spíše nižší. Maximální úroveň (16,3 %) byla za-

⁶ Nalezené děti však tvoří zcela zvláštní kategorii, neboť to mohly být děti jak nemanželské, tak manželské.

⁷ Do tohoto roku jsou údaje demografické statistiky srovnatelné; v letech 1938–1945 jsou k dispozici pouze údaje za české obyvatelstvo Protektorátu Čechy a Morava.

Graf 1 Podíl dětí narozených mimo manželství na území ČR v letech 1810–2005 (Percentage of live-born children born out of wedlock in the Czech Lands 1810–2005)

Pozn.: V letech 1938–1944 za české obyvatelstvo Protektorátu Čechy a Morava.

znamenána v letech 1865–1866. Od roku 1870 zpravidla podíl nepřesahoval 13 %. I v těchto letech se udržoval rozdíl mezi zeměmi – v Čechách se vždy rodilo relativně více dětí mimo manželství než na Moravě a ve Slezsku: do roku 1870 zhruba o 1–2 procentní body, po roce 1868 o 3–4. Ve 20. století se rozdíl snížil na předchozí hodnoty.

Rostoucí podíly dětí rozených mimo manželství v prvních dekádách 19. století bývají dávány do souvislosti zpravidla s odkladem prvních sňatků. V první polovině 19. století se věk při prvním sňatku zvýšil v průměru zhruba o 2 až 3 roky jak u mužů, tak u žen a v populaci stoupl podíl trvale svobodných osob: v roce 1880 činil ve věku 45–49 let podíl svobodných žen více než 10 %, svobodných mužů 6 %.

S daty celostátní statistiky souhlasí výsledky z mikroregionů, jak pokud jde o zvýšení úrovně podílu, tak pokud jde o regionální diferenciaci, která byla ale poněkud složitější než v období předcházejícím. K diferenciaci město-venkov se přidružily i rozdíly dané odlišnou reakcí obyvatelstva na zhoršující se možnosti uzavírání sňatku v závislosti na národnosti, resp. příslušnosti k národní kultuře. Vzestup podílu dětí rozených mimo manželství byl významnější v oblastech obývaných obyvatelstvem hovořícím německy; například v okresech Jáchymov a Kraslice v letech 1881–1882 činil 27 %; oba okresy byly obývány takřka výhradně německy hovořícím obyvatelstvem: v roce 1880 zde bylo sečteno 99,9 % osob s německou obcovací řečí. Tento podíl dětí rozených mimo manželství byl zhruba stejně velký jako v rakouských alpských zemích a některých dalších středoevropských regionech obývaných Němci. Naopak hodnoty, které byly obvyklé v okresech s českou většinou (tj. v průměru 5–10 % dětí rozených mimo manželství), byly srovnatelné s úrovní Francie, Itálie či Dánska (*Shorter – Knodel – van de Walle, 1971*).

Na základě sondy, kterou zpracovala *Alice Velková* pro farnost Starý Plzeňec, lze doložit, že se úroveň mimomanželské plodnosti zvyšovala na přelomu 18. a 19. století především v prostředí nižších sociálních vrstev: v uvedené farnosti porodila v letech 1791–1800 čtvrtina žen dítě mimo manželství a z těchto žen se tři čtvrtiny později provdaly, i když ne vždy za otce

Tab. 2 Živě narozené děti podle legitimacy na území ČR v letech 1823–2005 (průměry za uvedená období) [(Live-born children by legitimacy in the Czech Lands 1823–2005 (averages for the indicated periods)]

Období	Živě narození celkem	Živě narození mimo manželství		Období	Živě narození celkem	Živě narození mimo manželství	
		abs.	v %			abs.	v %
1823–1829	229 749	29 135	12,7	1920–1929	228 688	27 376	12,0
1830–1839	237 211	30 715	12,9	1930–1939	162 758	18 043	11,1
1840–1849	252 713	36 204	14,3	1940–1949	165 824	10 698	6,5
1850–1859	274 700	38 936	14,2	1950–1959	164 956	9 313	5,6
1860–1869	284 174	41 356	14,6	1960–1969	140 437	7 034	5,0
1870–1879	308 262	33 743	10,9	1970–1979	175 360	8 320	4,7
1880–1889	313 354	36 381	11,6	1980–1989	137 553	9 477	6,9
1890–1899	320 352	40 755	12,7	1990–1999	106 643	14 970	14,0
1900–1909	316 165	36 221	11,5	2000–2005	94 662	25 581	27,0
1910–1919	214 195	24 595	11,5				

Pramen: Sekera, 1978, 1979, Pohyb obyvatelstva...

Pozn.: 1937 (obyvatelstvo celkem) – 11,0 %, v letech 1938–1946 (české obyvatelstvo): 1938 a 1939 – 8,3 %, 1940 – 6,8 %, 1941 – 5,8 %, 1942 – 5,4 %, 1943 – 4,6 %, 1944 – 4,9 %, 1945 – 6,9 %, 1946 – 7,8 %, 1947 (obyvatelstvo celkem) – 9,6 %.

svého dítěte (Velková, 2003: 220–221). K velmi podobným závěrům lze dojít i rozbořením dat získaných pro Jablonec nad Nisou (tehdy s obyvatelstvem převážně německy mluvícím) z let 1800–1869: podíl uzavíraných manželství, kdy byla nevěstou žena, která přivedla na svět dítě ze svobodna, stoupl z necelých 5 % v letech 1800–1809 na 12 % v následující dekádě a v letech 1820–1859 se pohyboval mezi 14 a 18 %, v letech 1860–1869 dosahoval 24 %⁸⁾. Doba uplynulá mezi narozením dítěte a případným sňatkem matky činila v Jablonci nad Nisou v letech 1800–1859 v průměru 2,1 roku. Zhruba 40 % žen, kterým se narodilo za svobodna dítě, se vdalo do roka od porodu a 45 % během dalších čtyř let: svobodných tedy zůstalo jen asi 15 % žen. Z toho, že v matrice byl velmi často uveden jako otec dítěte pozdější ženich, vyplývá, že se jednalo o děti narozené do více méně trvalého svazku. Část mimomanželsky narozených dětí však stále patřila k dětem nechtěným⁹⁾.

Teprve od roku 1895 je možné získaná data ověřovat celostátní statistikou. Markéta Srbová (2003: 65) spočetla, že v letech 1895–1913 připadlo na 100 dětí narozených mimo manželství 35–40 % dětí legitimitizovaných při sňatku rodičů a že zhruba každý 6. sňatek uzavírali snoubenci, kteří zároveň přiznávali žijící společně počaté a narozené dítě. I ona doložila výrazné regionální rozdíly, neboť vyšší úroveň mimomanželské plodnosti a vyšší podíl následně legitimitizovaných mimo manželství narozených dětí byl dosahován v oblastech s německým obyvatelstvem (v letech 1900–1904 šlo o legitimitizaci místy i více než 50 % mimomanželsky narozených dětí). Rozdíly v úrovni mimomanželské plodnosti podle národnosti podle dat demografické statistiky je možné sledovat až od roku 1925. V tomto roce se ze živě narozených dětí matkám německé národnosti narodilo mimo manželství 18 %, ženám československé národnosti 9,5 %; v roce 1937 byla situace obdobná, i když na nižší úrovni (14,4 %, resp. 8,4 %).

Vzhledem k tomu, že národnostní diferenciací českých zemí byla zároveň diferenciací regionální (české obyvatelstvo bylo soustředěno spíše ve středu Čech a Moravy, německé obývalo pohraniční oblasti, třebaže někde jeho osídlení zasahovalo hluboko do vnitrozemí), projevil se odlišné kulturní vzorce i v regionální diferenciaci úrovně mimomanželské plod-

⁸⁾ Výsledky vycházejí z rodinných listů zrekonstruovaných Walburgou Wowkovou pro Jablonec nad Nisou (sňatky uzavřené v letech 1800–1869, celkem 1512 rodinných listů). Za možnost využití těchto dat PhDr. Walburce Wowkové děkuji.

⁹⁾ Nepřímo tuto okolnost dokládá Alena Luxová rozbořením žen odsouzených za zabití narozeného dítěte a vězňů v trestnici v Řepích: v letech 1865–1918 bylo z těchto žen 93 % neprovdaných, v letech 1919–1948 pak 87 %; pocházely spíše z nižší sociální vrstvy (Luxová, 2005: 147, 195).

Tab. 3 Četnosti okresů podle podílu dětí narozených mimo manželství ve vybraných letech na území ČR ve vybraných letech (Frequency by district of the percentage of children born out of wedlock in selected years in the Czech Lands)

Podíl dětí narozených mimo manželství	Podíl okresů v daném intervalu					
	1880	1910	1930	1950	1961	2001
0-4	2,2	1,9	-	53,3	71,1	-
5-10	48,9	50,3	31,8	33,0	19,7	-
10-14	30,7	28,9	37,2	12,6	9,2	11,7
15-19	11,7	15,7	17,6	1,1	-	35,1
20-24	3,6	1,9	9,5	-	-	22,1
25-29	2,1	0,6	2,0	-	-	10,4
30-34	-	-	1,4	-	-	5,2
35-39	-	-	0,7	-	-	7,8
40-44	-	-	-	-	-	5,2
45-49	0,8	0,7	-	-	-	1,3
50-54	-	-	-	-	-	1,3
Celkem	100	100	100	100	100	100
Počet okresů	127	147	148	182	76	77

Pramen: Bewegung der Bevölkerung... Pohyb obyvatelstva...

nosti. V polovině okresů činil podíl dětí rozených mimo manželství méně než 10 %, v každém dvacátém okrese činil více než 20 % (v roce 1880, v roce 1910 jen v každém padesátém). V Praze zemská porodnice (s nalezincem) zvyšovala podíl dětí narozených mimo manželství až do roku 1925, kdy se změnil systém zpracování dat a nadále byly narozené děti tříděny podle matčina bydliště: v Praze se podíl dětí narozených mimo manželství snížil z 20 % v roce 1924 na 13 % v roce 1925.

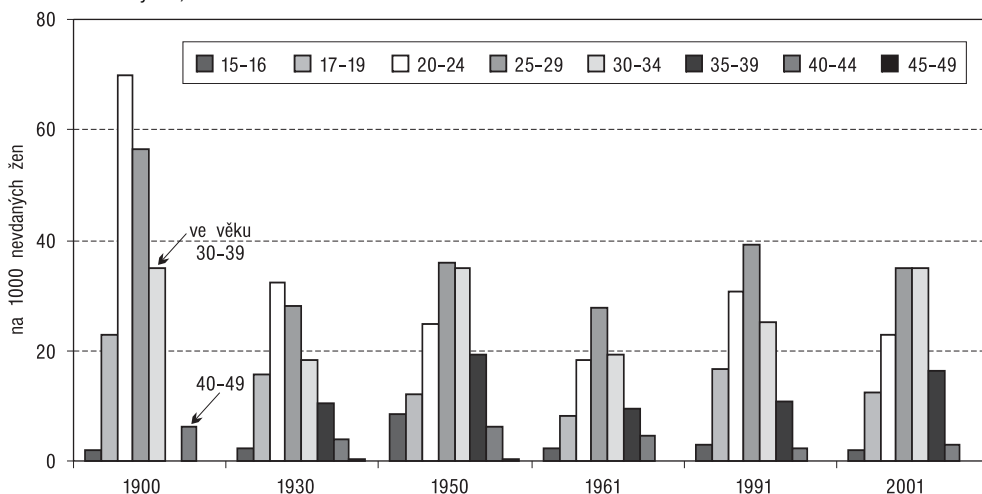
O rozsahu úrovně mimomanželské plodnosti svědčí i poměrně vysoká hodnota Coelova indexu *ih*, který činil více než 0,10 (v téže době byla úroveň Coleova indexu manželské plodnosti *ig* zhruba 0,70), tj. 10 % (resp. 70 %) manželské plodnosti hutteritů; o omezování manželské plodnosti svědčí pokles indexu *ig* zpravidla pod úroveň 0,60–0,65, z čehož vyplývá, že v této době se manželská plodnost ještě v českých zemích výrazněji neomezovala¹⁰⁾. O podílu kontingentu neprovdaných žen v populaci v závislosti na jejich věku hovoří index podílu plodnosti vdaných žen (*im*), který na konci 19. století činil pouze 0,50; tj. až polovina možné plodnosti nemohla být realizovaná kvůli tomu, že ženy zůstávaly neprovdané.

Když se od 70. let 19. století začala snižovat úroveň realizované plodnosti v důsledku vědomého omezení počtu dětí v rodině, projevilo se to i mírným poklesem úrovně mimomanželské plodnosti a také mírným poklesem podílu dětí rozených mimo manželství. Vzhledem k tomu, že se ale ukazatel ustálil na určité úrovni i během dalšího poklesu úrovně realizované plodnosti, se zdá, že v podstatě přetrvával předchozí typ rodinného chování. Z dětí rozených mimo manželství byla část při následném sňatku rodičů legitimizována. Od roku 1895 lze sledovat i věkovou skladbu matek dětí rozených mimo manželství – maximum připadalo na ženy ve věku 20–24 let, kde byla také nejvyšší úroveň věkově specifické mimomanželské plodnosti (tab. 6).

Úroveň mimomanželské plodnosti se významněji nezměnila ani během prvních tří dekád dvacátého století a v průměru představovala zhruba desetinu narozených dětí. V téže době se však úroveň realizované plodnosti výrazně snížila: úroveň plodnosti vdaných žen se v letech 1900–1930 snížila o 55 %, nevdaných o 53 %.

¹⁰⁾ Ke způsobu konstrukce indexu a jeho využití při analýze plodnosti srv. Coale, A. J. – Watkins S. C. 1986. *The Decline of Fertility in Europe*. Princeton: Princeton University Press. K jejich aplikaci na vývoj v českých zemích blíže Fialová, 1991.

Graf 2 Intenzita plodnosti nevdaných žen podle věku na území ČR ve vybraných letech 20. století (Period fertility of unmarried women by age in the Czech Lands in selected years)

Od roku 1926 je možno sledovat i rozdíly v úrovni mimomanželské plodnosti podle velikosti místa bydliště matky. Ukázalo se, že mírně vyšší podíl dětí rozených mimo manželství byl vždy ve větších obcích, i když rozdíl nebyl příliš velký.

Období nízké úrovně mimomanželské plodnosti (1945–1990)

Bezprostředně po podepsání Mnichovské dohody se změnilo nejen státoprávní postavení Československé republiky, ale také evidence přirozené měny obyvatelstva, a třebaže se demografové pokusili následně data rekonstruovat, nezdařilo se tak zcela. Za léta 1938–1945

jsou k dispozici údaje o úrovni mimomanželské plodnosti pouze pro české obyvatelstvo Protektorátu Čechy a Morava¹¹⁾. Změna úrovně je patrná, ale nemusela souviset pouze se změnami v etnické skladbě obyvatelstva: úroveň mimomanželské plodnosti se za války významně snížila a nižší přetrvávala i bezprostředně po ukončení válečných operací. Byla nižší než úroveň mimomanželské plodnosti českého obyvatelstva v meziválečném období. Podíly dětí rozených mimo manželství se vrátily zhruba na úroveň známou z posledních dekád 18. století, zároveň přetrvával rozdíl mezi venkovským a městským obyvatelstvem. Mimomanželská plodnost se stabilizovala na nízké úrovni (podíl činil zhruba pětinu situace z počátku 20. století); ženy rodící děti mimo manželství byly nejčastěji ve věku 25–29 let; v průměru to byla každá

Tab. 4 Podíl živě narozených dětí mimo manželství z úhrnu živě narozených dětí podle velikosti obce bydliště matky (v %) na území ČR v letech 1921–2004 (Percentage of live-born children born out of wedlock from the total live-born children by size of the place of residence of the mother (%) in the Czech Lands 1921–2004)

Období	Celkem	V obcích do 10 tisíc obyvatel	V obcích nad 10 tisíc obyvatel
1920–1929	12,0	11,8	13,4
1930–1939*	11,1	10,8	11,9
1940–1949*	6,5	6,3	7,5
1950–1959	5,6	5,2	6,4
1960–1969	5,0	4,8	5,4
1970–1979	4,7	4,3	5,2
1980–1989	6,9	5,3	7,8
1990–1999	14,0	10,6	16,1
2000–2005	27,0	23,8	29,8

Pramen: Pohyb obyvatelstva...

* Viz poznámka u tabulky 2.

¹¹⁾ Státní úřad statistický sbíral a zpracovával data pouze za obyvatelstvo na území druhé Československé republiky, od 15. března 1939 pouze za obyvatelstvo Protektorátu Čechy a Morava, a to bez Němců, neboť na ty se jako na občany Třetí říše protektorátní zákony nevztahovaly.

Tab. 5 Podíl živě narozených dětí mimo manželství z úhrnu živě narozených dětí podle věku matky na území ČR ve vybraných letech (Percentage of live-born children born out of wedlock out of the total live-born children by the age of the mother in the Czech Lands)

Věk	1900	1930	1950	1961	1991	2005
Z úhrnu živě narozených dětí v dané věkové skupině bylo dětí mimo manželství v %						
celkem	11,9	12,0	6,3	4,6	9,8	31,7
15-19	58,0	45,6	15,7	11,4	20,0	86,6
20-24	25,6	18,0	5,9	3,2	6,8	50,6
25-29	8,1	7,6	4,7	3,0	7,1	25,2
30-34	3,9 ¹	5,1	5,6	4,2	11,2	23,8
35-39		4,8	5,9	6,5	17,2	31,6
40+	3,3	5,5	6,6	12,1	24,2	36,5
Počet živě narozených dětí mimo manželství	39 925	24 926	11 884	6 007	12 684	21 259

Pozn.: ¹ 30-39

Pramen: Sekera, 1979; Pohyb obyvatelstva...

Tab. 6 Plodnost žen podle věku a rodinného stavu na území ČR ve vybraných letech (živě narození na 1000 žen dané věkové skupiny a rodinného stavu) [(Women's fertility by age and marital status in the Czech Lands in selected years (live-born children per 1000 women in the given age group and marital status)]

Věk	1900	1930	1950	1961	1991	2001
Vdané ženy						
15-16	134,4	511,7	467,9	780,6	759,7	500,0
17-19	554,1	442,7	466,6	465,5	520,2	468,9
20-24	419,3	296,4	322,8	276,7	261,5	228,2
25-29	395,0	182,1	191,0	127,1	115,5	132,3
30-34	256,3 ¹	108,6	113,3	55,2	38,1	52,5
35-39		62,4	57,0	20,5	11,1	14,8
40-44	59,7 ²	23,5	19,8	6,0	1,7	2,4
45-49		2,4	1,6	0,0	0,2	0,2
Celkem	240,4	109,0	111,6	79,4	74,0	58,0
Nevdané ženy						
15-16	1,9	2,2	8,5	2,4	2,8	2,1
17-19	23,3	15,6	12,2	8,1	16,6	12,4
20-24	72,7	32,2	24,7	18,3	30,7	23,0
25-29	59,1	28,1	35,8	27,8	39,1	34,8
30-34	38,9 ¹	18,3	35,0	19,4	25,0	34,8
35-39		10,6	19,2	9,6	10,9	16,4
40-44	6,4 ²	4,0	6,2	4,7	2,2	2,9
45-49		0,4	0,4	0,1	0,0	0,1
Celkem	37,5	17,9	15,7	9,3	14,7	18,0

Pozn.: ¹ 30-39 ² 40+

Pramen: Sekera, 1979; Pohyb obyvatelstva...; data sčítání lidu.

padesátá neprovdaná žena, které se v tomto věku narodilo dítě (tab. 6). Obdobně jako u jiných demografických charakteristik, i zde se situace značně zhomogenizovala, o čemž svědčí rozložení okresů podle podílu dětí narozených mimo manželství (tab. 3).

Snížení počtů dětí narozených mimo manželství mohlo do určité míry odrážet vysokou úroveň tehdejší sňatečnosti, rostoucí rozvodovost a také změny v sociálních poměrech. Spektrum žen, které přivedly na svět dítě mimo manželství, se v zásadě asi příliš neměnilo a zahrnovalo jak klasické případy svedených (a opuštěných) žen, tak žen nezodpovědných a žen,

kteří se ke svobodnému mateřství rozhodly zcela dobrovolně. Od roku 1958 k nízké úrovni mimomanželské plodnosti jistě přispěla i možnost umělého ukončení těhotenství na žádost ze sociálních důvodů, neboť jednou z okolností, která získání povolení k ukončení těhotenství usnadňovala, byl právě rodinný stav (to, že žena nebyla vdaná). A třebaže byla obecně úroveň moderní antikoncepce nízká, její postupné rozšiřování nelze podceňovat. Pro nízkou úroveň mimomanželské plodnosti však byly zřejmě rozhodující sňatkové poměry: většina neprovdaných žen se i po nepředpokládaném otěhotnění stačila do termínu porodu provdat. Podle M. Kučery (1994: 105) se počátkem padesátých let rodilo do devíti měsíců po sňatku 40 % prvních dětí, od počátku 70. let více než polovina, později někdy až 60 %.

Vůbec nejnižší byl podíl dětí rozených mimo manželství v roce 1974 (4,3 %). Není náhodou, že to bylo v roce, kdy v ČR vrcholila natalitní vlna, k jejíž výši nezanedbatelně přispěly výhody poskytované manželským pářím. Od roku 1975 se podíl mimomanželsky rozených dětí sice mírně, ale trvale zvyšoval, do roku 1989 na 8 %. V téže době však již některé západní státy evidovaly 20–40 % dětí rozených mimo manželství. Mírně se zvyšující podíl signalizoval i v České republice růst úrovně plodnosti neprovdaných žen. Maximum zůstalo ve věku 25–29 let a lze říci, že na konci 80. a na počátku 90. let se struktura plodnosti neprovdaných žen velmi blížila situaci z 30. let 20. století. Zároveň se ale v sociálních dávkách (přídavky na děti, délka mateřské dovolené apod.) zvýhodňovaly matky samoživitelky (v tom mimo jiné také nikdy neprovdané ženy). Lze proto předpokládat, že část dětí rozených mimo manželství byla dětmi chtěnými (a je možné, že se rodily do relativně stabilních svazků nesezdaných soužití).

Vzestup podílu mimomanželské plodnosti po roce 1990

V 90. letech pokračoval trend vzestupu podílu dětí rozených neprovdaným matkám: podíl se zvyšoval takřka pravidelně z roku na rok a v roce 2006 přesáhl již 33 %. Avšak této bezprecedentně vysoké úrovně je dosahováno spíše než růstem intenzity plodnosti nevdaných žen poklesem úrovně manželské plodnosti. Porovnáme-li intenzitu plodnosti nevdaných žen ve vybraných letech 20. století, shledáme, že v roce 2001 byla zhruba na stejné úrovni jako ve 30. letech – v době, kdy na území České republiky končila první demografická revoluce, kdy reprodukce obyvatelstva probíhala v podmínkách kapitalismu volné soutěže a v podmínkách tradiční úrovně sňatečnosti. Byla ale dvojnásobná než v roce 1961, který reprezentuje období nejnižší hladiny, a poloviční než v roce 1900, který můžeme považovat zase za reprezentanta situace značně vysoké úrovně plodnosti v 19. století. A téměř se nezměnila ve srovnání s rokem 1991. To, že se každé třetí dítě rodí neprovdané ženě, je tudíž důsledkem jiných změn, shodou okolností působících ve své výslednici souběžně: změn ve věkové skladbě ženské populace a změně ve sňatkovém chování. Od 90. let postupně procházejí věkem nejvyšší plodnosti početnější generace narozené v 70. letech 20. století, ale tyto generace se vyznačují jiným sňatkovým chováním než generace předchozí: vstup do manželství je odkládán do vyššího věku a je méně intenzivní než dříve.

Do manželství vstupuje prozatím jen málo žen v nízkém věku. Např. z generace žen narozených v roce 1979 se do dvaceti pěti let věku vdalo jen 33 % žen, zatímco z generace narozené v roce 1964 to bylo 84 % žen. Tato okolnost vede k tomu, že v ženské populaci je v současné době ve věku nejvyšší plodnosti vysoký podíl neprovdaných, většinou ještě svobodných žen. A tak, třebaže v roce 2005 porodilo dítě ve věku 25–34 let pouze 4 % neprovdaných žen, stačilo to, aby se podíl jejich dětí z úhrnu narozených zvýšil na 32 %. Že však nejde o takto jednoduchou souvislost, dokládá jiný úhel pohledu: i když také v roce 2005 se relativně nejvíce dětí rodilo mimo manželství mladým ženám (ve věku 15–19 bylo 9 z deseti živě narozených dětí dítětem neprovdané ženy, ve věku 20–24 každé druhé), četnost rození mimo manželství se významně zvýšila i ve vyšším věku. V roce 1900 se mimo manželství narodilo ženám ve věku 30–39 let pouze 4 % dětí (a to za stále ještě vysoké úrovně plodnosti v tomto věku) a tyto poměry se v následujících dekádách významněji neměnily, přestože došlo k zásadním změnám

Tab. 7 Živě narozené děti mimo manželství podle pořadí a průměrné pořadí v ČR v letech 1950–2004 (pětileté průměry) [(Live-born children born out of wedlock by birth order and average order in the Czech Lands 1950–2004 (five-year averages))]

Období	Živě narození mimo manželství celkem	Z dětí narozených v příslušném pořadí bylo mimo manželství			Podíl dětí narozených v 1. pořadí z živě narozených mimo manželství	Průměrné pořadí dětí rozených mimo manželství
		1.	2.	3. +		
1950–1954	10 290	8,1	3,9	4,9	52,3	2,1
1955–1959	8 336	7,3	3,3	5,5	50,8	2,2
1960–1964	6 565	5,5	2,5	6,5	53,2	2,1
1965–1969	7 503	6,1	2,7	7,8	56,9	2,0
1970–1974	8 140	5,9	2,5	7,7	55,7	1,9
1975–1979	8 499	6,4	2,2	6,0	57,1	1,9
1980–1984	9 073	8,4	3,0	8,6	57,6	1,9
1985–1989	9 881	9,4	3,7	10,8	58,7	1,8
1990–1994	13 542	13,9	6,1	14,4	60,9	1,7
1995–1999	16 387	21,9	11,1	23,0	57,6	1,7
2000–2004	24 216	32,2	16,9	28,6	59,9	1,7

v reprodukčním chování populace. Teprve od 90. let se začaly zvyšovat podíly dětí rozených mimo manželství i ženám ve vyšším věku. V roce 2005 to již byla celá čtvrtina narozených dětí. Mezi jejich matkami převažovaly ženy rozvedené, ve věku nad 35 let ze dvou třetin.

Jak nedávno upozornila *Jitka Rychtaříková* (2006, 2007), faktorem, který může významně ovlivnit strukturu narozených dětí, je mimo jiné sociální politika, jestliže stále rozlišuje výši sociálních dávek podle rodinného stavu žadatelů o tyto dávky (tj. zvyhodňuje matky samoživitelky). V případě, že společnost svobodné matky nestigmatizuje a poskytovaný finanční příspěvek na výchovu dítěte je pro ně výhodnější než ten, který je určen pro vdané matky, může tato okolnost přispět k volbě svobodného mateřství. V této souvislosti upozornila *Jitka Rychtaříková* také na skutečnost, že k vzestupu podílu dětí rozených mimo manželství v České republice přispěly zvláště děti svobodných žen se základním vzděláním, tj. žen, které se obtížněji uplatňují na trhu práce a sociální dávky (v tom i rodičovské) pro ně tedy mohou být při ztrátě zaměstnání výhodné.

K podobným závěrům se přiklánějí na základě podrobné analýzy finanční výhodnosti různých forem soužití v České republice také *Soukupová* a *Sunega* (2006). Rovněž výsledky rozboru rozsáhlého sociologického výzkumu provedeného v roce 2006 a zaměřeného na zkoumání nemanželské plodnosti naznačují heterogenitu okolností vedoucích ve svých důsledcích ke svobodnému mateřství – významná část neprovdaných žen nežila v době porodu dítěte s otcem dítěte a šlo zpravidla o ženy mladší a méně vzdělané. Část těchto žen zůstala neprovdána také proto, že sňatek odmítl partner, případně byl jejich partner ženatý. Část neprovdaných matek nepovažovala případný svazek za perspektivní (*Chaloupková*, 2006). I z toho je patrné, že určitý díl dětí narozených mimo manželství budou vždy tvořit děti narozené matkám ve složité osobní a také sociální situaci. Na totéž lze usuzovat i z rozboru následné sňatečnosti svobodných žen, jak ji představlí *V. Poláček* (2005): z žen, kterým se v letech 1991–2005 narodilo první dítě jako svobodným, zůstává stále větší díl neprovdaných: ze svobodných žen, které porodily své první dítě v roce 1991, se do roka vdalo 16 %, ale z žen, které porodily v roce 2003, to bylo jen 6 %; do pěti let se v prvním případě vdalo 40 % žen, ale z žen, které porodily své první dítě v roce 1999, to bylo jen 28 %.

Závěr

Ve většině evropských populací se v jejich historii s fenoménem mimomanželské plodnosti setkáváme, neboť souvisí i s typem sňatkového chování v řadě zemí Evropy obvyklém – častěji se vyskytoval v prostředí, kde převládala vyšší věk při vstupu do manželství a kde část

dospělé populace do manželství ani nevstupovala, což bylo obvyklé v novodobé historii i v podmínkách českých zemí. Úroveň mimomanželské plodnosti však byla zpravidla nízká, jen výjimečně přesáhla 2–5 % (zvláštním případem byla jen část německy hovořícího obyvatelstva v 19. století). Na relativně nízké hladině také přetrvávala i po ukončení demografické revoluce (vyznačující se poklesem především manželské plodnosti).

Dětí rozených mimo manželství bylo i na území českých zemí s výjimkou období od počátku 19. století do poloviny 20. století zpravidla relativně málo (do 5 %). Rodily se spíše mladším ženám, což odpovídalo vyššímu průměrnému sňatkovému věku. Nejvyšší podíl mimomanželsky narozených dětí byl z dětí matek ve věku do 20 let. Podíl mimomanželsky narozených dětí se začal opět významněji zvyšovat až v závěru 80. let 20. století, kdy se také změnila skladba jejich matek. Nejvyšší podíl těchto dětí sice stále připadá na děti rozené do 20 let věku matky, ale významně vzrostl i jejich podíl mezi dětmi starších žen.

Když se ve vyspělých evropských zemích začala v 60. letech 20. století zvyšovat úroveň mimomanželské plodnosti, býval tento vývoj dáván do souvislosti s růstem nesezdaných soužití a vzestup podílu dětí rozených neprovdaným ženám byl považován do značné míry za symptom reprodukčního chování nastupujících generací, vyznačujících se přijímáním nových vzorů rodinného chování. Mezi nimi představovaly neformální svazky jeden ze základních pilířů, byly chápány jako doklad liberalizace společnosti a její demokratizace, rovnoprávného postavení ženy a v neposlední řadě i hospodářské vyspělosti země. Přitom se vycházelo mimo jiné z předpokladu, že moderní antikoncepce by měla být zárukou, že narozené děti jsou dětmi chtěnými, v tom i děti neprovdaných žen, a to žen žijících s partnerem i bez partnera. Není totiž pochyb o tom, že existují také ženy, které chtějí mít dítě, aniž by se zároveň chtěly vdát (ani za otce svého dítěte ne). Chtějí mít dítě samy pro sebe, chtějí je samy vychovávat a někdy od otce svého dítěte nechtějí žádné finanční či jiné příspěvky.

Vzhledem k tradičně obtížnému sociálnímu postavení neprovdaných matek a jejich dětí byly postupně do systémů péče o sociálně slabší zařazeny ve druhé polovině 20. století ve většině evropských zemích i tyto ženy a jejich děti, stejně jako se tak stalo již dříve v případě ovdovělých žen a osiřelých dětí (legislativně se jim zrovnoprávnění dostalo zpravidla dříve). Tato okolnost znesnadňuje rozlišení dětí rozených do trvalejších svazků rodičů, kteří mají o tento druh sociálních dávek zájem (nemusí se přitom obávat nepříznivého ohlasu ve svém okolí), od dětí žen samoživitelek.

Přesto se někteří badatelé kloní k názoru, že fenomén „mimomanželská plodnost“ nemusí zdaleka odrážet jen náhradu manželství nesezdaným soužitím a vzestup emancipace žen. Ne všechny děti rozené mimo manželství jsou chtěné a tak i v současné společnosti může přetrvávat syndrom svobodné matky (McLanahan, 2006; Chaloupková, 2006). Problematika je o to složitější, že pomoc matkám samoživitelkám patří k nejčastěji se vyskytujícím sociálním dávkám v téměř všech hospodářsky vyspělých zemích a že může jít o dávku pro některé sociální vrstvy významnou pro zajištění alespoň minimální životní úrovně. Jaký díl žen jednotlivých typů každoročně připadá na matky dětí narozených mimo manželství však zjistit nelze.

Také v České republice se vzestup podílu dětí rozených mimo manželství přiřazuje k významným změnám reprodukčního chování obyvatelstva po roce 1989. Při bližším pohledu však zjišťujeme, že se tak děje v podmínkách nízké intenzity jak sňatečnosti, tak manželské plodnosti. Úroveň mimomanželské plodnosti je na přelomu 20. a 21. století ve skutečnosti nižší, než byla na přelomu 19. a 20. století.

Literatura

Čáňová, E. 1981. *Výsledek průzkumu farního obvodu města Broumova z let 1632–1781*. Acta demographica IV, s. 63–73.

Dějiny obyvatelstva českých zemí. 1995. Praha: Mladá fronta.

Dokoupil, L. et al. 1999. *Přirozená měna obyvatelstva českých zemí v 17. a 18. století*. Praha: Sociologický ústav.

- Dušek, L. 1974. *Obyvatelstvo města Ústí nad Labem do konce 18. století (na základě matrik)*. Ústí nad Labem.
- Dušková, S. 2000. *Demografický vývoj obyvatelstva v Ústí nad Labem v 19. století*. Historická demografie 24, s. 109–162.
- Fialová, L. 1991. *Změny ve vývoji plodnosti v českých zemích za demografické revoluce*. Historická demografie 15, s. 143–189.
- Fialová, L. 2006. *Vývoj obyvatelstva Prahy v letech 1650–1800 na základě matrik*. Historická demografie 30, s. 219–276.
- Fialová, L. – Pavlík, Z. – Vereš, P. 1990. *Fertility Decline in Czechoslovakia During the Last Two Centuries*. Population Studies 44, s. 89–106.
- Horská, P. 1980. *K otázce vlivu nemanželských porodů na vývoj plodnosti z hlediska historické demografie*. Demografie 22, 1980, s. 343–350.
- Chaloupková, J. 2006. *Neprovdané matky: Základní data z výzkumného šetření sociální a ekonomické podmínky mateřství 2006*. In Nemanželská plodnost: její rizika a sociální podmínky. Informační bulletin z projektu Sociální a ekonomické charakteristiky mimomanželské plodnosti v České republice po roce 1989, s. 10–13.
- Kaloušková, V. 2006. *Demografický vývoj jarnosti Lochenice v letech 1784–1900*. Historická demografie 30, s. 67–144.
- Kučera, M. 1994. *Populace České republiky 1918–1991*. Praha: Česká demografická společnost a Sociologický ústav AV ČR.
- Laslett, P. – Oesterveen, K. – Smith, R. M. 1980. *Bastards and its Comparative History*. London: Edward Arnold.
- Luxová, A. 2005. *Problém infanticidy ve vzorku trestanek v ženské trestnici v Řepích*. Historická demografie 29, s. 137–198.
- McLanahan, S. 2006. *Prohlubující se rozdíly aneb jak se vede dětem a druhého demografického přechodu*. Demografie 48, s. 77–96.
- Mužik, P. 1986. *Obyvatelstvo města Domažlic v letech 1651–1830*. Sborník archivních prací XXXVI, s. 103–207.
- Nesládková, L. 2003. *Reprodukce kulturně odlišných skupin obyvatelstva jižní Moravy v novověku na příkladu křesťanů a Židů*. Acta demographica XIV, 200 s.
- Pavlík, Z. – Rychtaříková, A. – Šubrtová, A. 1986. *Základy demografie*. Praha.
- Polásek, V. 2005. *Svobodná matka – a co je potom?* Demografie 47, č. 4, s. 287–292.
- Rabušic, L. 1996. *O současném vývoji manželského a rodinného chování v České republice*. Demografie 32, 3, 173–180.
- Rychtaříková, J. 2003. *Diferenční plodnost v České republice podle rodinného stavu a vzdělání v kohortní perspektivě*. In Hamplová, D. – Rychtaříková, J. – Pikálková, S. České ženy: vzdělání, partnerství, reprodukce a rodina. Praha: Sociologický ústav AV ČR, s. 41–83.
- Rychtaříková, J. 2004. *Změny generační plodnosti v České republice se zaměřením na vzdělání žen*. Demografie 46, č. 2, s. 77–90.
- Rychtaříková, J. 2006. *Je vysoký podíl dětí narozených mimo manželství v ČR projevem westernizace? Zpravodaj České demografické společnosti 40, s. 4–7*.
- Rychtaříková, J. 2007. *Dvacet let svobodného mateřství v České republice (1986–2005)*. Demografie 49, 1, s. 1–12.
- Sekera, V. 1978, 1979. *Obyvatelstvo českých zemích v letech 1754–1918*. Díl I. 1754–1865, díl II. 1866–1918.
- Shorter, E. – Knodel, J. – van de Walle, E. 1971. *The decline of non-marital fertility in Europe, 1880–1940*. Population Studies 25, s. 375–393.
- Soukupová, E. – Sunega, P. 2006. *Manželství nebo nesezdané soužití: analýza finanční výhodnosti různých forem soužití*. In Nemanželská plodnost: její rizika a sociální podmínky. Informační bulletin z projektu Sociální a ekonomické charakteristiky mimomanželské plodnosti v České republice po roce 1989. Praha: Sociologický ústav AV ČR, s. 15–26.
- Srbová, M. 2003. *Regionální diferenciace nemanželské plodnosti v českých zemích v letech 1881–1913*. Magisterská práce. Praha: PFF UK.
- Šalamounová, P. – Nývlt, O. 2006. *Mimomanželská plodnost – současné trendy v Evropě*. In Hamplová, D. – Šalamounová, P. – Šamanová, G. eds. 2006. Životní cyklus. Sociologické a demografické perspektivy. Praha: Sociologický ústav AV ČR, s. 118–140.
- Šalamounová, P. – Šamanová, G. 2006. *Co víme o českých neprovdaných matkách*. In Nemanželská plodnost: její rizika a sociální podmínky. Informační bulletin z projektu Sociální a ekonomické charakteristiky mimomanželské plodnosti v České republice po roce 1989. Praha: Sociologický ústav AV ČR, s. 1–7.
- Vaňková, M. 2006. *Demografický vývoj Žitenic v 19. století*. Historická demografie 30, s. 145–194.
- Tinková, D. 2003. *Ilegitimita a „nová ekonomie života“ v osvicenské Habsburské monarchii. Problém svobodných matek a nemanželských dětí mezi sociální kontrolou a sociální péčí na prahu občanské společnosti*. Historická demografie 27, s. 133–172.
- Tinková, D. 2004. *Hřích, zločin, šílenství v čase odkouzlování světa*. Praha: Argo.
- Velková, A. 2003. *Nemanželské děti ve venkovské společnosti na přelomu 18. a 19. století*. In Jiránek, T. – Kubeš, J. (eds.). *Dítě a dětství napříč staletími*. Sborník příspěvků z 2. pardubického bienále konaného ve dnech 4. až 5. dubna 2002. Pardubice, s. 205–227.
- Zeman, K. 2006. *Vývoj obyvatelstva České republiky v roce 2005*. Demografie 48, s. 153–165.

Príspevek byl zpracován v rámci řešení vědeckého grantu GA ČR „Populační vývoj ČR v letech 2001–2005 (403/07/0711) a výzkumného záměru MSM 0021620831 „Geografické systémy a rizikové procesy v kontextu globálních změn a evropské integrace“.

LUDMILA FIALOVÁ, od roku 1997 odborná asistentka katedry demografie a geodemografie Přírodovědecké fakulty UK v Praze; se specializuje na historickou demografii a populační vývoj České republiky v dlouhodobé perspektivě. Je autorkou a spoluautorkou několika článků s historicko-demografickou problematikou publikovaných většinou ve sborníku Historická demografie.

Summary

In the Czech Lands traditionally a relatively small proportion (up to 5%) of children have been born out of wedlock, and usually they have been born to young women aged 20 and under. The proportion of children born out of wedlock began to increase significantly only at the end of the 1980s, rising to where by the start of the 21st century they made up one-third of all children born. The characteristics of the mothers also began to change somewhat. While in most cases the children were born to mothers aged 20 and under, an increased proportion of them were born to older mothers. However, the rise in the percentage of children born out of wedlock at the end of the 20th century in the Czech Republic stems mainly from the substantial decline in marital fertility, as the number of children born per 1000 unmarried women aged 15–49 has doubled since 1961, while the number born per 1000 married women in the same age group fell by half in the same period. However, studying non-marital fertility is complicated by the lack of relevant data; it is likely that some of these children are born into informal but nonetheless permanent relationships, which take advantage of the social benefits targeting single mothers. In the Czech Republic the increase in the percentage of children born out of wedlock is one of the major changes that have occurred in the reproductive behaviour of the population in the Czech Republic since 1989.

STATISTICKÁ ROČENKA ČESKÉ REPUBLIKY 2007

Český statistický úřad v listopadu vydává Statistickou ročenku České republiky 2007 v rozsahu 784 stran. Ročenka v česko-anglické verzi obsahuje údaje za rok 2006 a dlouhodobé časové řady ročních ukazatelů z odvětvových a průřezových statistik. Materiál uspořádaný do 28 kapitol je doplněn grafy, kartogramy a věcným rejstříkem.

Cena publikace: 1115,- Kč

Cena CD: 550,- Kč

Objednávky tištěné publikace přijímá:

NAKLADATELSTVÍ SCIENTIA, spol. s r. o.
obchodní oddělení
Křížová 1018/6
150 05 Praha 5 – Smíchov

Prodej za hotové a objednávky CD:

ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD
odbor informačních služeb
Na padesátém 81
100 82 Praha 10 – Strašnice

TEORIE KONFLIKTNÍCH PREFERENCÍ A PLODNOST V ČESKÉ REPUBLICĚ¹⁾

BEATRICE CHROMKOVÁ-MANEA – PETR FUČÍK

The Conflicting Preference Theory and Fertility in the Czech Republic

Researchers and scholars have paid little attention to men's reproductive behaviour and the role men play in the decision-making process relating to reproduction. This article deals with the reproductive behaviour of men and women in the Czech Republic within the framework of the conflicting preference theory. The authors' research results indicate that the conflicting preference theory does not yet apply to Czech society.

Demografie, 2007, 49: 244–252

Teoretický kontext

Až donedávna věnoval výzkum na poli sociologie rodiny a populačních studií málo pozornosti mužům a jejich roli při rozhodování o počtu dětí v rodině. Ani propopulačně zaměřená sociální politika mnohdy neakceptuje fakt, že počet dětí v rodině je výsledkem procesu oboustranného vyjednávání mezi partnery. Nový pohled na roli muže při vyjednávání o počtu dětí v rodině může být užitečný při snahách porozumět trvalému poklesu porodnosti ve vyspělých společnostech.

Nová vysvětlení mohou do debaty vnést dva teoretické směry, rozvíjející se po roce 2000. Na přelomu tisíciletí přišla britská socioložka *Catherine Hakimová* s preferenční teorií, o níž se domnívá, že je pro pochopení současných trendů v plodnosti velmi užitečná (*Hakim*, 2000, 2002, 2003a, 2003b, 2003c). *Hakimová* vytvořila typologii žen podle preferencí ve vztahu k rodině a placené práci; z ní odvodila tendenci každého typu žen mít určitý počet dětí, což by mělo umožnit predikovat reprodukční chování žen v souvislosti se sociální a rodinnou politikou státu. Testování její teorie v ČR však zatím ukazuje, že preferenční typy (ženy orientované na práci, na rodinu a smíšený typ) nemění volbu velikosti rodiny (*Rabušic – Chromková-Manea*, 2006; *Chromková-Manea – Mrázová – Rabušic*, 2006; *Chromková-Manea – Rabušic*, 2006, 2007). Problém může být v obtížné přenositelnosti typologie do jiného kulturního kontextu, ale také v samotné operacionalizaci konceptu.

Výsledky dostupné z výběrových šetření realizovaných v posledním desetiletí ukazují, že muži a ženy nemusejí mít nezbytně stejné přístupy, preference a cíle týkající se fertility. V kontextu preferenční teorie publikoval *David Voas* v roce 2003 stať, v níž představil teorii konfliktních preferencí (*Voas*, 2003). Teorie se přímo zabývá rozdíly v intencích a realitě počtu dětí. *Voas* se domnívá, že pro počet dětí v rodině jsou důležité individuální preference obou dvou manželů/partnerů a způsob, jak spolu tyto preference interagují.

Zdůrazňuje, že dosud převažoval názor, že pro počet dětí v rodině je klíčové chování ženy, neboť žena je vnímána jako hlavní činitel kontroly počtu dětí v rodině. *Voas* však tuto perspektivu mění a do debat o faktorech ovlivňujících reprodukční chování vnáší nový prvek – prvek vlivu odlišných partnerských preferencí na velikost rodiny. Připustíme-li, že pár má možnost volby mezi tím zda mít či nemít děti, pak nesmíme předpokládat, že jejich konečný počet závisí pouze na ženě samotné, říká *Voas*.

¹⁾ Výzkum pro tento článek byl finančně podporován Grantovou agenturou České republiky (GAČR), grant č. 403/05/0800 „Rodina, práce a reprodukční strategie v České republice“ a grantem Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy ČR – výzkumný záměr „Reprodukce a integrace společnosti“ (MSM002 1622408).

Kombinace individuálních preferencí obou partnerů je pro výslednou plodnost páru klíčová, neboť tato kombinace generuje podstatně vyšší či nižší úroveň fertility. Jestliže preference partnerů totožné nejsou, musí dojít ke kompromisu či de facto k výběru alternativy bez ohledu na to, co je v dané společnosti považováno za tradiční nebo moderní. Přání – a samozřejmě samotní partneri – se v běhu času mění, žádné rozhodnutí tedy nemusí být neměnné až do konce reprodukčního období páru.

Ve hře jsou ale také sociální normy. Když se – podle Voase – partneři dostanou do konfliktu, který spočívá v rozdílných názorech na velikost rodiny, bude jejich rozhodnutí pravděpodobně záviset na tom, co je v dané společnosti „normální“ – jak pro pár, tak pro majoritní kulturu. Převažující společenská norma v případě, kdy preference nejsou v souladu, jednoho z partnerů podpoří. Například v silně pronatalitní společnosti bude ten, kdo chce omezit svou plodnost navzdory přání partnera, úspěšný s daleko menší pravděpodobností, než ten, kdo bude usilovat o další dítě, tvrdí Voas. A naopak, v moderních společnostech je kladen akcent na individuální autonomii, která je často v rozporu s rozením dětí – sociální tlak má pak tendenci podporovat přání těch, kteří si přejí vyhnout se rodičovským povinnostem.

Voas v tomto kontextu uvažuje o několika možných modelech situací, z nichž každý má svůj specifický dopad na zamýšlenou a také konečnou plodnost manželů či partnerů. V tzv. partnerském modelu se předpokládá, že: 1. přání o počtu dětí jsou mezi ženami a muži rozložena stejným způsobem; 2. hledání partnera je nezávislé na preferencích ohledně velikosti rodiny; 3. v případě neshody v individuálních preferencích se jedna z preferencí – nižší či vyšší – stane dominantní. Voas ve svých úvahách bere samozřejmě v potaz i model, který je založen na předpokladu výběrového párování. Pak namísto předpokladu, že výběr partnera je nezávislý na názorech týkajících se velikosti plánované rodiny, bychom mohli očekávat, že se lidé daleko pravděpodobněji berou (nebo že plánují mít rodinu) s partnerem, který má podobné preference ohledně počtu dětí.

Voasova teorie konfliktních preferencí celkově ukazuje, jak důležité mohou být interakce rozdílných preferencí o velikosti rodiny pro vysvětlení dané plodnosti. Pokud realita skutečně funguje tak, jak naznačují jeho modely, může to mít značný dopad na účinky případné populační politiky.

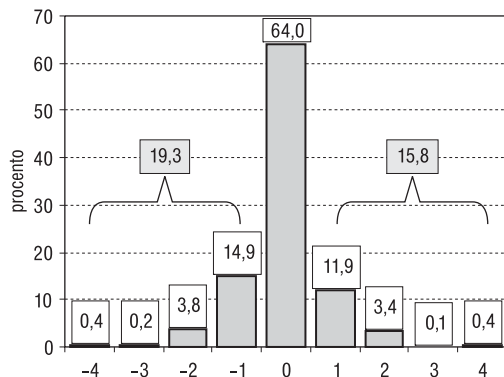
Tento článek se zabývá reprodukčními preferencemi mužů a žen v České republice. Cílem je porozumět jejich rolím při vzájemném vyjednávání a rozhodování o budoucí reprodukci. Za tímto účelem se zaměřujeme na jejich preference, týkající se velikosti rodiny nebo preference dalšího dítěte (dětí) v rodině, a také se ptáme, zda vůbec o velikosti rodiny vyjednávají nebo jsou jejich reprodukční strategie výsledkem jiných faktorů. Tyto jevy zkoumáme prostřednictvím srovnání odpovědí mužů nebo žen s odpověďmi jejich partnerů na stejné otázky. Porovnání rozdílů nebo podobností dvou individualit tvořících pár a fakt, že tyto páry v našem přístupu tvoří analytickou jednotku, přináší odlišný úhel pohledu a může rozšířit porozumění reprodukčním preferencím a procesu jejich vyjednávání. Párový přístup nabízí přímé porovnání preferencí těch, kteří hrají při rozhodování o plodnosti nejdůležitější roli.

Data a metody

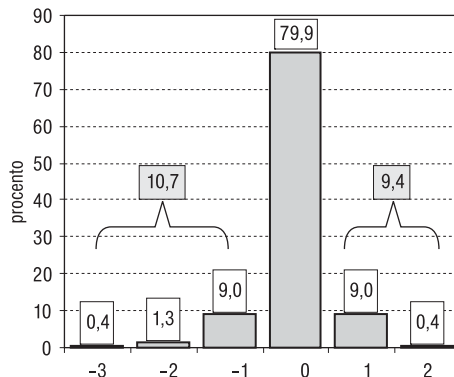
Pro analýzu používáme data z výběrového šetření **Manželství, práce, rodina**, realizovaného v roce 2005 na reprezentativním vzorku obyvatel ČR ve věku 20–40 let. Výběr obsahuje data za jednotlivce; pokud žijí ve společné domácnosti jako manželé či v nesezdaném soužití, byli dotazováni oba partneři. Vzorek je konstruován tak, aby podrobně mapoval období života, spojené se zakládáním a rozšiřováním rodiny.

Dotazník obsahoval sekci o preferencích, která zahrnovala několik okruhů otázek. Respondenti byli dotazováni na ideální počet dětí v jejich rodině, na to, zda v budoucnu chtějí (další) dítě a kolik by jich mělo být. Další otázky směřovaly k důvodům těchto rozhodnutí a také jejich kontextu – zejména zda o nich partneři vzájemně vyjednávali. Doplňujícími faktory jsou postoj

Graf 1 Rozdíl v odpovědích na otázku „Pokud byste měl(a) ve svém životě úplně příznivé životní podmínky, jaký celkový počet dětí byste si přál(a)?“. (The difference in responses to the question: „If the conditions in your life in favour, how many children would you like to have?“)

Graf 2 Rozdíl v odpovědích na otázku „Zamýšlíte mít v budoucnu (další) dítě? (...) Pokud ano, kolik?“. (The difference in responses to the question: „Are you planning to have (more) children in the future?(...) If so, how many?“)

je k genderové rovnosti, preferovaný rodinný model a preference životního stylu. Dotazníky pro ženy a muže byly formulovány shodně, oba partneři však byli dotazováni odděleně.

Z teoretického kontextu a dostupných dat vyplývají dvě výzkumné otázky, z nichž první je zaměřena deskriptivně: *Jaké odlišnosti v preferencích počtu dětí mezi partnery v ČR existují?* Druhá otázka směřuje k modelu, shrnujícímu vliv možných faktorů na rozdílné názory obou partnerů: Jaké jsou determinanty rozdílů v preferencích? V této souvislosti formulujeme dvě hypotézy. Zaprvé předpokládáme, že rozdíl v preferencích je ovlivněn faktem, že páry o počtu dětí vyjednávají, plánováním rodičovství a výskytem různých preferenčních typů žen v rodině (typologie podle Hakimové). Druhá hypotéza shrnuje možný vliv odlišných prostředí, z nichž mohou partneři pocházet, když říká: Rozdíly v preferencích jsou spojeny s vyšší vzdělaností a věkovou heterogamií a s různými sourozeneckými konstelacemi. Obecně lze tyto hypotézy chápat jako shrnutí vybraných endogenních (první hypotéza) a exogenních (druhá hypotéza) faktorů s možným vlivem na konflikty preferencí²⁾. Text je podle povahy výzkumných otázek rozdělen do deskriptivní a analytické části. V první z nich představíme podrobné údaje o fertilitních preferencích a jejich odlišnostech uvnitř párů. V analytické části budeme hledat možné determinanty těchto rozdílů. Pro všechny výpočty používáme upravený datový soubor, v němž jsou pouze data za páry³⁾.

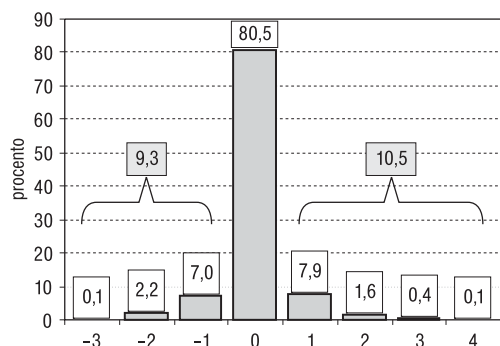
Jaké rozdíly v preferencích v ČR existují – deskripce

Ideální počet dětí v rodině

Jedním z často používaných indikátorů reprodukčních preferencí je otázka po počtu dětí, které by si respondent přál mít, pokud by si mohl vybrat. O významu a užitečnosti takového indikátoru se diskutovalo již od 60. let 20. století; mnozí výzkumníci zpochybňovali jejich validitu. Jako hlavní problémy jsou spatřovány nekonzistence a dodatečná racionalizace. Přes inkonzistenci a nestabilitu ukazatele na individuální úrovni na agregátní úrovni vykazuje pozoruhodnou konzistenci. Mnozí výzkumníci proto považují preferovaný počet dětí za vhodný indikátor sociálních norem, týkajících se velikosti rodiny, a věří, že změny tohoto ukazatele odrážejí změny v postojích, které mohou ovlivnit reprodukční chování.

²⁾ Z hlediska rodiny jako endogenní vnímáme faktory, které vznikají interakcí obou partnerů a exogenní faktory shrnující charakteristiky, které oba partneři do rodiny přinášejí.

³⁾ Na rozdíl od původního datového souboru, kde případem byl jednotlivec, zde tvoří analytickou jednotku pár, přičemž každá proměnná se opakuje pro muže a pro ženu. Data byla párována podle ID domácnosti. N=838.

Graf 3 Rozdíly v hypotetické konečné plodnosti (Differences in hypothetical lifetime fertility)

Pozn.: Respondenti byli dotázáni na tři nejdůležitější důvody proč mít nebo proč nemít další dítě.

V našem šetření jsme použili otázku *...pokud byste měl(a) ve svém životě úplně příznivé životní podmínky, jaký celkový počet dětí byste si přál(a)?*, která byla položena mužům i ženám odděleně. Můžeme tedy srovnávat fertilitní preference obou partnerů v páru. Graf 1 zachycuje rozdíl v preferencích mezi mužem a ženou⁴⁾. Je patrné, že v 64 % se páry na preferovaném počtu dětí shodují, v 15,8 % je to muž, který chce více dětí a v 19,3 % si více dětí přeje žena. Pokud rozdíly v preferencích existují, pohybují se nejčastěji v rozmezí jednoho dítěte, u 10 % párů se však preference liší o dvě a více dětí.

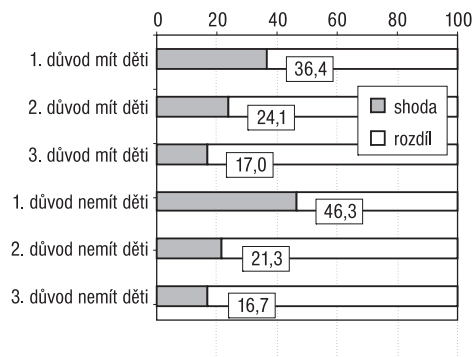
Hypotetická konečná plodnost

Další používanou mírou reprodukčních preferencí je záměr respondenta mít, nebo nemít další dítě/děti. Tato otázka je spolehlivým indikátorem kontracepčního a reprodukčního chování na agregátní úrovni i na úrovni páru. V šetření Manželství, práce, rodina byla tato otázka formulována: *Zamýšlíte mít v budoucnu (další) dítě? Pokud ano, kolik?* V tomto případě se rozdíly uvnitř páru ještě snižují. Necelých 80 % párů se v preferencích shoduje, zbylých 20,1 % je rovnoměrně rozloženo ve směru vyšších preferencí u muže i u ženy (graf 2).

V kombinaci s otázkou po počtu dětí lze dospět k hypotetické ukončené plodnosti u každého páru⁵⁾. Průměrná hodnota pro muže a pro ženy se neliší a je téměř přesně na dvou dětech (2,02, resp. 2,01). Při pohledu na distribuci rozdílů, opět zjistíme, že v takto konkrétně definovaných očekáváních se páry shodují v 80,5 %. U všech otázek měřících preference počtu dětí zjišťujeme poměrně velké procento shody, které neodpovídá předpokladům Voasovy teorie. Odlišnosti se teoretickému modelu blíží pouze v případě hypoteticky definovaných otázek (jaký je ideální počet dětí), nicméně v konkrétněji definovaných otázkách (zamýšlíte mít v budoucnu děti?) zjišťujeme odlišnosti minimální. Vidíme zde logický trend směrem ke snižování rozdílu spolu se zkracováním časového horizontu a jasnější definicí kontextu, za niž jsou preference zjišťovány. Páry se v ideálním počtu shodují přibližně v 60 %, v otázce kolik dalších dětí zamýšlejí mít, se shodují v 80 %.

Proměnné v kontextu fertilitních preferencí

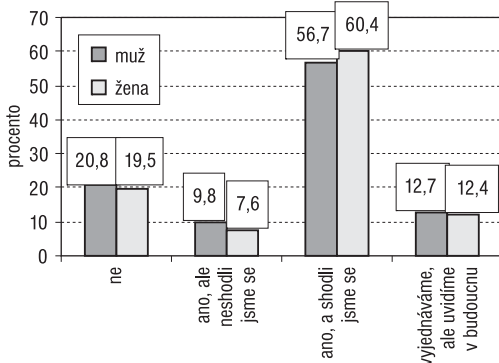
V souvislosti s Voasovou teorií konfliktních preferencí je však užitečné všimnout si dalších jevů, vytvářejících kontext fertilitních preferencí v rodině (páru). V dotazníku Manželství, práce,

Graf 4 Shody a rozdíly v udávaných důvodech proč mít nebo nemít (další) dítě, v % [(Similarities and differences in the reasons cited for having or not having (more) children, in %)]

⁴⁾ Výpočet je dán jako rozdíl v (preference muže) – (preference ženy). Kladné hodnoty značí vyšší preferovaný počet dětí u muže, záporné hodnoty znamenají, že v páru si více dětí přeje žena.

⁵⁾ Jedná se tedy o výpočet (současný počet dětí) + (těhotenství – je-li) + (plánovaný počet dětí do budoucna).

Graf 5 Rozložení odpovědí na otázku: Vyjednávali jste nebo vyjednáváte o počtu dětí s Vaším manželem nebo partnerem? (Distribution of responses to the question: "Have you discussed or do you discuss the number of children with your husband or partner?")

poměrně velká, je-li řeč o důvodech tohoto rozhodnutí, oba partneři se vyjadřují jinak. V dotazníku byla možnost vybrat tři nejdůležitější důvody mít a nemít dítě. V grafu 4 jsou shrnuty procentuální podíly párů, které se shodly ve své volbě.

Přesto, že shoda v důvodech, proč mít nebo nemít (další) dítě není velká, 72 % párů tvrdí, že o počtu dětí v rodině vyjednávali či vyjednávají. Nejen z údajů o počtu dětí, ale i ze samotných výpovědí respondentů je patrné, že svoje preference vzájemně vyjednávali a nakonec se přibližně v 60 % případů shodli, což udávají téměř shodně vždy oba partneři v páru (graf 5). V tomto kontextu je užitečné zmínit odpovědi na otázku znějící: *Měnila se v průběhu Vašeho života Vaše představa o tom, kolik chcete mít dětí?* Zde zjišťujeme, že 23 % žen a 27 % mužů připouští, že jejich představa o počtu dětí se v průběhu života měnila. Pokud data spárujeme, zjistíme, že 12 % párů shodně tvrdí, že jejich představa o počtu dětí se měnila. Zajímavé jsou v této souvislosti i odpovědi na otázku *Bylo vaše první dítě plánované?*, na niž odpovídá opět téměř shodně 41 % žen a mužů záporně.

Výsledky popisných statistik ukazují, že v preferencích počtu dětí panuje mezi partnery v České republice poměrně vysoká shoda, což je v rozporu s Voasovými předpoklady. Partneři ve značné míře tvrdí, že o počtu dětí vzájemně vyjednávají, pokud se však ptáme odděleně na důvody jejich preferencí, shoda je výrazně nižší.

Výsledky analýzy

V následující kapitole prezentujeme tabulky dvourozměrných vztahů jednotlivých nezávisle proměnných na rozdílech v preferencích hypotetické konečné plodnosti a ideálního počtu dětí. Vycházíme ze dvou hypotéz volně inspirovaných Voasovým přístupem. Zaprvé: rozdíl v preferencích je ovlivněn faktem, že páry o počtu dětí vyjednávají, plánováním rodičovství a výskytem různých preferenčních typů žen v rodině (typologie podle Hakimové). Zadruhé: rozdíly v preferencích jsou spojeny s vyšší vzdělaností a věkovou heterogamí a s různými sourozeneckými konstelacemi. Obě hypotézy předpokládají existenci faktorů posilujících shodu, nebo naopak prohlubujících rozdíly mezi partnery.

Věková a vzdělanostní heterogamie znamená odlišné kulturní zázemí obou partnerů a lze předpokládat, že kulturní rozdíly budou zvyšovat tendenci ke konfliktním preferencím. Z dat se však ukazuje, že tento vliv je patrný pouze v případě vzdělanostní heterogamie, projevuje se pouze u rozdílů v očekávané konečné plodnosti párů (Příloha, tab. 1). V ostatních případech nemá heterogamie systematický vliv. Vyjednávání o počtu dětí, plánované první dítě a typologie podle Hakimové indikují prostředí fertilitních preferencí v rodině. Pokud partneři

rodina byly zařazeny otázky týkající se důvodů preference či odmítání (dalšího) dítěte, dále otázky zjišťující, zda partneři o počtu dětí vyjednávají a zda jejich první dítě bylo plánované. Ptáme-li se na důvody, proč lidé chtějí mít (další) dítě, nejčastěji vybírají prostou odpověď *děti dávají životu smysl*. Na agregátní úrovni se nejčastější volba mužů a žen neliší (46 % a 50 % odpovědí). Jestliže však srovnáme důvody u jednotlivých párů, zjistíme, že partneři se shodují v 36 % a jiné důvody vybírají v 64 % případů. U důvodů nemít další dítě je situace obdobná. Muži i ženy volí nejčastěji odpověď *už mám tolik dětí, kolik jsem chtěl(a)* (54 % a 52 %), na úrovni páru se však shodují v 46 % případů. Zatímco shoda v preferencích počtu dětí je

děti plánují a vyjednávají o nich, předpokládáme vyšší tendenci shodnout se na jejich počtu. Preferenční typologie Catherine Hakimové (2000, 2002, 2003a, 2003b, 2003c) je konstruována pro ženy a zde ji používáme jako charakteristiku rodiny (tedy rodina, v níž se nachází daný typ ženy). Autorka rozlišuje ženy orientované na rodinu, na práci a adaptivní typy. Data z šetření MPR nám dovolují tuto typologii zkonstruovat a použít. Předpokládáme, že přítomnost různých preferenčních typů žen v rodině bude ovlivňovat míru shody v počtu dětí⁶. Z výsledků je však patrné, že tyto vztahy nelze v datech nalézt – s několika výjimkami. Systematicky menší míru shody v preferencích nalézáme tam, kde se partneři neshodují ani v odpovědích na otázky plánování rodičovství a vyjednávání o počtu dětí (viz Příloha, tab. 1 a tab. 2). Poslední tři proměnné (viz Příloha, tab. 1) mapují širší sociodemografické charakteristiky rodiny. Všechny proměnné jsou konstruovány za páry a ani zde nenalézáme významné vlivy. Obě hypotézy proto zamítáme již na základě testu chí-kvadrát a kontroly adjustovaných reziduí⁷. Žádná z proměnných zahrnutých do analýzy nemá statisticky ani věcně významný vliv na rozdílnost preferencí v rodině. Vztahy neobjevujeme v případě hypotetické konečné plodnosti (tab. 1) ani v případě preferencí ideálního počtu dětí (Příloha, tab. 2), proto hypotézy zamítáme v obou případech.

Diskuse a závěr

Voasova teorie konfliktních preferencí předpokládá odlišnost mezi mužem a ženou v páru, pokud jde o preferovaný počet dětí. V datech z České republiky nalézáme tyto odlišnosti v minimální míře a neobjevujeme v nich žádnou strukturu způsobenou dalšími proměnnými. Obě hypotézy odvozené z teorie proto zamítáme. Na rozdíl v preferencích mezi partnery nemá vliv vyjednávání o počtu dětí, plánování rodičovství a preferenční typy podle Hakimové, ani věková a vzdělanostní heterogamie páru.

V dalších analýzách by mohly být hledány jiné faktory se signifikantním vlivem na rozdíl v preferencích, nicméně můžeme také připustit, že hypotetická konečná plodnost a ideální počet dětí v rodině vhodnými indikátory pro vysvětlení poklesu porodnosti na základě rozdílu v preferencích nejsou. Definitivní odpověď by však mohl poskytnout až širší výzkum či série výzkumů, případně zahrnující kvalitativní metodologii k vysvětlení významu preferencí a rolí obou partnerů při jejich vyjednávání. Možností je také rozšířit sledované faktory o ekonomické proměnné, rozšířit věkovou definici zkoumané populace, tedy zaměřit se na odlišné typy vlivů, než byly sledovány zde.

Je také možné, že vyjednávání o počtu dětí a odlišnosti v preferencích se objevují pouze v časově omezených obdobích partnerské biografie. V těchto chvílích se preference obou partnerů zvýznamňují a může docházet k jejich konfliktům. V konvenčním typu výzkumu (výběrové šetření) však můžeme páry zachytit nejčastěji v mezičase, kdy preference počtu dětí nejsou významným tématem. Prozatím však data ukazují, že páry se v preferencích shodují a Voasova teorie pro Českou republiku neplatí.

Literatura

- Hakim, C. 2000. *Work-lifestyle choices in the 21st century: Preference theory*. Oxford: Oxford University Press.
Hakim, C. 2002. *Lifestyle preferences as determinants of women's differentiated labor market careers*. *Work and Occupations*, 29, 4, pp. 428 – 459.
Hakim, C. 2003a. *The Search for Equality*. *Work and Occupations*, 30, 4, pp. 401 – 411.
Hakim, C. 2003b. *Public morality versus personal choice: the failure of social attitude surveys*. *British Journal of Sociology*, 54, 3, pp. 339 – 345.

⁶ Tento předpoklad vychází z tvrzení, že různě orientované preferenční typy mají podle Hakimové různě nastavené ideální počty dětí, což vytváří větší prostor k rozdílnosti preferencí mezi partnery.

⁷ Zároveň jsme také odhadli model vícerozměrné lineární regrese zahrnující zmíněné vysvětlující proměnné, jeho výsledky zde však neprezentujeme, neboť model data nereprodukuje uspokojivě a nepřidává žádné další informace, které by nebylo možné vidět i v tabulkách třídění druhého stupně – použité proměnné rozdíly v preferencích neovlivňují.

- Hakim, C. 2003c. *A New Approach to Explaining Fertility Patterns: Preference Theory*. Population and Development Review, 29, pp. 349 – 374.
- Chromková-Manea, B. E. – Rabušic, L. 2006. *The Preference Theory – The case of the Czech Republic*. Příspěvek prezentovaný na European Conference Population, Liverpool.
- Chromková-Manea, B. E. – Mrázová, M. – Rabušic, L. 2006. *Teorie založené na lidských preferencích jako možný příspěvek k vysvětlení současného reprodukčního chování*. In Manželství, rodina, práce. 2005. Výzkum „Manželství, rodina, práce“ byl realizován v roce 2005 (listopad–prosinec) v rámci projektu GACR 403/05/0800 „Rodina, práce a reprodukční strategie v České republice“.
- Sirovátka T. (ed.). *Zaměstnání, rodina a sociální politika*. Brno: František Šalé – ALBERT, s. 37–56.
- Rabušic, L. 1990. *K některým proměnám manželství a rodiny v současných západních společnostech*. SPFFBU, řada G 33, s. 51 – 66.
- Rabušic, L. 1996. *O současném vývoji manželského a rodinného chování v České republice*. Demografie, 32, 3, s. 173–180.
- Rabušic, L. 1997. *Polemicky k současným změnám charakteru reprodukce v ČR (sociologická perspektiva v demografii)*. Demografie, 39, 2, s. 114–119.
- Rabušic, L. 2001a. *Value Change and Demographic Behaviour in the Czech Republic*. Czech Sociological Review, IX, 1, s. 99–122.
- Rabušic, L. 2001b. *Kde ty všechny děti jsou?* Praha: SLON.
- Rabušic, L. – Chromková-Manea, B. E. 2006. *Bude česká rodina plná jedináčků? (Kdo jsou ti, kdo mají nebo plánují pouze jedno dítě)*. Příspěvek prezentovaný na konferenci Sociální reprodukce a integrace: ideály a meze. Brno: IVRIS FSS MU.
- Rabušic, L. – Chromková-Manea, B. E. 2007. *Preferenční teorie Hakimové v českém kontextu*. Demografie, 49, 2, s. 77–86.
- Voas, D. 2003. *Conflicting Preferences: A Reason Fertility Tends to Be Too High or Too Low*. Population and Development Review, 29, 4, s. 627 – 646.

BEATRICE CHROMKOVÁ-MANEA pracuje od roku 2005 na Fakultě sociálních studií v Brně a jejím Institutu pro výzkum reprodukce a integrace společnosti jako odborná pracovníce. Zabývá se populačními studiemi, především tématem nízké plodnosti, v níž se orientuje na fenomén jednodětnosti. Dále se věnuje problematice skloubení práce/zaměstnání a rodiny. V loňském roce publikovala jako spoluautorka kapitolu o preferenční teorii v knize T. Sirovátky (ed.) Rodina, zaměstnání a sociální politika, která byla podkladem pro tuto demografickou stat.

PETR FUČÍK v současnosti studuje doktorský studijní program sociologie na Fakultě sociálních studií Masarykovy univerzity v Brně, je zaměstnancem Institutu pro výzkum reprodukce a integrace společnosti při téže fakultě. Jeho výzkumným zájmem je sociologie rodiny.

Summary

Researchers and scholars have paid little attention to men's reproductive behaviour and the role they play when decisions are made about how many children a family has. David Voas (2003) came up with a theory that adds to the understanding of the role men play in the reproductive decision-making process. This article deals with the reproductive behaviour of men and women in the Czech Republic. Its goal is to understand their role in the negotiation and decision processes. Voas's theory of conflicting preferences assumes that there are differences between men and women with regard to the preferred number of children a couple has. The authors' analysis, based on Czech data, shows that the differences in preferences are small and no statistically significant determinants were found in the analysis. The negotiation process within a couple, planned parenthood, Hakim's typology of lifestyle preferences for paid work and family, age, and educational heterogamy have no influence on the differences in the preferences of a couple. The study indicates that the conflicting preference theory does not yet apply to Czech society.

PŘÍLOHA

Tab. 1 Rozdíly v hypotetické očekávané plodnosti párů podle věku, vzdělání, plánování prvního dítěte, vyjednávání o počtu dětí, rodiny podle typologie Hakimové, počtu sourozenců, místa bydliště a členství v církvi; data z roku 2005, v % [(Differences in the hypothetical expected fertility of couples by age, education, planning the first child, discussing the number of children, family by Hakim's typology, the number of siblings, place of residence, and church membership; data for 2005, (%))]

Ukazatel		Žena více dětí než muž	Stejný počet dětí	Muž více dětí než žena
Věk	homogamie	9,2	82,1	8,7
	heterogamie	9,9	75,0	15,1
Vzdělání	homogamie	8,0	82,7	9,4
	heterogamie – jeden stupeň	9,9	79,6	10,6
	heterogamie – dva stupně	19,2	61,5	19,2
Plánování prvního dítěte	neplánování	6,3	85,1	8,6
	neshoda o plánování	21,8	52,7	25,5
	plánování	3,9	90,0	6,2
Vyjednání o počtu dětí	nevyjednávali	7,5	85,0	7,5
	neshoda o vyjednání	18,6	69,1	12,4
	vyjednávali	7,8	82,3	9,9
Rodina podle Hakimové typologie	orientované na práci	11,0	80,5	8,5
	adaptivní	9,3	80,4	10,3
	orientované na rodinu	8,2	81,4	10,3
Počet sourozenců	žena 2 a více sourozenců než muž	3,4	86,4	10,2
	žena 1 sourozenec víc než muž	9,0	83,4	7,6
	stejný počet sourozenců	10,7	79,9	9,4
	muž 1 sourozenec víc než žena	10,1	79,2	10,7
	muž 2 a více sourozenců než žena	6,6	77,0	16,4
Velikost místa bydliště	malá vesnice	9,0	83,0	8,0
	malé město	8,8	79,7	11,5
	středně velké město	9,7	80,7	9,7
	velké město	10,8	77,5	11,8
Členství v církvi	ano, oba	8,8	85,0	6,3
	jen jeden partner	13,2	72,1	14,7
	ne	8,5	81,2	10,3
Celkem		9,4	80,5	10,1

Tab. 2 Rozdíly v ideálním počtu dětí párů podle věku, vzdělání, plánování prvního dítěte, vyjednání o počtu dětí, rodiny podle typologie Hakimové, současného počtu dětí, počtu sourozenců, místa bydliště a členství v církvi; data z roku 2005, v % [(Differences in the ideal number of children for couples by age, education, planning the first child, discussing the number of children, family by Hakim's typology, number of siblings, place of residence, and church membership; data for 2005, (%)]

Ukazatel		Shoda	Rozdíl o 1 dítě	Rozdíl o 2 a více dětí
Věk	homogamie	64,7	26,1	9,2
	heterogamie	61,8	29,3	8,9
Vzdělání	homogamie	62,6	28,0	9,5
	heterogamie – jeden stupeň	65,6	25,2	9,2
	heterogamie – dva stupně	62,1	24,1	13,8
Plánování prvního dítěte	neplánování	68,8	21,9	9,3
	neshoda o plánování	43,5	40,3	16,1
	plánování	66,4	25,4	8,1
Vyjednání o počtu dětí	nevyjednávali	67,0	25,5	7,4
	neshoda o vyjednání	60,7	25,0	14,3
	vyjednávali	65,1	26,2	8,7
Rodina podle Hakimové typologie	orientované na práci	68,1	25,4	5,5
	adaptivní	64,1	25,8	10,1
	orientované na rodinu	60,7	32,0	7,4
Současný počet dětí	žádné dítě	63,4	26,8	9,8
	jedno dítě	61,0	30,7	8,3
	dvě děti	67,8	23,8	8,4
	tři a víc dětí	59,2	23,9	16,9
Počet sourozenců	žena 2 a více sourozenců než muž	70,6	20,6	8,8
	žena 1 sourozenec víc než muž	62,9	31,4	5,7
	stejný počet sourozenců	62,9	25,8	8,6
	muž 1 sourozenec víc než žena	65,6	24,6	11,2
	muž 2 a více sourozenců než žena	64,2	31,0	14,1
Velikost místa bydliště	malá vesnice	70,9	19,4	9,7
	malé město	61,9	29,1	8,9
	středně velké město	56,3	35,1	8,7
	velké město	68,2	22,0	9,8
Členství v církvi	ano, oba	59,4	31,3	9,4
	jen jeden partner	57,9	31,6	10,5
	ne	65,9	25,1	9,1
Celkem		64,0	26,8	9,2

XXXVII. KONFERENCE ČESKÉ DEMOGRAFICKÉ SPOLEČNOSTI „REGIONÁLNÍ DEMOGRAFIE“, OLOMOUC, 23. – 24. KVĚTEN 2007

Česká demografická společnost koná již tradičně každý rok národní demografické konference, jejichž tématem je vybraná aktuální problematika populačního vývoje nebo demografického výzkumu. Ve dnech 23. a 24. května 2007 se v Olomouci uskutečnila v pořadí již 37. konference věnovaná regionální demografii. Uspořádáním byla pověřena pobočka v Olomouci, na organizaci se dále podílely Přírodovědecká fakulta Univerzity Palackého v Olomouci a krajské pracoviště Českého statistického úřadu v Olomouci.

Vědecký program konference byl rozdělen do šesti bloků, v nichž vystoupilo téměř 40 referujících, z nich 8 ze Slovenska. V bloku A dostali prostor historičtí demografové, kteří seznámili přítomné s organizací historicko-demografického výzkumu na severní Moravě a s hlavními výsledky svého výzkumu v uplynulých letech. Ostatní bloky byly věnovány buď současné regionální diferenciaci vybraných aspektů populačního vývoje v České republice a na Slovensku, nebo demografickému vývoji regionů. Blok B byl zaměřen na problematiku regionální diferenciacie zdravotního stavu a úmrtnosti, blok C na diferenciaci rodinného chování. Do bloku D byly zařazeny příspěvky na téma demografie malých územních celků, do bloku E referáty, jejichž společným tématem byla prostorová mobilita obyvatelstva. Závěrečný blok F byl věnován případovým studiím, v nichž našli nejvíce uplatnění místní badatelé.

Na rozdíl od předchozích let byl program národní konference 2007 sestaven ze spontánních příspěvků – k tématu vyhlášenému Hlavním výborem se šla široká plejáda referátů, které zajímavým způsobem obohatily poznání minulého i současného vývoje obyvatelstva České republiky a také Slovenska v regionálním průmětu. Právě četnou účastí slovenských demografů navázala konference na tradice Československé demografické společnosti.

Průběh konference zároveň prokázal, že zvolené téma bylo vysoce aktuální. Regionální demografie se zaměřuje jak na analýzu populačního vývoje menších územních celků (než jsou celky představované jednotlivými státy), tak na regionální diferenciaci populačního vývoje. K obojí problematice se sešly příspěvky nejen z akademických pracovišť, ale i z praxe a jejich různorodost potvrdila zájem o tuto problematiku v současnosti. **Tato okolnost a vysoká úroveň přednesených referátů vedla redakční radu Demografie k názoru, že tentokrát zveřejní v oddíle věnovaném studiím pouze anotace přednesených příspěvků a jejich úplné znění vyjde na CD-ROMu, který bude vlepen na zadní straně obálky časopisu.**

Poděkování Hlavního výboru České demografické společnosti a také redakční rady Demografie patří v první řadě Vladimíru Poláškovu, který stál v čele organizačního výboru konference, a také všem ostatním, kteří přispěli k vydání sborníku a v neposlední řadě samozřejmě i všem autorům jednotlivých příspěvků.

ČINNOST HISTORICKÝCH DEMOGRAFŮ NA SEVERNÍ MORAVĚ

LUDMILA NESLÁDKOVÁ

Příspěvek je zaměřen na základní přehlednou informaci o aktivitách historických demografů na severovýchodní Moravě v časovém úseku od poloviny 60. let 20. století do současnosti. Nejprve popisuje okolnosti zadání a realizace výzkumného plánu **Geneze a rozvoj průmyslových oblastí v Československu**, který byl koncipován na danou dobu velmi progresivně – tj. interdisciplinárně. Zde se poprvé významně uplatnila historická demografie v širokém rejstříku řešených problémů.

Poté se referát orientuje na obdobný popis od roku 1974 uskutečňovaného projektu mapování demografického přechodu a jeho přípravné fáze na území Československa. Historičtí demografové se zabývali rekonstrukcí dlouhodobých populačních trendů úmrtnosti od 30. let 17. století do poloviny 19. století. I na tomto úkolu participovali historičtí demografové ze severomoravského regionu. Obdobně garantovali Moravu a rakouské Slezsko při zpracovávání velkého projektu (1996–1998) zaměřeného na rekonstrukci přirozené měny obyvatel českých zemí v 17. a 18. století.

Od počátku 90. let minulého století byl zahájen projekt věnovaný historicko-demografickému výzkumu moravských Židů od poloviny 17. století do konce trvání rakouské monarchie. Závěr příspěvku se zabývá retrospektivou činnosti Severomoravské pobočky ČSDS a ČDS.

REGIONÁLNÍ ROZDÍLY VE VÝVOJI OBYVATELSTVA ČESKÝCH ZEMÍ V LETECH 1650–1800

LUDMILA FIALOVÁ

Vývoj obyvatelstva českých zemí v letech 1650–1800 byl diferencován rozdíly danými hospodářským vývojem: rychleji početně rostly protoindustriální oblasti zvláště na severu Čech a ve Slezsku, nejméně se zvyšoval počet obyvatel v chudších zemědělských oblastech (zvláště v jižních a jihozápadních Čechách). Dalším diferenciačním faktorem byly mortalitní krize, které postihovaly jednotlivé kraje různou silou v odlišných časových horizontech, ať již to byly přímo morové epidemie v letech 1679–1680 a 1713–1715 nebo důsledky válek v polovině 18. století.

DEMOGRAFICKÝ VÝVOJ JIŽNÍCH ČECH V 17. A 18. STOLETÍ

JOSEF GRULICH

Během 17. i 18. století populační vývoj určovaly počty narozených a zemřelých osob. Městské i venkovské obyvatelstvo migrovalo především z důvodu uzavření sňatku nebo zaopatření lepší obživy. Druhá polovina 17. století byla ve znamení dlouhodobého zvyšování počtu obyvatelstva, které probíhalo prakticky nepřetržitě od konce třicetileté války. Nikoliv z důvodu morové nákazy (1680, 1713), ale teprve v důsledku hladomorů docházelo během 18. století k jeho vážnějšímu narušení. Stagnace ani pokles porodnosti však neměly dlouhého trvání. Na předcházející úroveň se počty narozených dětí zpravidla vrátily hned v následujícím roce, pokud šlo o hlubší pokles, tak teprve o několik let později. Na počátku 18. století vymizel mor, avšak epidemie tyfu se stávala neodmyslitelným průvodcem všech válečných kampaní. Během 18. století se začaly rozšiřovat černé neštovice – první infekční choroba, proti které se lidstvo dokázalo bránit. Na rozdíl od úmrtnosti kojenců se úmrtnostní poměry starších osob začaly od poloviny 18. století zlepšovat. Po celé sledované období – od ukončení třicetileté války až do konce 18. století obyvatelstvo jižních Čech neustále přibývalo. Tento růst zabezpečila neomezená manželská plodnost, která se začala snižovat až v důsledku poklesu sňatečnosti v 19. století. Po celé sledované období okamžitý ráz populačního vývoje jižních Čech udávala úmrtnost.

OBYVATELSTVO MĚST V ČESKÉ REPUBLICE V LETECH 1869 A 2001

VLADIMÍR BALCAR

V České republice byl stejně jako jinde v Evropě v uplynulých dvou staletích zaznamenán dlouhodobý migrační trend venkovského obyvatelstva do měst. Tato skutečnost je dokumentována na datech, která se podařilo nashromáždit při tvorbě nedávno vydaného Historického lexikonu obcí České republiky 1869–2005.

Těžištěm příspěvku je jednoduché srovnání počtu obyvatel na počátku a na konci sledovaného období, tj. ze sčítání lidu v letech 1869 a 2001. Porovnání je provedeno formou žebříčků deseti největších měst jak za republiku, tak za jednotlivé regiony ohraničené hranicemi současných krajů, přičemž je poukazováno na některé regionální zvláštnosti. Z hlediska skladby městských sídel došlo k největším obměnám žebříčků v těch krajích, kde byl rozvoj průmyslu kombinován s poválečným vysídlením původního obyvatelstva, zatímco ve vnitrozemí se výčty největších měst příliš nezměnily.

NADĚJE DOŽITÍ PŘI NAROZENÍ V OKRESECH ČESKÉ REPUBLIKY V LETECH 1981–2005 PODLE ÚDAJŮ ČESKÉHO STATISTICKÉHO ÚŘADU

KRYŠTOF ZEMAN

Český statistický úřad vydává od roku 1985 v pravidelných intervalech pětileté úmrtnostní tabulky za okresy České republiky. Tento příspěvek analyzuje meziokresní rozdíly v úmrtnostních poměrech pomocí ukazatele naděje dožití při narození za období 2001–2005, zvláště za muže a za ženy. Analyzován je dále přírůstek naděje dožití během posledních 25 let (od období 1981–1985), změny meziokresních rozdílů a rozdíly mezi pohlavími. Důraz je kladen na porovnání rozdílů mezi okresy, jejich typologií a možné důvody.

REGIONÁLNÍ DIFERENCIACE PŘÍČIN SMRTI V ČESKÉ REPUBLICE

ŠÁRKA KASALOVÁ DAŇKOVÁ – LENKA JUŘÍČKOVÁ

Príspevek analyzuje regionální rozdíly v České republice z hlediska intenzity úmrtnosti podle příčin smrti a současně z hlediska struktury zemřelých podle příčin smrti v letech 2001–2005. Analýza ukázala rozdíly z hlediska struktury i intenzity úmrtnosti mezi Čechami a Moravou. Souvislost mezi celkovou úrovní úmrtnosti a zastoupením vybraných příčin smrti nebyla prokázána. Jedním z vysvětlujících faktorů regionální diferenciace je i různá kvalita dat v jednotlivých regionech. Zvláště pro obě pohlaví byla provedena hierarchická shluková analýza, která uvedené závěry do značné míry potvrdila.

ZDRAVÍ, ŽIVOTNÍ STYL A PROSTŘEDÍ, VYBRANÁ MĚSTA ČESKÉ REPUBLIKY, 1998–2002

DAGMAR DZÚROVÁ – MICHALA LUSTIGOVÁ

Cílem příspěvku je analýza subjektivně vnímaného zdraví obyvatel 24 měst ČR ve věku 45–54 let v kontextu jejich (rizikového) životního stylu a (ne)kvality městského prostředí. Datový soubor vychází primárně z šetření HELEN (Health – Life Style – Environment) a lékařských vyšetření všech respondentů (N = 3297), dále z dat Státního zdravotního ústavu a Českého statistického úřadu. Použitou statistickou metodou byla binární logistická regrese, závisle proměnnou špatné a velmi špatné zdraví (standardizováno věkově a vzdělanostně). Výsledky analýzy potvrdily, že vnímání špatného zdraví se u respondentů zvyšuje s rizikem jejich životního stylu, u mužů pak v souvislosti s obezitou, u žen s kuřáckými zvyklostmi.

REGIONÁLNÍ DIFERENCIACE PLODNOSTI V PRŮŘEZOVÉ A KOHORTNÍ PERSPEKTIVĚ

JITKA RYCHTAŘÍKOVÁ

Po politických změnách v roce 1989 následovaly v České republice s několikaletým časovým posunem i změny v oblasti sociální, ekonomické a demografické. Úroveň plodnosti se propadla pod hodnotu 1,3 živě narozených dětí jedné ženě, změnilo se časování porodů a transformovala se řada dalších demografických struktur. Regionální diferenciace plodnosti na úrovni okresů se v transversálním pohledu výrazně změnila, porovnáváme-li počátek devadesátých let se situací na začátku 21. století. Kohortní pohled však tuto změnu nepotvrdil, neboť územní konfigurace konečné plodnosti generace žen 1950, které porodily své děti za socialismu a generace 1970 mající děti v nových podmínkách po roce 1989, spolu silně koreluje. Územní struktura podílu dětí narozených mimo manželství se v čase nezměnila, i když procento dětí narozených mimo manželství výrazně narostlo.

REGIONÁLNÍ ASPEKTY ZMĚN VE SLOŽENÍ OBYVATELSTVA ČESKÉ REPUBLIKY PODLE RODINNÉHO STAVU KONCEM 20. A ZAČÁTKEM 21. STOLETÍ

DAGMAR BARTOŇOVÁ

Během 90. let 20. století se složení obyvatelstva podle rodinného stavu značně změnilo. Největší změnou byl pokles podílu ženatých mužů a vdaných žen, vyvolaný především změnami reprodukčního chování mladé generace. Ve věku 30 let bylo v roce 2001 svobodných 30 % mužů oproti pouhým 18 % v roce 1991, svobodných žen v tomto věku bylo 14 %, resp. 7 %. Nejvyšší zastoupení osob v manželství je v současnosti (2005) u mužů ve věku kolem 65 let (o něco více než 80 %), u žen ve věku kolem 47 let (necelých 80 %). Dlouhodobé rozdíly ve složení obyvatelstva podle rodinného stavu jsou v příspěvku analyzovány v souvislosti s diferenciemi sociálního a reprodukčního chování na úrovni krajů České republiky. Nejvyšší zastoupení osob v manželství vykazovala Praha a kraje Karlovarský, Ústecký a Liberecký, nejvyšší kraje Vysočina a Pardubický.

POPULAČNÝ VÝVOJ V OKRESOCH SLOVENSKEJ REPUBLIKY

DANUŠA JURČOVÁ – JÁN MÉSZAŘOS – IVETA STANKOVIČOVÁ

Príspevok prináša syntetický pohľad na demografický vývoj v okresoch Slovenskej republiky. Syntézou vplyvu šiestich demografických procesov (sobášnosť, rozvodovosť, plodnosť, potratovosť, úmrtnosť a migrácia) boli pomocou metódy hlavných komponentov a zhlukovej analýzy vytvorené regionálne typy okresov.

Z hľadiska demografického správania sú tieto typy navzájom rozdielne a súčasne každý typ tvoria okresy s podobným správaním. Tretinu územia SR (západné a časť stredného Slovenska) pokrývajú okresy s novými črtami demografického správania (s nízkou sobášnosťou a plodnosťou a vyšším priemerným vekom pri prvom sobáši a pôrode). Regionálne typy na severe a východe Slovenska ešte v prevažnej miere nesú črty starého modelu. Samostatný zhluk tvorí okres Senec – typický suburbánny priestor v zázemí Bratislavy. Negatívnym javom na juhu SR je vysoká úmrtnosť a na juhovýchode aj vysoká potratovosť.

STARNUTIE OBYVATELSTVA SLOVENSKA A JEHO INTERPRETÁCIE V ATLASE OBYVATELSTVA SLOVENSKA

JOZEF MLÁDEK

Vedecká analýza a kartografická interpretácia demografickej situácie na Slovensku sú hlavné ciele publikácií Atlas obyvateľstva Slovenska a Demogeografická analýza obyvateľstva Slovenska (2006). Ide o prvé komplexné spracovanie všetkých základných informácií o vývoji, rozmiestnení, bývaní, dynamike, štruktúrach a prognózach vývoja obyvateľstva Slovenska. Procesy starnutia obyvateľstva Slovenska charakterizuje najmä starnutie zdola, príčinou ktorého je pokles fertility. Evidentné je zároveň i starnutie zhora. Starnutie obyvateľstva má výraznú priestorovú diferencovanosť. V regióne západného a juhozápadného Slovenska prebieha starnutie rýchlejšie, severné a východné Slovensko má mladšie obyvateľstvo. V oboch uvedených publikáciách sa problematike starnutia obyvateľstva venuje veľká pozornosť.

ANALÝZA DEMOGRAFICKÉHO VÝVOJE A JEHO DŮSLEDKŮ PRO OBLAST ŠKOLSTVÍ V MALÝCH LOKALITÁCH NA OKRAJI PRAHY

EVA KAČEROVÁ – JITKA LANGHAMROVÁ – TOMÁŠ FIALA

Článok analyzuje demografický vývoj tří lokalit na jižním okraji Prahy: městské části Praha-Šeberov, sousední obce Vestec a Zdiměřic (součást obce Jesenice). Analýza je zaměřena především na vývoj počtu dětí předškolního a školního věku, neboť byla součástí demografické studie sloužící jako podklad pro rozhodování OÚ, jak řešit nedostatečnou kapacitu základní školy v Praze-Šeberově.

Počet obyvatel ve vyšetřovaných lokalitách po roce 2000 značně rostl především v důsledku velkého migračního přírůstku. Vzhledem k pokračující bytové výstavbě bude ještě několik let pokračovat i imigrace. Značnou část imigrantů tvoří rodiny s dětmi nebo mladí lidé, kteří brzy po přistěhování budou mít děti. V důsledku toho se výrazně zvýšil a několik let ještě bude růst počet dětí ve věku docházky do mateřské školy i počet potenciálních žáků základní školy.

NIEČO K PRESNOSTI POPULAČNÝCH PROGNÓZ SLOVENSKEJ REPUBLIKY A ČESKEJ REPUBLIKY

BRANISLAV BLEHA

Príspevok sa zaoberá hodnotením presnosti regionálnej prognózy SR z roku 1994 a obdobnej prognózy ČR z roku 1993. Obe boli pripravené oficiálnymi štatistickými orgánmi v približne rovnakom období umožniac tak vzájomné porovnanie. Išlo zároveň o obdobie markantných socio-ekonomických a s nimi súvisiacich demografických zmien. Tieto sa značne prejavili aj vo výsledkoch hodnotených atribútov oboch prognóz. Možno skonštatovať podobný charakter chýb, ako dôsledkov predikcií vývoja. Tieto chyby vyplývali najmä z podcenenia (nedocenenia) prepadu plodnosti, hoci sa už o poklese v dobe vzniku prognóz vedelo, a tiež niektorých chýb odhadu migračného salda a jeho štruktúry na okresnej úrovni (napr. fenomén objavenia sa suburbanizačných a dekoncentračných tendencií). Prejavil sa tak klasický, ťažko odstrániteľný či predvídateľný „bod zlomu“, ktorý ako fenomén z hľadiska atribútu presnosti bol skonštatovaný viacerými autormi.

AKTUÁLNÍ ZMĚNY V ÚZEMNÍM ČLENĚNÍ ČESKÉ REPUBLIKY A DEMOGRAFICKÁ DATA

JAN MÜLLER

Článek podává stručnou informaci o současném územně správním členění ČR a podrobný výčet změn ve vymezení územních jednotek (krajů, okresů, obcí) od SLDB 2001 do současnosti. Uvádí rekapitulaci počtu

a lidnatosti jednotlivých kategorií obcí z hlediska typu úřadu (statutární města, města, městyse, obce). Doplněna je informace o změnách v souboru základních sídelních jednotek a jejich dílů. Všechny tyto informace jsou podávány z hlediska existujících demografických dat a jejich srovnatelnosti v časových řadách.

MOŽNÝ VLIV ZMĚNY METODIKY SČÍTÁNÍ LIDU V ROCE 2001 NA NÁRODNOSTNÍ STRUKTURU ČESKÉ REPUBLIKY

TADEUSZ SIWEK

Príspevek se zabývá otázkou, jak se změnilы výsledky sčítání lidu v roce 2001 v důsledku zařazení do sčítání obyvatelstva s přechodným dlouhodobým pobytem. Díky tomu stoupl počet obyvatel Česka o 69 tisíc a změnilы se počty některých menšin. Celkový vliv na počet obyvatel státu je zanedbatelný, ale u některých menšin započtení obyvatel s přechodným pobytem jejich početnost výrazně navýšilo. Autor problematiku sleduje na příkladu polské menšiny. V jejím případě se změny promítly hlavně do počtu Poláků žijících rozptýleně na celém území státu, zatímco kompaktní polská menšina žijící na Těšínsku novou metodikou nebyla příliš zasažena. Ale i u ní se vyskytly zvláštní případy, jako např. v Petrovicích u Karviné, kde obyvatelna polských horníků změnila poměrně viditelně obraz národnostní struktury této obce.

SOUVISLOSTI VZDĚLANOSTI, NEZAMĚŠTNANOSTI A EKONOMICKÉHO RŮSTU Z REGIONÁLNÍHO HLEDISKA

JAKUB FISCHER – PETR MAZOUCH

Príspevek je věnován analýze rozdílnosti úrovně vzdělanosti v jednotlivých regionech České republiky, specifických měr nezaměstnanosti v těchto regionech podle nejvyššího dosaženého vzdělání a souvislosti hodnot těchto specifických měr s regionalizovaným hrubým domácím produktem (RHDP) na obyvatele v jednotlivých regionech ČR. Struktura vzdělanosti v regionech se výrazně neliší s výjimkou Prahy a regionu Severozápad. Míra nezaměstnanosti se ve všech regionech liší podle vzdělání (čím vyšší vzdělání, tím nižší nezaměstnanost). Vztah mezi mírami nezaměstnanosti a RHDP však napovídá, že nižší míra nezaměstnanosti je též v regionech s vyšší úrovní přidané hodnoty, a to ve všech vzdělanostních skupinách. Velikost rozdílnosti specifických měr nezaměstnanosti ve vztahu k rozdílnosti RHDP se však v jednotlivých vzdělanostních skupinách liší – citlivost jednotlivých skupin klesá s úrovní vzdělání.

VÝVOJ MEZD V KRAJÍCH ČESKÉ REPUBLIKY PODLE VĚKU A POHLAVÍ

LUBOŠ MAREK – MICHAL VRABEC

Tento příspěvek se zaměřuje na zkoumání vývoje rozdílů u běžných charakteristik mzdových rozdělání v České republice v letech 1995–2006. Hlavní pozornost je věnována průměrné a mediánové mzdě. Obě charakteristiky a jejich změny v čase jsou sledovány jak za celou ČR, tak za podsoubory tvořené postupně podle pohlaví, věkových skupin a geografického členění ČR. Pro možnost lepšího porovnání rozdílů mezi průměrem a mediánem v jednotlivých podsouborech, jsou uvedeny doplňkové charakteristiky variability a šikmosti. Za charakteristiku variability byla zvolena směrodatná odchylka. Pro zdůraznění rozdílů ve vývoji průměru a mediánu je použita jako míra šikmosti tzv. mediánové zešikmení. Obě hlavní charakteristiky jsou jak tabelizovány, tak jsou zobrazeny pomocí kartodiagramů. Použitá data pocházejí ze zdrojů ministerstva práce a sociálních věcí.

REGIONÁLNÍ ASPEKTY VNITŘNÍ MIGRACE V ČESKÉ REPUBLICE V OBDOBÍ 1991–2004

PAVEL PTÁČEK – VÁCLAV TOUŠEK – VLADIMÍR POLÁŠEK

Článek se zabývá problematikou vnitřní migrace v regionálním a časovém pohledu na území ČR v období 1991–2004. Nejprve je představeno širší zarámování migrace v rámci prostorové mobility obyvatelstva a uvedeny základní trendy v prostorové mobilitě obyvatelstva v ČR po roce 1989. V další

části jsou potom interpretovány údaje za jednotlivé řádovostní úrovně migračního procesu – mezikraj- ské, meziokresní migrační vazby, vývoj v rámci obcí s rozšířenou působností (ORP) a jednotlivých obcí. Sledované období je rozděleno do čtyř etap. Tím se dají lépe vysledovat trendy v migračním chování. Za nejdůležitější znaky migrace ve sledovaném období lze označit pokles migrační mobility a postupný zvrat v migrační bilanci podle velikostních skupin obcí. Významnou úlohu také sehrává rozvoj suburba- nizačních procesů a postupně nahrazování migrační mobility dalšími formami, jako je nedenní dojíždka za prací, dočasná a zahraniční migrace.

MIGRACE VYSOKOŠKOLÁKŮ V LETECH 1991–2004 V REGIONÁLNÍM POHLEDU

VLADIMÍR POLÁŠEK – PAVEL PTÁČEK – VÁCLAV TOUŠEK

Statistické hlášení o stěhování Obyv 5–12 bylo od roku 2005 nahrazeno údaji z informačního systému evidence obyvatelstva ministerstva vnitra, ve kterém však nejsou údaje o vzdělání stěhujících se osob. Zde uvedená data o migraci vysokoškolsky vzdělaných osob jsou tedy shrnutím za dostupné období a nebudou již mít pokračování za další roky. Analyzovány jsou údaje za vnitřní stěhování, to je mezi obcemi ČR. Podíl vysokoškoláků mezi migranty vzrůstá, s rostoucím vzděláním se intenzita migrace zvyšuje. Podstatná část z úhrnu vysokoškolských migrantů připadá na osoby ve věku bezprostředně nebo brzy po ukončení studia. Nadpoloviční je podíl stěhování mezikrajského, přičemž pouze Hlavní město Praha, Středočeský a Jihomoravský kraj jsou v bilanci stěhování vysokoškoláků aktivní. Ztráty jsou nejzřetelnější z Karlovarského, Ústeckého, Moravskoslezského kraje a z Vysočiny. Výrazně největší mezikrajské migrační proudy byly mezi Prahou a Středočeským krajem a to oboustranně. V bilanci stěhování vysokoškolsky vzdělaných osob má velikost aktivního salda mezi obcemi zcela nesouměřitelné postavení Praha. Záporná je však bilance Prahy s okolním Středočeským krajem a obdobně platí i pro další velká města pro stěhování v rámci kraje.

CIZINCÍ V ČESKÉ REPUBLICĚ – REGIONALIZACE DAT A DALŠÍ PROBLÉMY A VÝZVY

BOHDANA HOLÁ

Příspěvek mapuje problémy ČSÚ při přebírání dat o cizincích z Cizineckého informačního systému, a to zvláště v oblasti územního detailu. V další části se příspěvek věnuje připravovanému Nařízení ke statistice zahraniční migrace a důsledkům jeho přijetí pro českou statistiku zahraniční migrace a pobytu cizinců v ČR. Toto Nařízení se sice přímo regionálních dat netýká, ale jeho promítnutí do oficiální statistiky vliv na dostupný regionální detail mít rozhodně bude.

ILEGÁLNÍ MIGRANTI V PRAŽSKÉM REGIONU

ZDENĚK ČERMÁK – DAGMAR DZÚROVÁ

V příspěvku jsou prezentovány vybrané výsledky z projektu ministerstva práce a sociálních věcí **Mezinárodní migrace a nelegální pracovní aktivity migrantů v Česku v širším evropském kontextu** řešeném na katedře sociální geografie a regionálního rozvoje Přírodovědecké fakulty UK v Praze. Náš kvantitativní výzkum je založen na nereprezentativním dotazníkovém šetření migrantů působících nelegálně na trhu práce v oblasti pražské aglomerace. Výzkum byl zaměřen na tři významné a zároveň typově odlišné skupiny imigrantů v České republice. První – nejpočetnější – tvořili občané republik bývalého Sovětského svazu (především Ukrajinci), druhou imigranti z Vietnamu a Číny a třetí občané vyspělých zemí. V první řadě jsou sledovány charakteristiky samotných nelegálních migrantů: jejich situace v zemi původu, důvody migrace, životní a pracovní podmínky v České republice.

VÝVOJ CHARAKTERISTIK POHYBU OBYVATELSTVA V KRAJÍCH REGIONU JIHOVÝCHOD VE SROVNÁNÍ S ČESKOU REPUBLIKOU

JAROSLAV DUFEK – BOHUMIL MINAŘÍK

Príspevek se zabývá vývojem vybraných charakteristik demografické dynamiky v období let 1993–2005 v regionu Jihovýchod a jeho dvou krajů, to je Jihomoravského kraje a kraje Vysočina. Vývoj ukazatelů v ČR, regionu i obou jeho krajů má zhruba stejný průběh co do směru a změn, odlišnosti se však vyskytují z hlediska dosažované úrovně. Sňatečnost z prudkého poklesu přešla jen na mírný pokles, v regionu je nižší než v ČR, přičemž rozdíl mezi kraji je minimální. Rovněž rozvodovost, u které se projevuje mírný nárůst s přechodným poklesem v roce 1999, je v regionu nižší, přičemž je výrazný rozdíl mezi kraji, kde je nižší úroveň v kraji Vysočina oproti Jihomoravskému kraji. Porodnost se po prudkém poklesu stabilizovala a poté přešla do mírného růstu a v posledních letech se v úrovni prakticky vyrovnala. Úmrtnost má sestupnou tendenci, v regionu je nižší, minimální je v kraji Vysočina. V přirozené měně se projevuje ve všech územních celcích úbytek.

DEMOGRAFICKÉ STÁRNUTÍ A VÝVOJ ZATÍŽENÍ PRODUKTIVNÍ POPULACE V REGIONU JIHOVÝCHOD

BOHUMIL MINAŘÍK – JAROSLAV DUFEK

Príspevek se zabývá vývojem charakteristik zatížení produktivní populace v podmínkách Jihovýchodního regionu České republiky v období 1993–2005 v důsledku demografického stárnutí. Obyvatelstvo regionu bylo rozděleno do věkových skupin a zatížení produktivní populace bylo analyzováno pomocí koeficientů zatížení, indexu stáří a koeficientů popisujících dynamiku změn zatížení, konkrétně pomocí koeficientu přílivu, koeficientu odlivu a koeficientu výměny. Práce konstatuje postupné zhoršování hodnot všech koeficientů v souladu s trendem, který stále více kopíruje situaci ve vyspělých evropských zemích. V příštích letech se očekává další zhoršování situace, kdy růst zatížení produktivní populace půjde (v důsledku očekávaného snižování podílu předproduktivní populace) stále více na vrub zatížení poproduktivní složkou populace.

REGIONÁLNÍ DEMOGRAFICKÉ ASPEKTY DYNAMIKY OBYVATEL MORAVSKOSLEZSKÉHO KRAJE (1971–2000)

JANA KRAJČOVÁ – JAROSLAV VENCÁLEK

Předložená studie analyzuje dynamiku obyvatelstva Moravskoslezského kraje v obcích dvaadvaceti spádových obvodů měst s rozšířenými pravomocemi (Krnov, Opava, Kravaře, Hlučín, Bílovec, Ostrava, Bohumín, Orlová, Havířov, Karviná, Český Těšín, Trinec, Jablunkov, Frýdek-Místek, Frýdlant nad Ostravicí, Frenštát pod Radhoštěm, Koprivnice, Nový Jičín, Odry, Vítkov, Bruntál a Rýmařov) v období 1971–2000.

Bilanční statistická data byla zpracována v šesti pětiletých řadách a prostřednictvím Webbovy metody analyzován vliv přirozeného přírůstku a migračního salda obyvatel na lidnatostní vývoj obcí. To umožnilo v Moravskoslezském kraji modelově zobrazit tři typy území; s výraznou převahou přírůstkových obcí, s výraznou převahou úbytkových obcí a s výraznější oscilací dynamiky obyvatel.

SROVNÁNÍ POPULAČNÍHO VÝVOJE MORAVSKOSLEZSKA S OSTATNÍMI REGIONY SOUDRŽNOSTI ČESKÉ REPUBLIKY PO ROCE 1970

IVAN ŠOTKOVSKÝ

Cílem práce je najít rozdíly mezi regiony soudržnosti v České republice z pohledu změn v prostorovém chování obyvatelstva na základě reprodukčního procesu a migračního chování za posledních 35 let. V Česku máme osm regionů soudržnosti neboli územních jednotek typu NUTS 2 podle metodiky EU. Analýza jejich velikostní změny prostřednictvím měř populačního vývoje je vhodná i z důvodu přibližně

stejné populační velikosti. Pro srovnávání Moravskoslezska a ostatních regionů soudržnosti a zejména z důvodu hledání typologických rozdílů používáme ukazatele hrubých měr přirozeného přírůstku, migračního salda a celkového přírůstku populace v dlouhodobém časovém horizontu 35 let.

VYBRANÉ SOCIÁLNO-DEMOGRAFICKÉ ASPEKTY BÝVANIA V SUBURBÁNNYCH ZÓNACH POSTKOMUNISTICKÝCH MIEST (K OTÁZKE EXISTENCIE KOMUNITY V SUBURBÁNNEJ ZÓNE PREŠOVA)

ALENA SEDLÁKOVÁ

Suburbánna zóna súčasných postkomunistických miest prechádza v posledných decéniách výraznými transformačnými procesmi. Na zmenách jej morfológicko-funkčnej i sociálno-demografickej priestorovej štruktúry sa podieľa najmä rezidenčná a komerčná suburbanizácia. Z pohľadu sociológov prináša suburbanizácia celú škálu negatívnych spoločenských javov. Obzvlášť relevantnou otázkou v oblasti výskumu prímestskej zóny zo sociálneho aspektu je problematika existencie komunity. Autori argumentujú, že problém straty komunity sa stáva fenoménom ohrozujúcim súčasnú postmodernú spoločnosť. Suburbánny priestor a život v ňom prináša často veľmi rozmanité až kontroverzné zistenia a závery o jeho ďalšom smerovaní. Otázka sociálnej kohézie bola predmetom výskumu už v starších geografických či sociologických prácach, avšak obava zo sociálnej krízy susedstiev a nedostatku sociálnej kohézie sa javí byť intenzívnejšia najmä v prípade, ak sa predmetom pozorovania stávajú nové suburbánne sídelné štruktúry. Procesy rezidenčnej suburbanizácie so zreteľom na ich sociálny aspekt sa stali predmetom nášho výskumu v prímestskej zóne Prešova, kde je už možné pozorovať prvé prejavy rezidenčnej suburbanizácie. Výskum predpokladal počiatky formovania odlišných sociálnych štruktúr a foriem života alochotónnych obyvateľov suburbánnej zóny v porovnaní s jej autochtónnym obyvateľstvom. Jedným z charakteristických znakov novej suburbánnej spoločnosti sa stala separácia, ako aj individualizmu, indiferentný vzájomný vzťah medzi obyvateľmi, diferenciacia z hľadiska sociálneho statusu, vzdelania a celkového správania sa nových obyvateľov prímestskej zóny mesta.

ZMENY VEKOVEJ ŠTRUKTÚRY MIGRANTOV V OSTATNOM DECÉNIU (PRÍKLAD PETRŽALKY – URBÁNNEJ ŠTRUKTÚRY BRATISLAVY)

DAGMAR POPIJKOVÁ

Petržalka je špecifická mikroregionálna štruktúra, mestská časť Bratislavy, ktorej dynamický populačný vývoj bol v období intenzívnej výstavby bytných súborov v 70. a 80. rokoch minulého storočia ovplyvnený imigračnými tokmi predovšetkým vekovo mladého obyvateľstva. Vytvorila sa tak špecifická veková štruktúra obyvateľstva tejto časti Bratislavy s vysokým podielom predproduktívnej a produktívnej zložky obyvateľstva. Cieľom predloženého príspevku je porovnaním s predchádzajúcim obdobím naznačiť, ako sa postupne v priebehu posledných desať rokov menila veková štruktúra migrantov Petržalky či sú a aké sú odlišnosti vo vekovej štruktúre imigrantov a emigrantov Petržalky, ako sa odlišuje veková štruktúra migrantov a obyvateľov Petržalky.

VYUŽITIE VYBRANÝCH TECHNOLOGIÍ PRE DISTRIBÚCIU VÝSLEDKOV ZO SČÍTANIA OBYVATEĽOV, DOMOV A BYTOV NA PRÍKLADE BRATISLAVSKÝCH OBCÍ

VLADIMÍR BAČÍK

Úloha internetu, ako prostredia na zdieľanie a šírenie dát rozličného charakteru, je v súčasnej dobe nepopierateľná. Celosvetová počítačová sieť umožňuje prepojenie špecializovaných pracovísk po celom svete, výsledkom čoho je možnosť okamžitej konfrontácie odborníkov z príslušnej oblasti, ako aj distribúcia výsledkov výskumu týchto pracovísk verejnosti. Významnú úlohu v tomto procese zohrávajú samotné technologické prostriedky, na základe ktorých sa uskutočňuje spomenutá výmena informácií. Cieľom príspevku je podať základný prehľad o vybraných technológiách, ktoré sú vo svete internetu veľmi známe, v demografickej praxi sa im však nevenuje toľko pozornosti ako v iných, predovšetkým technických vedných disciplínach. Medzi najzaujímavejšie z nášho pohľadu možno zaradiť vektorový

formát SVG (scalable vector graphics), ktorý sa v poslednej dobe stáva veľmi dôležitým a efektívnym nástrojom internetového mapovania, ako aj databázové systémy, ktoré predstavujú veľmi efektívny nástroj na správu a zdieľanie demografických dát. Na význam oboch technologických nástrojov poukážeme na príklade distribúcie výsledkov zo sčítania obyvateľov, domov a bytov z roku 2001 v prostredí internetu, na modelovom území bratislavských okresov.

SESTUP OBYVATELSTVA Z HOR (PŘÍKLAD OKRESU JESENÍK)

JIRÍ KOVÁŘ

Príspevek na údajích z dobových lexikonů sleduje rozmístění obyvatelstva okresu Jeseník od roku 1869 podle nadmořské výšky jednotlivých sídel, resp. částí obcí. Okres leží v okrajové části státu zaklíněn do území Polska; po roce 1945 v něm proběhla téměř úplná výměna německého obyvatelstva českým. Přitom došlo k poklesu celkového počtu obyvatel na 66 % stavu v roce 1869. Shromážděná data ukazují, že počet obyvatel v horské části okresu (nad 500 m nadm. v.) po celé sledované období klesal a pokles se zastavil až na konci 20. století. Počet obyvatel ve středních nadmořských výškách (401–450 m) netypicky mírně vzrostl, protože do tohoto pásma patří okresní město Jeseník. Počet jeho obyvatel vzrostl za 130 let více než dvojnásobně. Také v nejnižších polohách (do 350 m nadm. v.) ležících při hranici s Polskem se až do konce 20. století počet obyvatel postupně snižoval. Hlavní příčinou je značná izolovanost tohoto území. Okres tedy prošel procesem koncentrace obyvatelstva poněkud atypicky.

Upozorňujeme, že plné znění všech příspěvků najdete na CD-ROMu vlepeném na zadní straně obálky.

Summary

The 37th Conference of the Czech Demographic Society on „Regional Demography“, Olomouc, 23–24 May 2007

The Czech Demographic Society annually holds a national conference on demography, the theme of which is always a current issue in population trends or demographic research. On 23 and 24 May 2007 the 37th annual conference took place, this year focusing on regional demography. This year's conference was organised by the society's Olomouc branch, with the cooperation of the Faculty of Science of Palacký University in Olomouc and the regional branch of the Czech Statistical Office in Olomouc.

The conference programme was divided into six sections, in which forty participants presented papers, eight of whom were participants from Slovakia. Section A was reserved for historical demographers, who informed participants about how historical-demographic research is organised in northern Moravia and about the main findings of their research in recent years. Other sections were devoted either to contemporary regional differences in selected aspects of population development in the Czech Republic and Slovakia or demographic development in the regions. Section B focused on regional differences in health and mortality rates, and section C on differences in family behaviour. In section D papers were presented on the topic of the demography of smaller regional units, and in section E papers on the area mobility of the population. The closing session, session F, was devoted to case studies, where most of the local researchers made presentations.

Unlike in previous years, in 2007 the national conference's programme was made up of very spontaneous contributions – the range of papers on the conference theme was diverse and they informatively enriched the knowledge on past and current population trends in the Czech Republic and Slovakia in a regional perspective. The significant participation of Slovak demographers also constituted a continuation of the tradition of what was once the Czechoslovak Demographic Society.

The conference proceedings revealed how relevant the selected theme is. Regional demography focuses on the analysis of population trends in small regional units (units smaller than states) and on regional differences in population trends. There were papers on both topics not just from academic worksites but also from the field, and their diversity confirmed the contemporary interest in the issue. This and the high standard of the papers presented led the editorial office of Demography to the decision to publish summaries of the papers in the journal's section on Studies and to publish the papers in full on a CD-ROM accompanying the published journal.

The executive committee of the Czech Demographic Society and the editorial board of Demography are especially grateful to Vladimír Polásek, who was the head of the conference committee, and to everyone who contributed to publishing this volume, and last but not least to all the authors and their contributions.

V Demografii vyšla v minulosti již řada studií věnovaných rodinné politice. Přesto vzhledem k závažnosti a aktuálnosti této problematiky v České republice se redakční rada rozhodla otevřít na stránkách časopisu na toto téma diskusi a vyzvat potenciální autory k zaslání jejich názorů. Zahajujeme ji tedy níže publikovaným zamyšlením prof. L. Rabušice.

NĚKOLIK POZNÁMEK K ČESKÉ RODINNÉ POLITICE*)

K sepsání tohoto článku mě přiměl fakt, že Česká republika se z hlediska úhrnné plodnosti pohybuje v posledních deseti letech v oboru hodnot, který dostal název extrémně nízká plodnost (lowest-low fertility), to je 1,3 a nižší: v roce 1995 byla úhrnná plodnost 1,28 dětí na jednu ženu, aby po sestupu k ještě nižším hodnotám v následujících letech se v roce 2005 vrátila na stejnou úroveň (1,28). Teprve v roce 2006 jsme tuto hranici překročili, neboť úhrnná plodnost byla v tomto roce 1,33. Nicméně toto drobné překonání jedné extrémní hranice ještě neznamená, že ČR zdolala druhou magickou hranici, která je stále hranicí demograficky kritickou, a to úroveň plodnosti 1,5 dětí na ženu. Takto nízká intenzita úhrnné plodnosti je považována za kritickou z toho důvodu, že každoročně narozené počty dětí jsou natolik nízké, že v dlouhodobé perspektivě vedou k velmi nízkým počtům následných generací potenciálních rodičů, takže ty již nebudou schopné zvrátit trvalý úbytek obyvatelstva¹⁾. Do hry totiž vstoupí efekt negativní demografické setrvačnosti, který má na počet obyvatel (při absenci imigrace) sestupný spirálovitý efekt. Lutz a Skirbek (2005) a Lutz, Skirbek a Testa (2005) varují v tomto kontextu před pastí nízké plodnosti²⁾.

Tato již deset let trvající situace mě přiměla, abych se opětovně vrátil k otázce, jaké jsou možné cesty z této pastí, jaká opatření rodinné (případně populační) politiky by měla být přijata, aby se plodnost v ČR začala zvyšovat. Pobídka přišla také pod vlivem výzvy, kterou ve svém článku formulovala Kuchařová (2006). To mě přivedlo k reflexi toho, co jsem až dosud o rodinné politice napsal.

Asi je o mně dostatečně známo, že jsem byl až dosud ve svých odpovědích na otázky typu „do jaké míry a v jakém smyslu může rodinná politika ovlivnit demografický vývoj v ČR?“ poměrně značně skeptický a má odpověď typicky zněla: „jen velmi málo“. Důvody mé skepse, proč opatření rodinné či i pronatalitní politiky mohou mít jen malý efekt, byly podle mého soudu jasně argumentovány (např. Rabušic, 2001; 2002a; 2002b) a tyto argumenty mě vedly k názoru, že aktivní pronatalitní politika nemůže stimulovat dobrovolná rozhodnutí, jež by vedla k podstatnému zvýšení porodnosti. Nyní ovšem, kdy uplynulo dalších pět let od mého posledního zamyšlení se nad možnostmi populační (a rodinné) politiky, se musím ptát sám sebe: Platí má skepse i nadále? Není přece jen v silách politiky stimulovat mladé lidi k vyšší porodnosti?

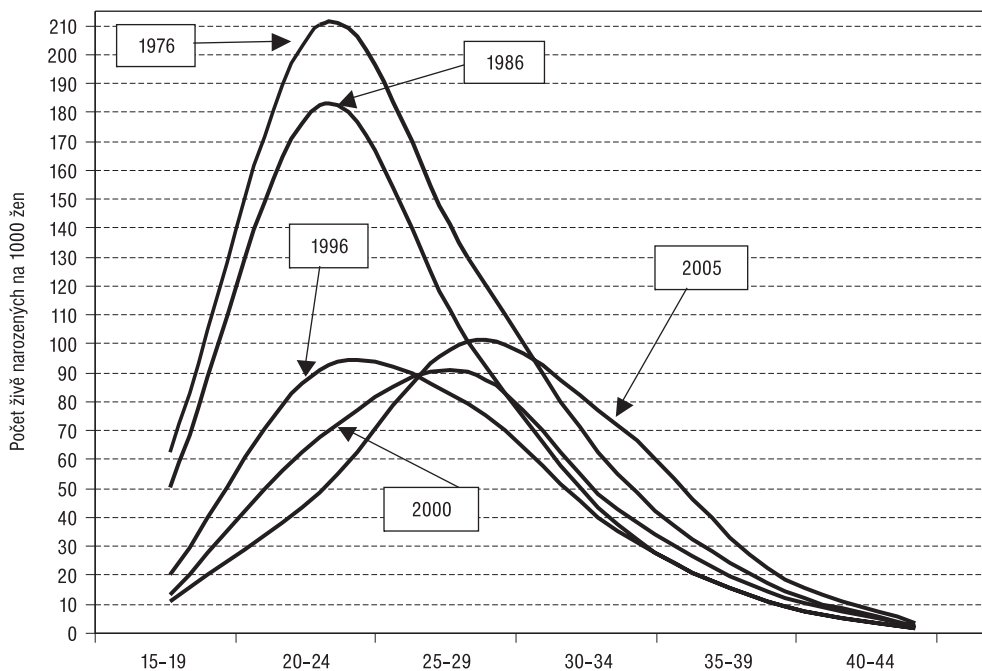
*) Tento článek je upravenou verzí příspěvku předneseného na konferenci *Komplexní rodinná politika jako priorita státu aneb je Česká republika státem přátelským k rodině?* dne 28. 11. 2006 v Praze.

Výzkum pro tuto stať byl podporován grantem Grantové agentury ČR (GAČR), číslo projektu 403/05/0800, název projektu *Rodina, práce a reprodukční strategie aneb preferenční teorie v ČR*.

¹⁾ Podle Boteva (2006) to byl J. Burgeois-Pichat, kdo v polovině 70. let pravděpodobně jako první upozornil na hranici 1,5 dětí na ženu (viz Burgeois-Pichat, 1976). Hovořil o ní jako o limitující hodnotě, k níž se mohou evropské země přiblížit, bylo to však v kontextu konečné plodnosti. O dvacet let později roce 2005 McDonald (2005) vyslovil varování, že jakmile úhrnná plodnost klesne pod 1,5, objevuje se nebezpečí, že nízká zůstane po dlouhou dobu.

²⁾ Past nízké plodnosti je výsledkem tří vzájemně se podporujících mechanismů: demografického, tj. snižování počtu potenciálních matek, které povede ke snižování počtu narozených; sociologického, který způsobuje, že představy o ideálním počtu dětí v nejmladších kohortách se snižují, což je následek nízké plodnosti, kterou kolem sebe zažívají; ekonomického, založeného na hypotéze relativního příjmu R. Easterlina, která předpokládá, že plodnost je výsledkem aspirací, a očekávaného příjmu – u mladých kohort se aspirace zvyšují, ale očekávaný příjem se snižuje, takže řešením této nerovnováhy je nízký počet dětí. Tyto tři procesy povedou podle Lutze, Skirbeka a Testy k sestupné spirále v počtu narozených.

Graf 1 Specifická plodnost českých žen podle věkových skupin, 1976–2005 (Age specific fertility of Czech females 1990–2005)

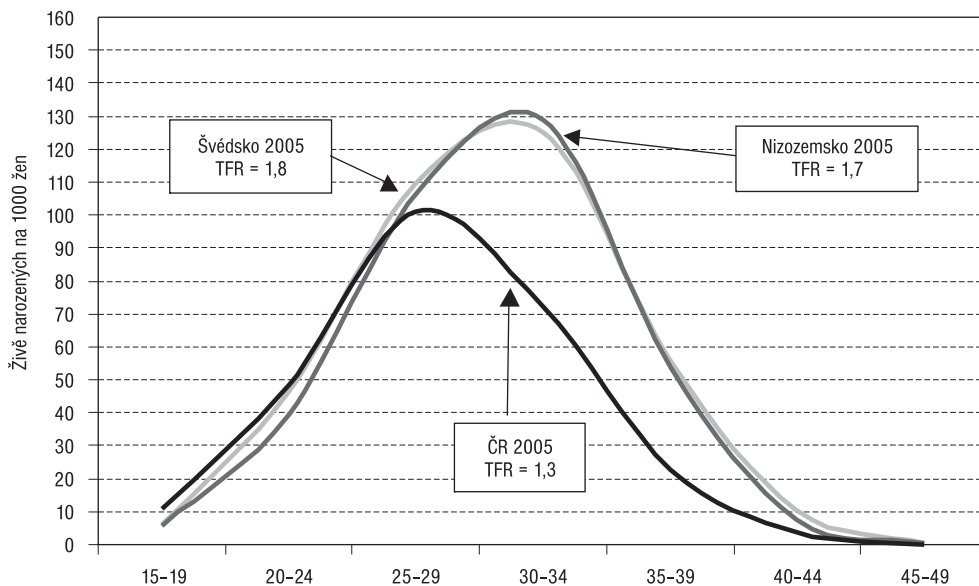
Kontext

Abych byl upřímný, z českého demografického vývoje začínám být i já poněkud nespůsivý. Jako sociolog, který pro objasnění populačních trendů v moderní společnosti využívá výkladového schématu teorie druhé demografické tranzice, jsem totiž očekával, že po prudké politické a ekonomické změně se ve svobodné a demokratické společnosti musí zákonitě na nějakou dobu plodnost snížit – v důsledku otřesu zažitých stereotypů a strategií a v důsledku nově se konstituujících hodnotových vzorců. Proto jsem vývoj porodnosti v 90. letech sledoval poměrně klidně – bylo to desetiletí, kdy se u nás usazoval nový demografický režim, který nahrazoval demografický režim reálného socialismu. Jeho přímým důsledkem bylo odkládání uzavírání sňatků a odkládání porodů dětí, tzv. efekt časování, což se v transverzálních ukazatelích projevilo výrazným snížením úhrnné plodnosti. Očekával jsem ovšem, že základní transformační procesy, které mají vliv na porodnost, se zhruba po deseti letech ustálí, takže po roce 2000 se začne česká porodnost zvyšovat – baby-boomová generace z poloviny 70. let dosáhla v té době věku 25 let, což je z hlediska plodnosti již věk, kdy je velmi vhodné začít rodit první děti.

Z těchto důvodů jsem zastával liberální *laissez faire* – „nechejme věcem volný průběh“ – postoj. Podle mého soudu v době dynamicky probíhajících sociálních a kulturních změn s přetvářejícími se hodnotovými strukturami a v době generačního přerodu nemělo příliš smyslu investovat (a utrácet státní prostředky) do opatření pronatalitní politiky, která v té době byla navíc jejími zastánci setrvačně chápána především jako opatření finanční³⁾. V té době bylo podle mého názoru třeba především nastavit a usadit systém moderní sociální politiky, a pokud ta bude fungovat podle zamýšlených cílů (a povede k eliminaci chudoby, bude podporovat zaměstnanost a vytvoří sociální trampolínu, která bude pomáhat k odrazu od sociálního dna), populace se o sebe postará sama a bude mít porodnost, která se nebude lišit od evropského průměru.

³⁾ Jaká je pravděpodobnost, že velkoryse zamýšlená finanční opatření, která ruský prezident Putin navrhl v květnu 2006, aby zvýšil ruskou porodnost (přidavky na děti zvýšit ze 700 rublů u prvního dítěte na 1500 rublů a u druhého dítěte na 3000 rublů měsíčně, ale především vybavit ženu, která porodí druhé dítě, kapitálem ve výši 250 000 rublů, aby sobě a svému dítěti zajistila důstojné podmínky k životu) v sociálně a ekonomicky neusazené ruské společnosti dojdou svého cíle?

Graf 2 Specifická a úhrnná plodnost českých, švédských a nizozemských žen podle věkových skupin v roce 2005 (Age specific fertility and TFR of Czech, Swedish and Dutch females, 2005)

Česká sociální politika byla (štědře) ustavena, porodnost se však na evropský průměr (zatím) nezvýšila. Baby-boomové generaci je dnes již 30 let a k plození dětí se začíná odhodlávat teprve nyní, jak ukazuje obrázek vývoje specifických plodností v ČR v letech 1976–2005.

Na základě křivek na grafu 1 je možné se ptát: Ukazuje tento vývoj, že v příštích letech se křivka z roku 2005 v tomto věkovém rozložení ustálí a ženy ve věku 25–29, 30–34 a 35–39 začnou poněkud více rodit děti podle vzoru švédské či nizozemské populace, v nichž se úhrnná plodnost pohybuje kolem evropského průměru (graf. 2)?

Z grafu 2 vyplývá, že český věkový vzorec plodnosti se již začal podobat vzorcům západním se dvěma rozdíly. Zaprvé, vrcholná intenzita plodnosti je stále ještě o jednu pětiletou věkovou skupinu níže, takže české ženy nejvíce rodí ve věku 25–29 let, zatímco ženy nizozemské a švédské ve věku 30–34 let. Zadruhé, intenzita plodnosti ve věku 25–44 let je v ČR výrazně nižší než v Nizozemsku a Švédsku. Je tak tento obrázek signálem, že poté, kdy se vyrovnal český vzorec plodnosti v mladém věku do 25 let, se začne také v příštích letech vyrovnávat i ve vyšších věkových skupinách? Na tuto otázku dnes neexistuje odpověď, avšak můj kvalifikovaný odhad říká (a mám jej částečně podepřen daty z výběrových šetření o hypotetické konečné plodnosti – např. *van Peer – Rabušic*, 2007), že tomu tak může být.

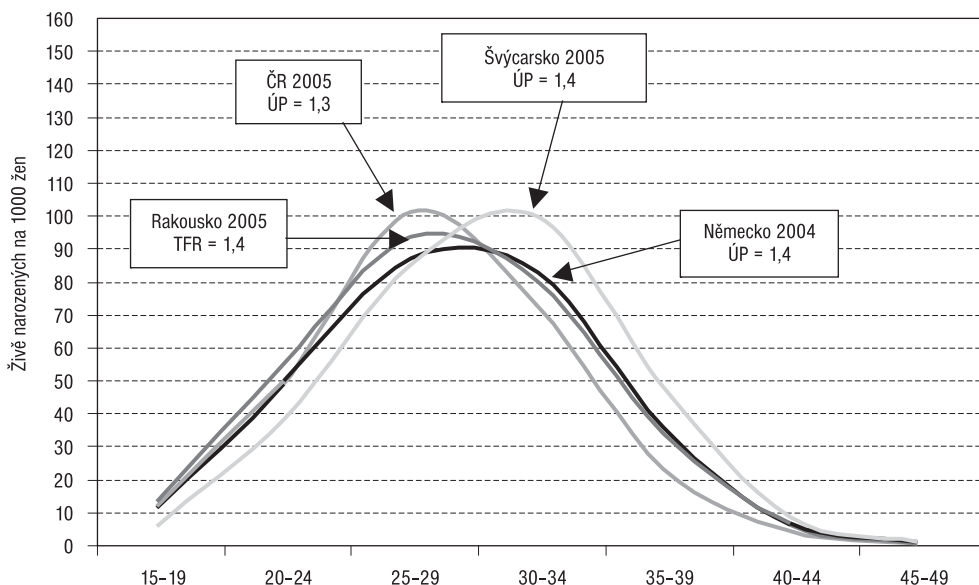
Ježte možná je i jiná úvaha a otázka zcela odlišná. Neznamená současný věkový vzorec plodnosti naopak to, že se ČR jako středoevropská země začala ve své plodnosti podobat evropským německy mluvícím zemím, které jsou známy svou dlouholetou velmi nízkou plodností (graf 3)?

Je známo, že z hlediska budoucího vývoje populace je relativně „bezpečná“ intenzita plodnosti na úrovni 1,7–1,9, kterou dnes zaznamenáváme kromě již zmíněného Švédska a Nizozemska ve Francii, Norsku, Dánsku, Finsku a Spojeném království. Klíčovou pro naši zemi, kde těchto hodnot nedosahujeme, tak zůstává otázka, jakým způsobem a zdali vůbec je možné motivovat mladé české ženy a muže k tomu, aby svou plodnost zvýšili.

Obecně se dá konstatovat, že nízká plodnost pod hranicí reprodukce je imanentním znakem vyspělých společností. Vznikla, řečeno velmi obecně slovy *Petera McDonalda* (2006), jako nezamýšlený důsledek dvou vln sociálních změn: tou první byla expanze společenského liberalismu, který se začal šířit od konce 60. let. Tou druhou pak vlna ekonomické deregulace (nový kapitalismus), která se začala šířit v průběhu 80. let. Stručně tyto procesy slovy McDonalda popíšme.

Společenský liberalismus znamená zásadní hodnotovou proměnu: proměnu existujících společenských norem, které vykonávají na jedince již mnohem menší nátlak, neboť je to jedinec sám, kdo má

Graf 3 Specifická a úhrnná plodnost českých, švýcarských, rakouských a německých žen podle věkových skupin v roce 2005 (Age specific fertility and TFR of Czech, Swiss, Austrian and German females, 2005)

nyní prostor je konstruovat. Sociologicky se zde pohybujeme v kontextu pojmu reflexivní modernizace, která říká, že v současných společnostech se modernizace děje tak, že jsou znovu promyšleny (reflektovány) a definovány zásady, na kterých je život společnosti a jedince – to především – založen. Znamená také osvobození od institucionálních a sociálních omezení, současně však vede k větší odpovědnosti pro jedince, ale i k větší míře rizika – neboť jedinec je sám o sobě zodpovědný za své činy a za jejich následky. Proto je reflexivní modernizace také spojována s konceptem rizikové společnosti. Jedinci jsou v takové společnosti citliví na riziko a snaží se rizikům vyhýbat. Nastolený společenský liberalismus vedl k přijetí zákonů o rozvodech, liberalizoval zákony o umělém přerušování těhotenství, vedl k přijímání principů genderové rovnosti – především v oblasti vzdělávání, trhu práce a příjmů. To vše mělo obrovský efekt na demografické chování.

Ekonomická deregulace spočívající v uznání principu, že volný trh je nejvíce efektivní formou organizace ekonomiky, vedly k tomu, že prvky starého kapitalismu (to je stabilita velkých firem, celoživotní zaměstnání, odbory, vysoká míra zdanění a pečovatelský stát) byly odvrženy a byly nahrazeny prvky novými: rychlými obměnami firem, poklesem rukodělné práce, poklesem významu velkých odborových organizací, nárůstu požadavků na kvalifikaci a lidský kapitál. Však se také hovoří o novém kapitalismu. Tento nový kapitalismus klade důraz na inovaci a dobrou práci, kterou náležitě odměňuje. Pracovník nebo zaměstnanec mají velkou svobodu nalézat si práci, ale jsou také vystaveni většímu riziku, že v tomto nalézání neuspějí.

Hodnotová modernizace a ekonomická modernizace tak způsobily, že je to spíše jedinec, než společnost, který nese odpovědnost a následky. Pro mladé ženy a mladé muže tyto podmínky otevřely velké možnosti a navýšily jejich aspirace. Současně ale přinesly menší jistotu práce a mnohem větší konkurenci mezi vrstevníky, což je nutí k navyšování až maximalizaci svého lidského kapitálu.

V těchto podmínkách se jedinci chovají racionálně, velmi pragmaticky a z jejich hlediska pozitivně: odkládají založení rodiny a mají malý počet dětí. Výsledkem tohoto individuálně racionálního chování je však v agregované podobě plodnost výrazně pod reprodukční hranicí, která zpětně takto se chovajícím jedincům přináší negativní konsekvence – populace stárne, stárne pracovní síla, zmenšuje se počet pracovních sil, populace vymírá.

McDonald (2006a) říká, že cílem reflexivní modernizace je svoboda a nezávislost, cílem nového kapitalismu je větší finanční jistota (byť ne vždy se jí daří naplňovat). Obě sociální síly uvrhly instituci rodiny pod velký tlak, z něhož se rodina podle McDonalda není bez pomoci státu schopna dostat. Je to proto, že mladí

Tab. 1 Úhrnná plodnost (úp) v Evropě v roce 2005 (TFR in European countries, 2005)

Země	Skupina A	Země	Skupina B
	úp do 1,50		úp nad 1,51
Polsko	1,24	Lucembursko	1,70
Slovensko	1,25	Belgie	1,72
Slovinsko	1,26	Nizozemsko	1,73
Litévsko	1,27	Švédsko	1,77
Česká republika	1,28	Dánsko	1,80
Řecko	1,28	Finsko	1,80
Bulharsko	1,31	Velká Británie	1,80
Lotyšsko	1,31	Norsko	1,84
Maďarsko	1,32	Irsko	1,88
Rumunsko	1,32	Francie	1,94
Německo	1,34	Island	2,50
Španělsko	1,34		
Itálie	1,34		
Malta	1,37		
Portugalsko	1,40		
Rakousko	1,41		
Chorvatsko	1,42		
Švýcarsko	1,42		
Estonsko	1,50		

Pramen: EUROSTAT: http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page?_pageit=1996,39140985&_dad=portal&_schema=PORTAL&screen=detailref&language=en&product=Yearlies_new_population&root=Yearlies_new_population/C/C1/C12/cab12048

lidé odkládají zakládání rodin (a mají tak nižší počty dětí) ne z důvodů aktuální ekonomické situace, nýbrž z důvodů budoucích obav⁴⁾. Obav z toho, zdali se mohou vyhnout ekonomickým rizikům a zdali se jim i s rodinou podaří naplnit jejich individuální aspirace. Závěr, který McDonald činí, je, že „řešení pro nízkou fertilitu leží v poskytování většího pocitu jistoty mladým ženám a mladým mužům v tom, že když uzavrou sňatek a budou mít děti, budou společností v tomto sociálně a individuálně důležitém rozhodnutí podporováni“ (McDonald, 2006a: 495). Z toho logicky vyvozuje, že je na čase, aby vlády států, jimž není dlouhodobá demografická budoucnost jejich zemí lhostejná, začaly jednat a začaly přijímat patřičná politická opatření, která by vedla ke zvýšení porodnosti (McDonald, 2006b).

Skepse zůstává

McDonaldovy výzvy k formulaci opatření rodinné politiky (autor explicitně a opakovaně ve svých článcích hovoří o tom, že v ohnisku pozornosti opatření by neměl být pronatalismus, nýbrž podpora pro rodiny s dětmi) znějí velmi rozumně a chtělo by se jim přitakat. Navzdory tomu a navzdory dosavadnímu do jisté míry znepokojivému vývoji české porodnosti zůstávám ovšem i nadále k možnostem účinně zvýšit intenzitu plodnosti v ČR prostřednictvím sociálně politických opatření skeptický. Sdílím totiž podobné pochybnosti, které ve svém pojednání vyjádřil nedávno velmi přesvědčivě *van de Kaa* (2006). V dalších částech tohoto článku se je pokusím vyjádřit.

Česká společnost, dovoluji si tvrdit podobně jako společnosti západní, také pociťuje ve své současné existenci důsledky procesů společenského liberalismu a ekonomické deregulace. Strategie mladé české populace se tedy formulují v tomto kontextu. Co ale v tomto rámci může politika ovlivnit? Jakou podporu v eliminaci budoucích rizik jim může stát poskytnout? A je vůbec pro mladé obyvatele ČR nízká porodnost problémem?

Podíváme-li se na nejnovější transverzální údaje o úhrnné plodnosti v Evropě⁵⁾ a rozdělíme-li evrop-

⁴⁾ U McDonalda zde tak rezonuje téma obavy z neprosperity, které do fertilitních studií vnesl Easterlin (1987), jakožto faktor, který vede k nízkému počtu dětí v rodině.

⁵⁾ Pro úvahy o opatřeních pro podporu rodin s dětmi, a nepřímo tudíž pro zvýšení plodnosti, jsou transverzální ukazatele zcela relevantní, neboť je to právě tato míra, která určuje počet živě narozených dětí v daném roce – počet narozených pak určuje tvar věkové struktury, která je pro budoucí plodnost nesmírně důležitá.

ské země podle intenzity plodnosti do dvou skupin, pak zjistíme, že to jsou skupiny velmi různorodé (tab. 1). Pro obě skupiny, tedy jak pro tu, v níž je úhrnná plodnost pod kritickou hranicí 1,5, tak pro tu, kde je úhrnná plodnost relativně vysoká, platí, že se v nich směřují země ekonomicky velmi vyspělé a země méně vyspělé, země s velmi rozdílnou historií, s rozdílnou úrovní sítí sociálního státu a země odlišného geografického umístění.

Tato heterogenita podle mého soudu nedává příliš dobrou naději na to, abychom si vypůjčili model rodinné a sociální politiky z těch zemí, v nichž je intenzita plodnosti nejvyšší, a ten aplikovali na českou společnost. Švédsko, Francie, Nizozemsko a Velká Británie jsou prototypem zcela odlišných typů welfare státu, a přitom dosahují podobné intenzity plodnosti. Podobně, systém sociální politiky v Rumunsku, Německu a Španělsku je diametrálně jiný, nicméně výsledek – intenzita plodnosti – je v podstatě identická.

Rada českých expertů začíná v poslední době zcela jasně vyzývat vládu k zásadní akci (k přijetí opatření), která by způsobila obrat v dosavadním trendu plodnosti. V populačním diskurzu začíná převážovat téma, že pokud vláda nejrůznějšími pobídkami nezvýší podporu rodin a neulehčí jejich existenci, velká babyboomová kohorta, která odkládá své rodičovství, nebude mít takové počty dětí, které se předpokládaly, čímž nastraží *past nízké plodnosti*. Český populační diskurz tak v kontextu znepokojujícího demografického vývoje začíná přecházet od rétoriky široce založené sociální a rodinné politiky, které počty narozrozených dětí podporují nepřímo, k přímému pronatalismu. Ačkoliv i mne nenechává populační vývoj klidným, obávám se, že česká vláda toho nemá v této oblasti již příliš mnoho co efektivně nabídnout.

Důvodů je řada a na některé z nich poukážu. Především v současných společnostech reflexivní modernizace vláda už nemá takovou přímou moc k implementaci svých rozhodnutí a opatření, jakou měla před několika desetiletími. Pozdnímu modernismu jsou cizí „velká vyprávění“ a velké vize. Lidé, občané ztratili do značné míry víru v akceschopnost vlády a politických institucí, o čemž svědčí např. nízká míra participace při volbách a nízká míra důvěry ve vládu či parlament. V politickém souboji v době voleb se moderní společnosti při odevzdávání hlasů svým politickým reprezentantům dělí na přibližně dvě stejně velké skupiny, což vede k patovému výsledku – levice i pravice mají přibližně stejně velké početní zastoupení křesel v národních parlamentech. Takové mocenské rozdělení pak nedává možnost razantní politické akce. Společnost je diferencována z hlediska svých hodnotových vzorců a vláda neví, chce-li být příště opět zvolena, zda má podporovat skupiny volající po konzervativních opatřeních, které by posílily instituci rodiny (sňatky v dřívějším věku, delší mateřská případně rodičovská dovolená, vyšší porodné, vyšší rodičovské přídatky umožňující ženám mít více dětí a zůstat s nimi v domácnosti, vyšší důchody podle počtu vychovaných dětí, apod.), nebo zda má volit liberální přístup ve formě minimálních daní obyvatelstvu, v podpoře zaměstnávání matek, budování předškolních zařízení, zrovnoprávnění manželství s nesezdaným soužitím, příspěvky na umělé oplodnění neprovdaným ženám, které chtějí mít dítě, apod. Problematické navíc je to, že v českém kontextu ještě nikdo vládě jasně neprokázal, která z těchto opatření povedou jednoznačně k vyšším počtům dětí, jež ženy přivedou na svět.

V pozadí volání po souboru vládních politik, které by zvýšily českou porodnost, je opakovaně zjišťovaný poznatek, že lidé v průzkumech vyjadřují přání mít vyšší počty dětí, než kolik pak ve skutečnosti mají. Z toho se pak v Česku vyvozuje závěr, že kdybychom odstranily překážky, které stojí v cestě představám o počtu dětí, lidé by tyto počty také realizovali. V této souvislosti ale musím položit stejně vážné otázky, které klade *van de Kaa* (2006: 206–207):

„Je skutečně rozumné předpokládat, že když odstraníme překážky a umožníme kombinovat rodičovství s participací na trhu práce, bude výsledkem vyšší porodnost? Cožpak zkušenost z minulosti neukazuje, že ženy využijí těchto lepších možností k navýšení své pracovní participace? A je tomu skutečně tak, že páry využijí zlepšených životních podmínek k tomu, aby si pořídily (další) dítě namísto toho, že by získané prostředky věnovaly na uspokojení jiných priorit? Je možné skutečně tvrdit, že se v důsledku rodičovských opatření sníží intenzita soutěže s jinými prioritami, jako je trávení dovolené, vylepšení bydlení nebo doprovázení oblíbeného fotbalového klubu po všech koutech Evropy? A budou mladí lidé, jak informuje *Dorbritz* (2004), vnímat tato opatření jinak, než že jim mají udělat jejich život poněkud lehčím?... A změnil páry a jednotlivci, kteří se rozhodli zůstat dobrovolně bezdětnými, svůj úmysl v perspektivě lákavých přílepků?“

Dokážeme na tyto pochybnosti nalézt argumenty, které by je vyvrátily? Nenechajme se v Česku mást faktem, že některá z opatření rodinné a sociální politiky, která jsou implementována ve Švédsku (a ve Skandinávii vůbec) nebo ve Francii, jsou doprovázena relativně vysokou intenzitou plodností⁶⁾. Nevíme totiž, je-li to důsledek těchto opatření, nevíme, existuje-li zde kauzální vazba. O počtu rozených dětí

⁶⁾ Mimochodem jak švédský, tak francouzský model předpokládá vysokou míru přerozdělování ve veřejných financích. Jsou české veřejné finance v takové pozici, aby si to mohly dovolit?

Tab. 2 V ČR se v posledních letech rodí málo dětí. Vyvolává to ve Vás obavy? (The number of children born in the Czech Republic in recent years has been low. Does this worry you?)

Pohlaví	Obavy?			
	ano	ne	neví	nestará se
Muži (celkem) N = 1105	38,9	24,9	13,2	23,0
20-29	39,7	22,4	12,7	25,3
30-40	38,5	26,4	13,5	21,6
Ženy (celkem) N = 1242	40,3	35,4	10,1	14,2
20-29	44,9	28,3	11,8	15,0
30-40	36,5	41,4	8,6	13,5
Celkem	39,3	30,4	11,7	18,6

Pramen: Výzkum Manželství, práce, rodina, 2005.

Tab. 3 Odpovědi na otázku: Kterému z následujících dvou názorů dáváte přednost? (1. Mít děti je naše zodpovědnost vůči společnosti. 2. Mít děti je záležitost každého člověka, do které nemá nikdo co mluvit. 3. Neví, nerozhodnut), v % [Responses to the question: Which of the following two opinions do you agree with more? (1. Having children is our duty to society. 2. Having children is a matter for each individual and is no one else's business. 3. Don't know, undecided), in %]

Pohlaví	Odpovědnost vůči společnosti	Záležitost každého člověka	Neví
Muži	12,4	81,0	6,6
Ženy	12,7	82,8	4,5
Celkem (N = 2521)	12,6	81,9	5,5

Pramen: Výzkum Manželství, práce, rodina, 2005.

v každé konkrétní zemi rozhoduje mimo jiné i populační klima, které je formováno historií, tradicí a okolnostmi. Historie a tradice také určují, zdali je v zemi akceptována silná centralizovaná vláda, zdali její populace je na svou zemi nacionalisticky hrdá, do jaké míry je s ní identifikována a zdali v počtech obyvatelstva spatřuje důležitý prvek své existence. Češi nejsou nacionalisticky hrdí, silná centrální vláda jim zatím sice nevadí (což je získaný stereotyp z doby totalitního řízení), nemají k ní však důvěru, a – což je důležité – potenciální úbytek obyvatelstva jim nijak zvláště nevádí, jak ukazují fakta z nedávno provedeného sociologického výzkumu⁷⁾. Nízká porodnost není v Česku vnímána jako výrazný problém, neboť na otázku, zdali v respondentech vyvolává obavy skutečnost, že se v ČR v posledních letech rodí málo dětí, bylo rozložení takové, jak ukazuje tabulka 2.

Současná nízká porodnost je zdrojem obav pouze pro 39 % českých mužů a 40 % žen. Pro přibližně třetinu žen a čtvrtinu mužů to zdrojem obav není, navíc 23 % mužů a 14 % žen se o tento problém vůbec nestará. Nejvíce vyjadřují obavy z této situace mladé ženy ve věku 20–29 let (45 %), zatímco nejmenší obavy mají ženy ve věku 30–40 let – ty patrně z toho důvodu, že značná část z nich považuje svou reprodukční kariéru de facto již za uzavřenou, takže ze svého hlediska k řešení problému nemohou nijak přispět (v průměru měly v našem souboru 1,5 dětí). Muži v obou věkových skupinách se ve srovnání s ženami statisticky signifikantně častěji o tento problém vůbec nestarají. Lze tedy konstatovat, že nízká porodnost českou mladou populaci příliš netrápí, neboť plných 61 % respondentů obavy z tohoto fenoménu nevyjádřilo. Ve světle takových výsledků musíme logicky položit otázku, zda může naše mladá populace slyšet na opatření populační/rodinné politiky.

Další důležitou zprávou z hlediska případných opatření populační/rodinné politiky, která rovněž vyplývá z našeho výše zmíněného výzkumu, je, že většina mladých českých respondentů považuje rozhodnutí o tom, zdali mít či nemít děti za svou individuální záležitost. Jak ukazuje tabulka 3, je to plných 82 % respondentů (muži a ženy se neliší, věk rovněž nehraje roli). Mít děti chápe jako výraz odpovědnosti vůči společnosti pouze necelých 13 % mladých českých mužů a žen. Opět si zde musíme položit otázku: Jak v tomto kontextu motivovat populaci k vyšší plodnosti, když mladí lidé při rozhodování o zakládání svých rodin berou (logicky a pochopitelně) v úvahu pouze svou situaci?

⁷⁾ Jedná se o výzkum „Manželství, práce, rodina“, který byl realizována v listopadu roku 2005 na reprezentativním souboru osob ve věku 20–40 let (N = 2546). Sběr dat provedla agentura SC&C, autorem výzkumu byl tým FSS MU pod vedením autora tohoto článku.

Problém nízké plodnosti je v celé Evropě způsoben tím, jak ukázal *Frejka se Sardonem* (2006), že klesá podíl žen, které rodí své první dítě, což je způsobeno tím, že ženy odkládají své první počety do vyššího věku. Rozsah poklesu plodnosti prvních dětí je v kohortách let 1960 a počátku let 70. v mnoha vyspělých zemích tak velký, konstatují autoři, že bude potřeba velkého nárůstu plodnosti u starších žen (datovou ilustraci viz *Frejka – Sardon*, 2006: tab. 1, s. 152). Pokud se tak nestane, konečná plodnost těchto kohort bude nízká. Toto je samozřejmě i problém nízké české plodnosti, platí to však pro kohortu žen zrozenou v letech českého baby boomu 1974–1978.

Co dělat?

Mé vidění problému mi napovídá, že zvýšení české plodnosti by se teoreticky mohlo ubírat dvěma cestami: 1) Motivovat ženy, aby neodkládaly porody prvních dětí do vyššího věku. Tím by se nezkracovalo období reprodukce a rodinná politika by mohla snáze nabízet ženám možnost mít dvě nebo snad i tři děti. 2) Věk prvního porodu neovlivňovat, ale vytvořit podmínky pro to, aby ženy rodily druhé popř. třetí dítě i v pozdějším věku. Podívejme se na tyto možnosti nyní podrobněji.

Ad 1) Neodkládat porody prvních dětí

Z biologických důvodů je obecně dobré, aby žena měla první dítě nejpozději do 25. roku věku. V ČR se průměrný věk matky v době porodu prvního dítěte stabilně zvyšuje od roku 1990. Tehdy byl 22,5 roků, v roce 2006 již 26,9, nicméně i tento věk je ve srovnání s mnoha zeměmi západní Evropy ještě relativně nízký, takže je možné předvídat, že se bude nadále zvyšovat⁸⁾. Důvodem jsou totiž faktory strukturální povahy: k charakteristikám společnosti reflexivní modernizace a nového kapitalismu se přidávají další, totiž charakteristiky společnosti vědění, jejíž ekonomika je tažená znalostmi. Tento rys vytváří značný požadavek na úroveň vzdělání současné mladé generace. Původní zaměstnání, pro které byla dříve dostačující střední škola, nyní vyžadují bakalářský stupeň nebo alespoň vyšší odborné vzdělání (týká se např. zdravotních sester či učitelek v mateřských školách). Jak ve své zprávě uvádí *Koucký a Zelenka* (2006), je ČR mezi zeměmi OECD již několik let zemí, kde počet absolventů s terciárním vzděláním roste nejrychleji. Čerství absolventi vysokých a vyšších odborných škol dnes tvoří přes čtvrtinu příslušné věkové skupiny. Do roku 2010 se podíl absolventů v příslušné věkové skupině zvýší na 45 % a během dalších pěti let již dokonce překročí polovinu. Tito absolventi a absolventky VŠ ukončí své vzdělávání ve věku 22–24 let a je u nich možné očekávat, že když tak dlouho studovali a investovali nemalé finanční prostředky, budou chtít uplatnit své vzdělání v odpovídajícím zaměstnání.

Obě pohlaví, aby obstála v konkurenci pracovního trhu – a ten je dnes kvůli genderové rovnosti a principu rovných příležitostí velmi ostrý – budou muset nějakou dobu pracovat a akumulovat pracovní zkušenosti, neboť teprve vzdělání doplněné o pracovní zkušenosti je ten pravý lidský kapitál, který umožňuje získat odpovídající pozice a příjem. Ženy si teprve pak budou moci dovolit odejít ze zaměstnání na rodičovskou dovolenou a porodit své první dítě – což nebude moci být dříve než kolem 26.–27. roku věku⁹⁾. A to ještě budou mnohé takovíto krok zvažovat, neboť náklady příležitosti, které ztratí během mateřství, budou pro mnohé možná příliš velké. Česká mladá generace navíc při srovnání, jak naplňující je být v domácnosti nebo v zaměstnání, se poměrně jasně vyjadřuje ve prospěch zaměstnání (tab. 4). V našem výzkumu (je popsán v pozn. 8) na výrok *Být v domácnosti naplňuje stejně jako placené zaměstnání* souhlasně reagovalo pouze 28 % respondentů, ženy s tímto výrokem nesouhlasily signifikantně častěji než muži. U žen byl navíc patrný jasný gradient s růstem vzdělání.

S očekávaným celkovým nárůstem vzdělanostní úrovně v české společnosti je proto možné předpokládat, že porody prvních dětí se budou stále více posouvat do vyšších věkových skupin. Což samozřejmě v sobě skrývá nebezpečí, že v mnoha případech se první děti vůbec nenarodí. Z našeho výzkumu máme ještě další indikátor toho, že práce a zaměstnání jsou pro českou ženu důležité. S výrokem, *že ženy chtějí mít jak děti, tak zaměstnání* v našem výzkumu souhlasilo plných 83 % žen. Zajímavé je, že rozdíl podle vzdělání zde byl minimální a pohyboval se mezi 79 % u žen se základním vzděláním a 83 % u žen se vzděláním středoškolským.

Vyšší věk v době prvního porodu je navíc pro mladé lidi výhodný v tom, že znamená menší kumulaci životních startů a jejich rozložení do delšího období životní dráhy – ukončení školy, usazování se v zaměstnání, zařizování bydlení, trvalé soužití či sňatek, založení rodiny. Naopak příliš brzký začátek rodinného života (kolem 23–24 let) vede v moderní společnosti ke kumulaci životních startů, které

⁸⁾ Jak ukázali Kohler, Billari a Ortega (2002), jsou nynější trendy v porodnosti ve vyspělých zemích charakteristické tzv. „odkládací tranzicí“, která vede k dynamickému, trvalému a v podstatě nevratnému odkládání v porodech dětí.

⁹⁾ Teoreticky je možné uvažovat o možnosti, že by se studentům vytvořily podmínky proto, aby měli první dítě již během studii, což by mohlo přispět ke stabilizaci věku v době prvního porodu. Ostrá konkurence na pracovním trhu, která začíná již soutěží během studia, je ovšem pádným protiařgumentem.

Tab. 4 Být v domácnosti naplňuje stejně, jako mít placené zaměstnání podle vzdělání a pohlaví, v % (Being in the household is just as fulfilling as having paid employment, by education and sex, in %)

Ukazatel	Souhlasí	Ani, ani	Nesouhlasí
Muži (celkem) N = 1157	29,6	37,0	33,4
Základní	37,3	35,3	27,5
Střední vzdělání bez maturity	34,2	34,8	31,0
Střední vzdělání s maturitou	24,7	38,7	36,5
Vysokoškolské	24,6	41,2	34,2
Ženy (celkem) N = 1199	27,0	28,0	45,0
Základní	40,3	22,1	37,7
Střední vzdělání bez maturity	34,9	25,3	39,8
Střední vzdělání s maturitou	20,8	30,6	48,5
Vysokoškolské	20,2	28,9	50,9
Celkem	28,3	32,5	39,2

Pramen: Výzkum Manželství, práce, rodina, 2005.

způsobují mladým rodičům a jejich rodinám mnohé problémy (neusazená domácnost, finanční potíže, starost o malé dítě, hledání se ve vztahu atd.).

Všechny výše zmíněné strukturální faktory signalizují, že věk v době prvního porodu velmi pravděpodobně i v blízké budoucnosti zůstane vysoký, takže na tento prvek, jenž by mohl přispět k navýšení intenzity plodnosti, nelze spoléhat. Případná snaha motivovat ženy k časnějším porodům je s velkou pravděpodobností odsouzena k neúspěchu.

Ad 2) Vytvořit podmínky pro porody i v pozdějším věku

Pro západní země, jak ve své přehledové stati uvádějí *Billari, Kohler, Anderson a Lundström*, (2007), je průměrný věk menopauzy v 50–51 letech (variuje ovšem v intervalu od 40 do 60 let) a není pozorováno jeho zvyšování, které by bylo analogické prodlužování střední délce života. Porod posledního dítěte bývá ovšem realizován mnohem dříve, než je věk menopauzy, v populacích, kde se aplikuje antikoncepce, je průměr posledního porodu 41 let. Schopnost otěhotnět se ovšem začíná výrazně snižovat po 35. roku věku¹⁰⁾.

Porody ve vyšším věku¹¹⁾ jsou ve vyspělých zemích stále častější. *Billari et al.* (2007) ovšem ukazují, že současná plodnost ve věku 40+ a 45+ je zatím nižší, než jaká byla zaznamenávána na počátku 20. století. Zde teoreticky prostor pro vyplnění tohoto rozdílu. Jeden z hlavních rozdílů mezi zeměmi s relativně vyšší plodností a zeměmi s velmi nízkou plodností spočívá v tom, že v zemích s vyšší plodností ženy – byť startují později – rodí do pozdějšího věku. Platí to beze zbytku i pro ČR, kde porody po 40. roce věku tvoří jen minimální podíl ze všech živě narozených dětí: v roce 2005 se ženám ve věku 40+ narodilo 1276 dětí, tedy 1,3 %. V ČR je ovšem relativně nízká porodnost již ve věku 35+, v roce 2005 se takto narodilo jen necelých 9 % dětí.

Jak víme z demografických dat, jsou pro vyspělé země typické relativně vysoké průměrné věky v době prvního porodu a relativně dlouhé meziporodní intervaly. Tato fakta indikují, že fertilita se realizuje v prostředí plně antikoncepčních společeností. Nízká plodnost tak v těchto společnostech (ČR nevyjímaje) jasně indikuje, že děti se rodí plánovitě, takže většinou nejsou výsledkem náhodných okolností. Rozhodnutí mít děti především znamená přestat užívat antikoncepci.

Pro porody v pozdním věku je důležité, zdali se jedná o porody prvního nebo vyššího pořadí. Péče věnovaná (asistovaná) reprodukci u těch, kdo chtějí mít první dítě v pozdějším věku, je velmi důležitá, neboť každé úspěšné těhotenství u těchto žen snižuje podíl bezdětných v populaci. Asistovaná reprodukce u dětí vyššího pořadí je důležitá neméně. Počty dětí narozených buď po IVF (asi tři tisíce ročně) nebo po aplikaci léčby neplodnosti (asi 6 tisíc ročně) nejsou v kontextu českého populačního vývoje vůbec zanedbatelné (*Kučera*, 2007: 1). Vazba na českou zdravotní politiku je zde zcela jasná a jak konstatuje *Kučera* (ibid), asistovaná reprodukce už není jen soukromou záležitostí, ale stává se významnou záležitostí veřejnou. Pro opatření v této oblasti (např. aby asistovaná reprodukce včetně nezbytné medicíny byla plně hrazená zdravotními pojišťovnami nebo, aby možnost „dětí ze zkumavky“ a léčení neplodnosti byla více popularizována, čímž by ztratila jistý nádech něčeho nepatřičného), vehementně hlasují. Kausální efekt je zde totiž velmi zřetelný.

¹⁰⁾ Nejsem si jist, do jaké míry je naše mladá generace s těmito biologickými fakty obeznámena.

¹¹⁾ *Billari et al.* (2007) hovoří o „velmi pozdní plodnosti“, když ženy rodí ve věku 40+, a o „nejzazší plodnosti“ u porodů po 45. roce věku.

U žen, které rodí první dítě ve vyšším věku, je asi důležité, aby mohly, pokud chtějí, skloubit rodičovství s uplatněním na trhu práce. Na makroúrovni, z analýz časových řad vztahu mezi podílem žen na trhu práce a úhrnnou plodností v evropských zemích (např. *Kohler – Billari – Ortega*, 2006) vyplývá, že negativní korelace, původně nalézaná v 70. a 80. letech, se v průběhu let 90. obrátila v korelaci pozitivní. Tam, kde je vyšší participace žen na trhu práce, je i vyšší plodnost. Řečeno jinak, tam, kde podmínky trhu práce umožňují sladit pracovní výkon s rodičovstvím, se také rodí více dětí. Zde leží velká výzva české politice zaměstnanosti. Jenže opět, ani tak zdánlivě nerozporné opatření, jímž by byla větší flexibilita trhu práce umožňující matkám malých dětí pracovat, není v české populaci přijímáno jednoznačně. Na mezinárodní konferenci **Komplexní rodinná politika jako priorita státu aneb je Česká republika státem přátelským k rodině?** na podzim roku 2006 v Praze zazněla od českých účastnic řada emotivních diskusních příspěvků o tom, že matky se musí o malé děti starat doma, a ne chodit do práce.

Vytváření podmínek pro porody v pozdějším věku je podle mého soudu cesta, kterou bychom se měli ubírat. Tento směr znamená úzkou koordinaci zdravotní, rodinné a sociální politiky.

Závěr

Nechejme na závěr do našich úvah o možnostech jak zvýšit českou plodnost vstoupit optimistu a zastánce vládních intervencí *Petera McDonalda*. Ten končí svůj inspirativní článek (*McDonald*, 2006a) následovně: říká, že řešení nízké plodnosti nespočívá v tom, že bychom měli bránit společenskému liberalismu nebo že bychom měli vyslyšet volání staré levice po odstranění ekonomické deregulace. Obě sociální změny, společenský liberalismus a ekonomická deregulace, jdou v intencích toho, po čem lidé touží: chtějí žít ve společnosti, která nabízí sociální svobodu a možnosti individuálních voleb. Většina dává přednost pracovat v takovém ekonomickém prostředí, které oceňuje podnikavost a úsilí. Většina však současně chce mít i dlouhotrvající intimní vztah a chce mít děti. Řešení podle McDonalda leží ve třetí vlně sociální změny, v níž stát a další instituce poskytují podporu rodinnému životu. K tomu je ale třeba, nabádat, vypracovat nové vidění rodiny, která funguje v podmínkách společenského liberalismu a nového kapitalismu, které jsou integrální součástí ekonomiky a společnosti 21. století.

Liberál a realista *van de Kaa* ovšem ve svém pojednání tvrdí, že vlády dělají dobře, když se drží od natalitních opatření dále, neboť podle něj „lidská reprodukce je pravděpodobně mimo přímou sféru vládního vlivu“ (2006: 204). A jaká doporučení pro situaci, kdy je v některých společnostech tak nízká porodnost, že počet budoucích generací bude stěží větší než polovina těch, kdož jsou dnes ekonomicky aktivní, formuluje? Nabádat, v souladu s predikcemi futurologů, aby si dnešní vyspělé společnosti vychovaly co nejlepší budoucí elity, které budou schopny soutěžit s elitami, které již dnes vyrůstají v Indii, Číně a dalších částech Asie. „Ne počty dětí budou rozhodujícím faktorem společné budoucnosti, ale kvalita a úroveň vzdělání těch, kteří se narodí“, zdůrazňuje *van de Kaa*.

My v Česku mcdonaldovské nové vidění rodiny zatím nemáme – přijímaná opatření rodinné/natalitní politiky jsou založena tak trochu na pokusu a omylu (a občas mají funkci především populistickou). Nemáme ovšem ani výzkumné výsledky, jež by jednoznačně ukázaly, které prvky rodinné politiky přispívají pozitivně k vyšší intenzitě plodnosti. A nemáme ani strategii, jak vychovat skvěle vzdělané obyvatele, neboť české školství, především to vysoké, trpí absencí jasné školské politiky.

V úvodu tohoto článku jsem vyjevil svůj původní rezervovaný postoj k možnostem stimulovat populační růst pobídkami rodinné a sociální politiky. Na základě reflexe této problematiky dospívám k poznání, že můj rezervovaný (až skeptický) postoj přetrvává. A že tedy nemusím nic měnit na svých závěrech, které jsem formuloval již v roce 2002:

„Jelikož primárním cílem chování každého člověka je naplňovat jeho osobní blaho, k němuž patří jak naplňování základních potřeb, tak realizace potřeb vyššího řádu, měl by se stát snažit o to, aby především eliminoval křiklavé projevy chudoby, aby zajistil možnost vyššího vzdělání pro všechny, kdo o něj projeví zájem, aby zajistil svobodný trh s byty, na němž je možné s pomocí dostupných hypoték získat bydlení nejvyšší finanční úrovně, aby prostřednictvím aktivní politiky zaměstnanosti minimalizoval dlouhodobou nezaměstnanost a aby umožnil eliminovat nerovnosti mužů a žen na trhu práce. Takový systém státní asistence, který bude mít v citlivé symbióze jak prvky subsidiarity, tak také univerzalizmu, vytvoří podmínky ke svobodnému rozvoji ... individua, který se o sebe, a tudíž i o celou populaci, postará víceméně sám“ (*Rabušic*, 2000b: 68).

Literatura

- Billari, F. C. – Kohler, H. P. – Anderson, G. – Lundström, H. 2007. *Pushing the limit: long-term trends in late fertility in Sweden*. Max Planck Institute for Demographic Research Working Paper, 2007–004 (January).
 Botev, N. 2006. *Is Europe trapped in/by low fertility?* *Entrée Nous*, č. 63, s. 4–7.
 Burgeois-Pichat, J. 1976. *Baisse de la fécondité et descendance finale*. *Population*, 31, č. 6, s. 1045–1087.

- Dorbritz, J. 2004. *Demographische Trends und Hauptergebnisse der deutschen Population Policy Acceptance Study (PPAS)*. Zeitschrift für Bevölkerungswissenschaft, 29, č. 3–4, s. 315–328.
- Easterlin, R. A. 1987. *Birth and Fortune: The Impact of Numbers on Personal Welfare*. Second Edition. Chicago: University of Chicago Press.
- Frejka, T. – Sardon, J.-P. 2006. *First birth trends in developed countries: Persisting parenthood postponement*. Demographic Research, 15, článek 6 (s. 147–180). dostupný z: <http://www.demographic-research.org/Volumes/Vol15/6/>
- Kohler, H. P. – F. C. Billari – J. A. Ortega. 2002. *The emergence of lowest-low fertility in Europe during the 1990s*. Population and Development Review, 28, č. 4, s. 641–681.
- Kohler, H. P. – F. C. Billari – J. A. Ortega. 2006. *Low Fertility in Europe: Causes, Implications and Policy Options*. In F. R. Harris (Ed.), *The Baby Bust: Who will do the Work? Who Will Pay the Taxes?* Lanham, MD: Rowman & Littlefield Publishers, s. 48–109.
- Koucký, J. – Zelenka, M. 2006. *Postavení vysokoškoláků a uplatnění absolventů vysokých škol na pracovním trhu 2006*. Středisko vzdělávací politiky Pedagogické fakulty UK (rukopis).
- Kučera, T. 2007. 2. *kuijstenovský seminář aplikované demografie na Albertově: příspěvek do diskuse o roli asistované reprodukce v současném populačním vývoji*. Zpravodaj České demografické společnosti, č. 42, s. 1–2.
- Kuchařová, V. 2006. *Rodinná politika v ČR – proč a o čem*. Demografie, 48, č. 4, s. 229–240.
- Lutz, W. – Skirbek, V. 2005. *Policies addressing the tempo effect in low-fertility countries*. Population and Development Review, 31, č. 4, s. 699–720.
- Lutz, W. – Skirbek, V. – Testa, M. R. 2005. *The low fertility trap hypothesis: Forces that may lead to further postponement and fewer births in Europe*. European Demographic Research Papers, č. 4, 36 s.
- McDonald, P. 2005. *Low fertility in Singapore: Cause, consequences and policie*. Paper prepared for the Forum on Population and Development in East Asia, Beijing.
- McDonald, P. 2006a. *Low fertility and the state: The efficacy of policy*. Population and Development Review, 32, č. 3, s. 485–510.
- McDonald, P. 2006b. *An assessment of policies that support having children from the perspectives of equity, efficiency and efficacy*. Vienna Yearbook of Population Research, 2006, s. 213–334.
- Rabušic, L. 2001. *Kde ty všechny děti jsou?* Praha: Slon.
- Rabušic, L. 2002a. *K některým předpokladům formulace pronatalitní politiky*. Demografie, 44, č. 3, s. 177–187.
- Rabušic, L. 2002b. *Pronatalitní politika – spíše chiméra než spása*. In Propopulační politika – ano či ne. Praha: Centrum pro ekonomiku a politiku., č. 21, s. 47–62.
- van de Kaa, D. J. 2006. *Temporarily new: On low fertility and the prospekt of pro-natal policie*. Vienna Yearbook of Population Research 2006, s. 193–211.
- van Peer, Ch. – Rabušic, L. 2007. *Shall we witness an upturn in European fertility in the near future?* In Avramov, D. – Hoehn, C. – Kotowska, I. *People, Population Change and Policies: Lessons from the Population Policy Acceptance Study*. Springer, (v tisku).

Ladislav Rabušic

EKONOMICKÁ AKTIVITA A VZDĚLÁNÍ OBYVATELSTVA EVROPSKÝCH ZEMÍ PODLE VÝSLEDKŮ SČÍTÁNÍ LIDU, DOMŮ A BYTŮ KOLEM ROKU 2000

Příspěvek navazuje na článek **Mezinárodní výsledky sčítání lidu domů a bytů kolem roku 2000**, publikovaný v *Demografii*, 2007, s. 121–125. Analyzuje ekonomickou aktivitu a vzdělanostní strukturu obyvatelstva 24 vybraných evropských států. Zdrojem údajů byl soubor tabulek, které připravil Eurostat pro potřeby mezinárodního srovnání výsledků cenzů (The Table Programme for the Community Programme of Population and Housing Censuses in 2001). Na základě údajů z těchto tabulek byla v ČSÚ vydána v roce 2006 publikace **Mezinárodní výsledky sčítání lidu, domů a bytů**¹⁾. Kříteriem pro výběr států byla míra srovnatelnosti dat a jejich dostupnost v době

tvorby publikace (některé země do té doby ještě nedodaly požadované výsledky).

Ekonomická aktivita

Ekonomická aktivita obyvatelstva staršího 15 let (míra ekonomické aktivity) se ve zkoumaných zemích pohybovala v poměrně širokém rozmezí 48–69 % (tab. 1). Nejvyšší úroveň, přes 65 %, dosáhla v Lichtenštejnsku, Dánsku, Norsku a ve Švýcarsku. Ve čtyřech zemích (Maďarsko, Itálie, Rumunsko a Řecko) nebyla ekonomicky aktivní ani polovina obyvatelstva staršího 15 let. Tyto rozdíly způsobovala zejména ekonomická aktivita žen, jež byla variabilnější než aktivita mužů. Určitý vliv však mohla mít i ne zcela sjednocená definice ekonomicky aktivních (například se mírně lišila věková hranice možného zahájení ekonomické aktivity) či odlišný způsob zjišťování (sebesčítání vs. sčítání založené na registrech).

Muži byli ve sledovaných státech ekonomicky aktivnější než ženy. V Řecku byla míra ekonomické aktivity žen skoro o polovinu nižší než u mužů (zároveň byla nejnižší ze všech zemí – 36,8 %). Značný rozdíl (o více než třetinu) byl zaznamenán též v Itálii a v Lucembursku. Nejvyrovnanější ekonomickou aktivitou mužů a žen se vyznačovaly skandinávské země (Norsko, Finsko, Dánsko) společně se Slovenskem, nicméně i zde byl rozdíl výrazný (o více než desetinu).

Změny ekonomické aktivity s věkem měly ve všech zemích podobné základní rysy. Míra ekonomické aktivity intenzivně rostla od dolní hranice produktivního věku a zhruba ve 30 letech se přiblížila maximální hodnotám. Ve věku do 45 až 50 let se úroveň ekonomické aktivity měnila jen nepatrně, v dalších letech věku docházelo k postupně se zrychlujícímu poklesu. Ve věkové kategorii 35–49 let se hodnoty ekonomické aktivity pohybovaly v rozmezí od zhruba 75 % v Řecku, Irsku a Rumunsku až po více než 90 % ve Slovinsku, na Slovensku a v České republice. Poslední tři uvedené státy vynikaly především velmi vysokou aktivitou žen ve středním věku.

Značnou variabilitou se vyznačovala ekonomická aktivita seniorů. Ta byla nejvyšší v Dánsku, kde bylo ekonomicky aktivních přes 8 % osob starších 65 let, následovalo se 7 % Rumunsko (přestože ekonomická aktivita středních věkových skupin zde byla velmi nízká). Velmi málo bylo ekonomicky aktivních seniorů ve Slovinsku a ve Francii (pouze necelé procento).

Muži vykazovali vyšší ekonomickou aktivitu než ženy v celém věkovém spektru, nejmarkantnější rozdíly byly právě u osob 65letých a starších. Ve většině států byla ekonomická aktivita mužů-seniorů v porovnání se stejné starými ženami přibližně dvakrát až třikrát vyšší, v Itálii, na Kypru a v Irsku však byla více než čtyřnásobná a v Nizozemsku dokonce šestnásobná. V Nizozemsku navíc byly všechny osoby starší 75 let automaticky zařazeny mezi ekonomicky neaktivní, čímž by uvedený rozdíl pravděpodobně snížen, protože ve věku 75 let a vyšším byly absolutní počty ekonomicky aktivních mužů většinou vyšší než počty ekonomicky aktivních žen. V Nizozemsku byl podíl ekonomicky aktivních mužů ve věku 65 a více let pětkrát vyšší než u stejné starých žen. V důsledku rozdílů ve věkové struktuře obyvatelstva a v rozložení ekonomické aktivity podle věku se lišila i věková struktura pracovní síly. Nejstarší pracovní sílu měly skandinávské země a Estonsko, kde průměrný věk ekonomicky aktivních překročoval 40 let, nejmladší Rakousko a Slovensko, v nichž tento ukazatel dosáhl pouze necelých 38 let.

¹⁾ *Mezinárodní výsledky sčítání lidu, domů a bytů*. Praha: ČSÚ, Obyvatelstvo, volby, 2006, 81 s. <http://www.czso.cz/csu/2006edicniplan.nsf/p/4134-06>

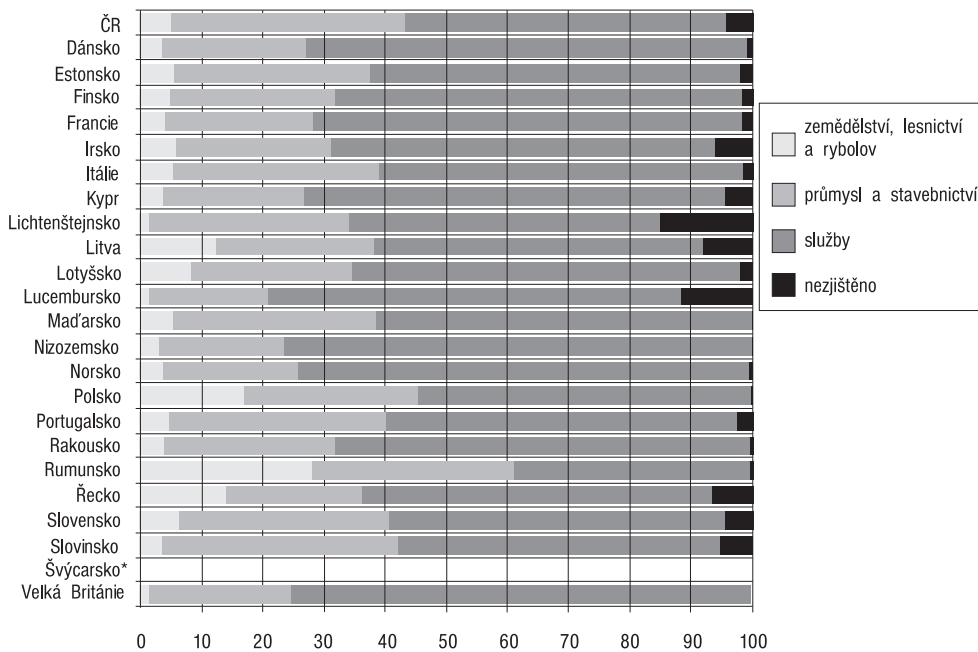
Tab. 1 Míra ekonomické aktivity obyvatelstva podle věku a pohlaví ve vybraných zemích; síťání lidí, domů a bytů kolem roku 2000 (v %) [Economic activity rate by sex and age in selected countries; population census; around 2000 (in %)]

Země	Muži				Ženy				Muži a ženy úhrnem				Index maskulinity ekonomicky aktivních	Průměrný věk ekonomicky aktivních			
	15-34	35-49	50-64	65+	celkem	15-34	35-49	50-64	65+	celkem	Muži a ženy úhrnem						
											15-34	35-49			50-64	65+	celkem
Česká republika	75,1	95,9	69,7	7,4	69,5	62,2	91,2	47,1	2,3	53,6	66,8	93,6	58,0	4,3	61,3	120,7	39,3
Dánsko	81,2	89,8	75,1	14,6	71,8	75,3	86,6	62,7	3,7	60,5	78,3	88,3	68,9	8,3	66,0	114,1	40,2
Estonsko	65,5	89,0	66,9	10,1	64,4	51,4	86,3	54,0	4,6	49,9	58,5	87,6	59,7	6,4	56,4	105,5	40,8
Finsko*	65,6	90,9	67,7	1,4	64,0	59,6	88,9	67,5	0,9	56,2	62,7	89,9	67,6	1,1	60,0	106,4	41,1
Francie	69,3	95,8	59,2	1,3	63,1	59,2	81,0	46,3	0,7	49,3	64,2	88,3	52,6	1,0	55,9	118,0	39,0
Irsko	70,8	91,9	75,2	11,3	69,9	58,4	61,6	39,8	2,5	47,0	64,7	76,6	57,6	6,3	58,2	144,2	38,3
Itálie	68,3	92,7	56,6	6,1	60,5	54,2	62,4	27,7	1,5	37,6	61,3	77,5	41,7	3,4	48,6	148,2	39,4
Kypr	66,5	96,7	76,7	9,5	66,5	54,7	67,4	35,7	2,1	45,9	60,2	81,7	55,8	5,4	55,9	136,4	39,7
Lichtenštejnsko	82,2	96,5	87,1	10,4	80,4	71,6	72,0	53,1	4,8	57,9	77,0	84,2	70,5	7,0	68,9	133,9	39,5
Litva	63,6	89,2	64,5	4,8	62,3	56,9	88,0	47,9	2,3	51,1	60,2	88,6	55,2	3,2	56,2	102,5	39,6
Lotyšsko	69,6	89,5	63,0	8,2	60,2	58,2	85,4	42,7	3,4	46,1	63,9	87,4	51,5	4,9	52,4	106,6	39,6
Lucembursko	72,4	96,1	58,5	4,2	64,8	60,1	67,0	33,9	1,6	43,0	66,3	82,0	46,6	2,7	53,7	143,7	38,9
Maďarsko	65,6	81,7	46,6	2,6	56,7	48,3	75,8	30,8	1,0	40,9	57,1	78,7	38,0	1,6	48,3	122,3	38,5
Nizozemsko*	78,5**	89,5	65,8	5,5	68,7	69,8**	66,6	35,0	0,9	48,3	74,2**	78,2	50,5	2,8	58,3	137,2	38,2
Norsko*	79,0**	88,8	79,2	10,8	70,8	73,9**	82,8	68,4	5,0	60,1	76,5**	85,9	73,8	7,4	65,3	113,6	40,4
Polsko	65,0	87,6	54,0	10,6	60,2	56,3	81,3	37,7	4,6	47,6	60,8	84,4	45,3	6,9	53,6	115,8	38,8
Portugalsko	73,7	92,8	67,0	8,0	66,0	65,5	74,9	41,5	3,4	49,4	69,6	83,7	53,5	5,3	57,4	122,0	38,8
Rakousko	82,0	96,7	57,9	2,5	69,3	71,8	80,7	34,8	1,0	50,8	77,0	88,8	46,1	1,5	59,7	125,1	37,9
Rumunsko	67,6	85,9	42,6	9,0	58,5	51,0	67,6	27,0	6,4	41,2	59,4	76,7	34,4	7,4	49,6	132,1	38,0
Řecko	69,4	93,3	63,6	7,4	63,1	50,5	57,5	26,3	2,0	36,8	60,3	75,3	44,3	4,4	49,7	165,5	38,8
Slovensko	71,3	94,8	65,5	6,1	68,3	70,4	92,6	39,9	4,2	58,1	70,9	93,7	51,8	4,9	63,0	108,3	37,8
Slovincko	65,7	96,2	58,1	.	64,4	60,1	92,1	31,4	.	50,1	63,0	94,2	44,6	0,7	57,0	120,2	39,0
Švýcarsko	82,0	95,8	84,6	8,5	75,2	72,2	77,5	58,0	3,5	56,0	77,2	86,7	71,2	5,5	65,3	126,5	40,0
Velká Británie*	80,9**	89,7	71,5	6,7	68,3	68,6**	75,4	53,2	3,0	52,5	74,7**	82,4	62,2	4,5	60,1	119,8	39,6

Pozn.: *) Osoby 75leté a starší zahrnuté mezi ekonomicky neaktivní.

**) Osoby ve věku 16-34 let.

Graf 1 Zaměstnaní podle sektorů národního hospodářství ve vybraných zemích; sčítání lidu, domů a bytů kolem roku 2000 (v %) [Employed persons by industry in selected countries population censuses; around 2000 (in %)]

Pozn.: *Údaje o zaměstnanosti v sektorech národního hospodářství ve Švýcarsku nebyly k dispozici.

Česká republika se mezi ostatními státy vyznačovala poměrně pozdním zahájením ekonomické aktivity. To bylo zřejmě z velké části způsobeno velmi rozšířeným středoškolským vzděláváním, kromě Norska totiž v žádné ze sledovaných zemí nepokračovalo po základní škole ve studiu tolik lidí jako u nás. Ve středním věku však již byla ekonomická aktivita (zejména žen) velmi vysoká, kolem 50 let věku dokonce nejvyšší ze všech zemí.

Zaměstnanost v sektorech a odvětvích národního hospodářství

Nejvýznamnějším sektorem národního hospodářství z hlediska počtu zaměstnaných byl ve sledovaných zemích sektor služeb (terciér). Jedinou zemí, v níž nepracovalo ve službách přes 50 % zaměstnaných, bylo Rumunsko (graf 1). V hospodářství Rumunska totiž stále zaujímala významnou pozici zemědělská výroba, v primárním sektoru bylo zaměstnáno značné procento pracujících (28 %). Přesto i v Rumunsku zaměstnával nejvíce osob (38,6 % zaměstnaných) sektor služeb.

Kromě Rumunska zajišťovalo zemědělství poměrně hodně pracovních míst (přes 10 %) též v Polsku, Řecku a Litvě. Ve většině ostatních zemí působilo v zemědělství jen přibližně 3–6 % pracujících, ve Velké Británii, Lucembursku a Lichtenštejsku dokonce méně než 2 %.

Sektor průmyslu a stavebnictví (sekundér) se na zaměstnanosti podílel nejvyšší měrou v České republice a ve Slovinsku (přes 38 %). I v ostatních postkomunistických zemích tento sektor – a z něho především odvětví průmyslu – dosud zaměstnával relativně značný počet osob. Odvětví průmyslu však bylo počtem zaměstnanců největším odvětvím ekonomiky převážně většiny států, neboť zahrnuje širokou škálu činností. Terciární sektor zaměstnával v řadě sledovaných zemí přes dvě třetiny pracujících, v Nizozemsku a ve Velké Británii dokonce přes 75 %. Největším odvětvím tohoto sektoru byl v naprosté většině zemí obchod, výjimkou byly pouze skandinávské země a Lichtenštejsko. Ve Skandinávii bylo dominantním odvětvím terciéru zdravotnictví, veterinární a sociální služby, v Lichtenštejsku odvětví zahrnující činnosti v oblasti nemovitostí, služby pro podniky a výzkum a vývoj. Ve většině zemí bývalého východního bloku zaujímal v rámci terciéru významnou pozici odvětví školství. Zejména pobaltské republiky vynikaly relativně vysokou zaměstnaností v tomto odvětví, působilo v něm zhruba 9–11 % všech zaměstnaných (ve většině ostatních zemí to bylo 5–7 %).

Ženy se častěji než muži uplatňovaly v terciární sféře, především ve školství a zdravotnictví. Ve zdravotnictví ženy tvořily ve všech zemích alespoň dvě třetiny zaměstnaných (ve Finsku dokonce 88 %), ve školství více než polovinu zaměstnaných (v postkomunistických zemích kromě Rumunska přes tři čtvrtiny). Muži nacházeli výrazně častěji uplatnění v primárním a sekundárním sektoru, z jednotlivých odvětví zejména ve stavebnictví, kde tvořili často přes 90 % pracovní síly. Z terciéru převládali nad ženami hlavně v dopravě, poštách a telekomunikacích. V České republice pracovalo ve službách 52,6 % všech zaměstnaných, což byl mezi sledovanými zeměmi jeden z nejnižších podílů. Stále totiž (jak bylo zmíněno výše) značnou část pracovní síly zaměstnával průmysl a stavebnictví. Podíl zaměstnaných v primárním sektoru byl v evropském kontextu zhruba průměrný, činil 4,5 %. Rozdíly v zaměstnanosti mužů a žen v sektorech a odvětvích byly podobné jako ve většině ostatních států, jen ve školství byl – stejně jako v dalších postkomunistických zemích – zaznamenán poměrně vysoký podíl žen (77 %).

Nezaměstnanost

Mezi evropskými zeměmi existovaly velice markantní rozdíly v nezaměstnanosti. Tak jako v řadě jiných ukazatelů, i v míře nezaměstnanosti se většina nových členských států EU znatelně lišila od zbytku Evropy. Velmi nepříznivá byla situace na trhu práce v Polsku a na Slovensku, kde míra nezaměstnanosti přesáhla 20 %, po nich následovaly Litva s téměř 20procentní a Lotyšsko se 17procentní nezaměstnaností. Naopak v Norsku, v Nizozemsku a v Lichtenštejnsku se míra nezaměstnanosti pohybovala pouze mezi 2–3 %, což je v zemích s fungujícím trhem práce takřka minimální reálně dosažitelná úroveň.

Ve většině zemí, zejména v jižní a jihozápadní Evropě, byla nezaměstnanost žen vyšší než nezaměstnanost mužů, v některých státech (Lichtenštejnsko, Švýcarsko, Itálie, Portugalsko) dokonce více než o polovinu. Nezaměstnanost mužů byla vyšší hlavně v pobaltských republikách, Rumunsku, Maďarsku a také ve Velké Británii, kde zhruba o pětinu převyšovala nezaměstnanost žen. Míra nezaměstnanosti byla obvykle nejvyšší mezi mladými lidmi, v jednotlivých věcích do 20 let často výrazně překračovala 30 %. Důvodem byl především nedostatek praxe a u nejmladších osob i nízké vzdělání. S rostoucím věkem nezaměstnanost klesala, zpočátku velmi razantně, postupně se pokles zmírňoval, někdy až přecházel v stagnaci (většinou zhruba kolem 30. roku věku). Zejména v Řecku a v Itálii byly rozdíly v nezaměstnanosti mladých a starších osob značné. Slovensko vykazovalo druhou nejvyšší míru celkové nezaměstnanosti právě kvůli vysoké nezaměstnanosti mladých lidí (např. ve věku 15–19 let dosahovala míra nezaměstnanosti na Slovensku zdaleka nejvyšší hodnoty 67 %). V některých zemích však ke konci produktivního věku docházelo k opětovnému nárůstu nezaměstnanosti. Ten byl velmi zřetelný ve Slovinsku a Finsku (přes deset procentních bodů mezi kategoriemi 45–49 a 55–59 let). V jiných státech, například v České republice, Rumunsku či Polsku, se ve vyšších věkových skupinách naopak zrychlil pokles nezaměstnanosti, neboť lidé po ztrátě zaměstnání často již další práci nehledali a odcházeli do důchodu (i předčasně).

Poněkud odlišný průběh měla úroveň nezaměstnanosti v mladších věkových skupinách ve Švýcarsku, v Dánsku a v Norsku. V těchto třech zemích míra nezaměstnanosti od počátku produktivního věku postupně vzrůstala do věku zhruba 20–25 let, avšak pouze na nízkou úroveň do 5 %. Tyto hodnoty však mohly být do jisté míry ovlivněny využíváním administrativních zdrojů dat při sčítání lidu v těchto zemích. Například studenti, kteří si při studiu (oficiálně) přivydělávají, jsou v souladu s definicí ILO (International Labour Organisation) započtení mezi ekonomicky aktivní (a rozšiřují tak jmenovatele), zatímco při sebesčítání se často mohou chybně zařadit mezi ekonomicky neaktivní. Tomu napovídá i poměrně vysoká míra ekonomické aktivity mladých lidí v uvedených třech zemích.

Míra nezaměstnanosti v České republice (9,3 %) byla nejnižší z postkomunistických zemí a nižší než u některých starších členů EU (Francie, Finsko, Itálie, Řecko). Míra nezaměstnanosti žen (9,8 %) byla o jeden procentní bod vyšší než u mužů, což byl v porovnání s ostatními zeměmi relativně malý rozdíl.

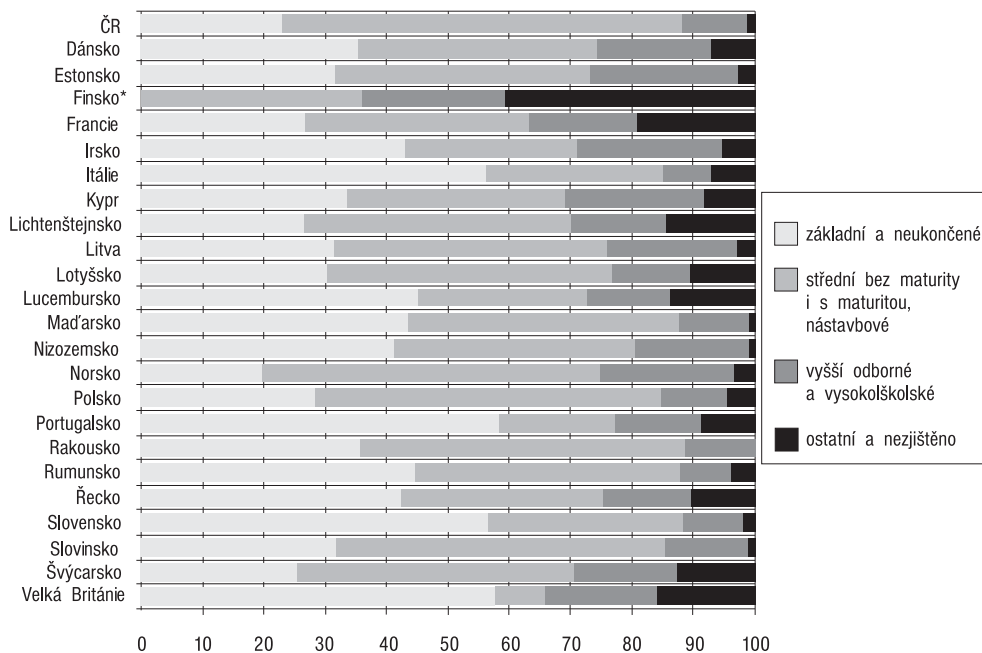
Vzdělání

Úroveň dosaženého vzdělání rozlišoval Eurostat podle mezinárodní klasifikace ISCED 97 (International Standard Classification of Education 1997²⁾). Zdaleka ne všechny země však dokázaly údaje v požadované struktuře dodat. Nejčastěji se nepodařilo oddělit úroveň vzdělání ISCED 5b (u nás mu odpovídá vyšší odborné vzdělání) od úrovně ISCED 5a a ISCED 6 (vysokoškolské vzdělání) či jednotlivé typy středoškolského vzdělání. Tím je možnost srovnání vzdělanostní struktury obyvatelstva značně omezena.

Vysokoškolské a vyšší odborné vzdělání (resp. obdobné vzdělání na stejné úrovni) dohromady tvoří kategorii terciárního vzdělání. Této úrovni dosáhlo relativně nejvíce osob v Estonsku, Irsku a ve Finsku, a to přes 23 % obyvatelstva staršího 15 let (graf 2). Z bývalých komunistických zemí se vedle Estonska vyznačovala poměrně vysokým podílem terciárně vzdělaných také Litva, v ostatních zemích bylo jejich

²⁾ Blíže o klasifikaci vzdělání viz například Koschin, F. *Klasifikace vzdělání*. Demografie, 1999, 41, 4, s. 259–261.

Graf 2 Obyvatelstvo starší 15 let podle nejvyššího ukončeného vzdělání ve vybraných zemích; sčítání lidu, domů a bytů kolem roku 2000 (v %) [Population aged 15+ by the highest level of educational attainment in selected countries population censuses; around 2000 (in %)]

Pozn.: *Osoby se základním a neukončeným vzděláním jsou zahrnuty mezi ostatní a nejištěno.

zastoupení spíše podprůměrné. V Rumunsku, Itálii a na Slovensku neměla terciární vzdělání ani desetina obyvatelstva staršího 15 let, jen těsně nad 10 % byla Česká republika společně s Polskem.

Velmi výrazně se zkoumané země lišily v podílech osob se základním a středním vzděláním. Z výše uvedených důvodů však často nebylo možné odlišit střední vzdělání bez maturity od středního s maturitou a nástavbového. Středoškolské vzdělání bylo nejrozšířenější v České republice, po níž až s velkým odstupem následovaly Polsko a Norsko. Přes malý počet vysokoškoláků proto Česká republika patřila k zemím s nejnižším podílem osob se základním vzděláním, jenž byl mírně nižší již jen v Norsku (pouze pětina osob starších 15 let). Norsko bylo jedinou zemí, v níž osoby s terciárním vzděláním početně převažovaly nad osobami se vzděláním základním. Ve Velké Británii byl podíl středoškoláků velice nízký (pouze 8 %), proto zde – přes nadprůměrný počet terciárně vzdělaných – dosahoval podíl osob se základním vzděláním jedné z nejvyšších hodnot, 57,7 % obyvatelstva staršího 15 let. Vyšší než v Británii bylo zastoupení osob se základním vzděláním pouze v Portugalsku (58,6 %), hodnotu 50 % překročilo také na Slovensku a v Itálii.

Ve 14 z 24 sledovaných zemí získávali muži terciární vzdělání častěji než ženy. Velice výrazný byl tento rozdíl v Lichtenštejnsku a ve Švýcarsku. Tyto státy měly nejvyšší podíl terciárně vzdělaných mužů (obě mírně přes 23 %). Podíl žen s terciárním vzděláním byl přitom v Lichtenštejnsku jeden z nejnižších (činil pouze 7,8 % a nižší byl již jen v Rumunsku) a též ve Švýcarsku byl relativně nízký (10,5 %). Podíl žen s terciárním vzděláním převažoval nad podílem stejně vzdělaných mužů například ve Skandinávii a v Pobaltí. Největší byl rozdíl v Estonsku, kde dosahoval téměř sedmi procentních bodů. Středoškoláci byli v převážné většině států četnější mezi muži než mezi ženami (nejvýrazněji ve Slovinsku a Rakousku), výjimkou byly Švýcarsko, Irsko, Lotyšsko a Slovensko. Podílem osob se základním vzděláním většinou ženy muže převyšovaly, ale více než ve třetině států byl poměr opačný, například v Portugalsku, Irsku, na Slovensku a v pobaltských republikách.

Z údajů o vzdělání obyvatelstva podle věku je zřejmé, že vzdělanost ve všech sledovaných zemích postupně narůstala, mladší věkové skupiny byly obecně vzdělanější než starší. Úroveň vzdělání se zvyšovala hlavně u žen. Zatímco v kategorii 65letých a starších muži získávali vyšší vzdělání ve všech

zemích, ve věku 25–34 let byly již rozdíly v řadě států setřeny. Česká republika se vyznačovala mimořádně vysokým podílem osob starších 65 let s vyšším než základním vzděláním. Byli mezi nimi především vyučení, relativně velká část z nich však získala i vzdělání vysokoškolské. Čeští senioři tak patří mezi nejvzdělanější v Evropě. V mladších věkových skupinách však již Česká republika úrovní vzdělání výrazněji nevyvíkala.

S rostoucím vzděláním intenzivně narůstala ekonomická aktivita. Míra ekonomické aktivity obyvatelstva se základním vzděláním se většinou pohybovala mezi 30–50 % a jen v Portugalsku a Velké Británii přesáhla 60 %, ale míra ekonomické aktivity vysokoškoláků byla většinou vyšší než 80 % a v žádné zemi neklesla pod 70 %. Vyšší vzdělání také znamenalo větší šanci na získání zaměstnání. Ve všech zemích byla míra nezaměstnanosti vysokoškoláků pod úrovní 10 %. Nejvyšší hodnoty dosáhla ve Francii (8,2 %), nejnižší v Nizozemsku a Lucembursku (pod 2,0 %). Velmi zřetelný byl vliv vzdělání na nezaměstnanost v České republice. Zde byla míra nezaměstnanosti osob se základním vzděláním bezmála jedenáctkrát vyšší než míra nezaměstnanosti vysokoškoláků, takto propastný rozdíl nebyl zaznamenán v žádné další zemi.

Robert Šanda

Sociologický časopis Czech Sociological Review

ROČNÍK 43, ČÍSLO 4, SRPEN 2007

Editorial (Marek Skovajsa) 671

STATI

Zdeněk R. Nešpor: Česká sociologie náboženství v letech 1948–89 675

ZE SOCIOLOGICKÝCH VÝZKUMŮ

Ladislav Rabušic, Beatrice Elena Chromková-Manea: Jednodětnost v českých rodinách.

Kdo jsou ti, kdo mají nebo plánují pouze jedno dítě 699

Anna Štátníková: Druhé dítě v rodině – preference a hodnotové orientace českých žen 721

Zdeněk Uherek: Romské migrace ze Slovenska v kontextu evropských migračních trendů 747

ESEJE

Ilja Šrubař: Patočkova praktická filozofie jako analýza modernity 775

Karel B. Müller: Formování pozitivních identit mezi minulostí a budoucností.

Příspěvek k projektu evropské identity 785

RECENZNÍ STATI – JUBILEUM – MEDAILON – SYMPOZIUM – RECENZE – ZPRÁVY

Recenzovaný oborový vědecký časopis vydávaný Sociologickým ústavem AV ČR

Časopis je citován v *Current Contents/Social&Behavioral Sciences (CC/S&BS)*, v počítačové databázi *Social SciSearch* a v aktuálních oznámeních *Research Alert*, publikacích Institute for Scientific Information (ISI), USA.

Obsah časopisu (od roku 1993) a statí v plném znění (do roku 2002) jsou uveřejněny na internetu na <http://www.soc.cas.cz>. Vychází 6x ročně (4x česky, 2x anglicky). Cena jednoho výtisku je 75 Kč bez DPH.

Informace o předplatném a objednávkách vyřizuje:

Sociologický časopis/Czech Sociological Review – redakce, Jilská 1, 110 00 Praha 1,
tel.: +420 222 221 761, +420 221 183 217, fax: +420 222 220 143, e-mail: sreview@soc.cas.cz

MIMOMANŽELSKÁ PLODNOSŤ V ČESKEJ REPUBLIKE PO ROKU 1989¹⁾

Piate minuloročné číslo Sociologických štúdií pomerne komplexne mapuje sociálne, demografické a ekonomické aspekty mimomanželskej plodnosti v Českej republike po roku 1989, t.j. v období, kedy sa tento fenomén stal jedným z najviac diskutovaných a najdynamickejších sa meniacich súčastí premeny českej spoločnosti. Publikácia pozostáva z kapitol venovaných demografickej analýze vývoja mimomanželskej plodnosti (K. Zeman), analýze následného demografického správania nevydatých matiek (V. Polášek), vzťahu vzdelania, ekonomického statusu a slobodného materstva (D. Hamplová, B. Řeháková) a z analýzy sociálneho systému podpory matiek–samoživiteliek (E. Soukupová).

Publikáciu otvára analýza základných trendov mimomanželskej plodnosti (K. Zeman), v ktorej sa autor venuje vývoju podielu mimomanželsky narodených a plodnosti nevydatých žien podľa poradia pôrodu, vzdelania a trvalého bydliska matky. Prichádza k záveru, že vzdelanie je najdôležitejším diferencujúcim znakom nemanželskej plodnosti, ktorá zároveň v priebehu 90-tych rokov prestala byť typická pre veľmi mladé matky a presunula sa do širokého vekového pásma 20–30 rokov. Autor tiež polemizuje na tému rast nemanželskej plodnosti v súvislosti s rozšírením nemanželských foriem spoluzitia v českej populácii.

Čiastočne tento problém objasňuje veľmi cenná tretia kapitola, v ktorej V. Polášek spracováva databázy narodených, sobášov, rozvodov a potratov ČSÚ, na základe ktorých sa mu podarilo zrekonštruovať následné reprodukčné správanie matiek mimomanželských detí. Oddelene analyzuje správanie slobodných a rozvedených matiek. Ako už v úvode konštatuje editorka publikácie, kapitola má hodnotu pramenného diela a predkladá informácie, ktoré sa z bežnej demografickej štatistiky nedajú odvodiť. Z analýzy vyplýva, že dochádza k odkladaniu sobáša do dlhšej doby po narodení nemanželského dieťaťa, pričom ženy s nižším vzdelaním a predovšetkým veľmi mladé slobodné matky vstupujú do manželstva menej často a po dlhšej dobe od pôrodu. Zaujímavým zistením je, že slobodné matky majú následne vyššiu rozvodovosť než celá populácia ČR.

Autorke druhej kapitoly si kladú za cieľ objasniť vzťah nemanželskej plodnosti a socioekonomickej situácie matiek na úrovni individuálnej ako aj okresu, v ktorom tieto matky žijú. V úvode sa venujú polemike prečo majú nemanželské deti predovšetkým menej vzdelané ženy: je to dôsledok vzdelostnej homogenie, systému sociálnych dávok alebo sa jedná o životnú stratégiu menej vzdelaných žien? Autorke prichádzajú k záveru, že v českej spoločnosti dominuje skupina nevydatých matiek, pre ktoré je slobodné materstvo jednou z mála životných alternatív ako riešiť nepriaznivú životnú situáciu. S týmto javom súvisí tiež kumulácia nemanželskej plodnosti do ekonomicky menej vyspelých regiónov.

V záverečnej kapitole publikácie Eva Soukupová prispieva do diskusie, nakoľko a pre ktoré ženy je ekonomicky výhodnejšie byť nevydatou matkou než vstúpiť do manželstva, keďže niektorí odborníci práve tento dôvod považujú za dôležitý faktor nárastu podielu nemanželsky narodených detí. Autorka detailne analyzuje nastavenie českého sociálneho systému v oblasti opatrení pre osamelé matky. Na základe modelových situácií vyčísluje nakoľko je pre kohabitujuce páry v porovnaní s manželskými párami „výhodné“ predstierať osamelú matku. Nepriaznivým aspektom sociálnej podpory matiek samoživiteliek je fakt, že nepodporujú prechod z nezamestnanosti do pracovného pomeru, predovšetkým v prípade, kedy by matka mala pracovať za podpriemernú mzdu. Zo záverov vyplýva, že súčasné nastavenie systému sociálnych dávok pre osamelé matky môže mať vplyv na voľbu tejto životnej stratégie predovšetkým v prípade podpriemerne zarábajúcich alebo nezamestnaných osamelých žien a kohabitujujúcich párov.

Autorom publikácie sa podarilo kvalitnými a rôznorodými pohľadmi na problematiku mimomanželskej plodnosti v ČR objasniť množstvo otázok súvisiacich s týmto javom, ktorého charakter aj rozsah prešli po roku 1989 významnými zmenami. Napriek tomu zostáva niekoľko nezdopovedaných, ale aj publikáciou otvorených otázok. Za všetky uvedme tú, ktorú si v závere kladie Kryštof Zeman: „Aký podiel mimomanželskej plodnosti je tvorený kohabitujujúcimi ženami a aký osamelými matkami, a aké z toho plynú dôsledky predovšetkým pre deti narodené mimo manželstva?“ Poukazuje tým na oblasť, ktorej sa publikácia priamo nevenuje, zrejme aj v dôsledku nedostatku špecializovaných výberových zisťovaní.

Michaela Potančoková

¹⁾ Hamplová, Dana (ed.) – Zeman, Kryštof – Řeháková, Blanka – Polášek, Vladimír – Soukupová, Eva. *Mimomanželská plodnost v České republice po roce 1989: sociální a ekonomické souvislosti*. Sociologické studie 5/2006. Praha: Sociologický ústav AV ČR.

DÍTĚ V ČECHÁCH DEVATENÁCTÉHO STOLETÍ¹⁾

Kniha dvou vysokoškolských pedagogů, působících na Filozofické fakultě Univerzity Pardubice se zabývá postavením dítěte v Čechách během 19. století.

Je rozdělena do osmi kapitol. V úvodní pasáži autoři konstatují, že z důvodu kvantity dochovaných pramenů osobní povahy se práce věnuje spíše horním a středním vrstvám na úkor vrstev dolních, pro které jsou tyto prameny jen výjimečně k dispozici.

První kapitola nazvaná **Cesta na svět** sleduje profesionalizaci a medikalizaci porodů. Čtenář je seznámen s vývojem názorů na podstatu těhotenství a početí, zmíněn je vývoj postojů k těhotným a těhotenská móda. Následuje vylíčení průběhu vlastního porodu a šestinedělí, včetně rituálů a pověr (většinou s racionálním jádrem) s tím spojených. Ačkoliv by se mohlo zdát, že přítomnost otců u porodu je převratnou novinkou 20. století, již v 19. století toto nebylo podle autorů neobvyklé.

Druhá kapitola – **Bába, babič, lékař** – přibližuje vývoj požadavků na vzdělání porodních babiček. Autoři sledovali průměrné počty porodů připadajících na jednu porodní babičku i povahu trestné činnosti porodních babiček a sankce za ni ukládané. Dále je zmíněno konstituování porodnictví jako lékařského oboru.

Třetí kapitola s názvem **Péče o kojence** přibližuje společenské události spojené s narozením dítěte. Autoři zjišťovali komplikace, ke kterým při porodech docházelo a jejich řešení porodní babičkou, příp. přivolaným lékařem. Stručně je zmíněna dobová péče o kojence, včetně vývoje užívaných pomůcek (mj. plen, zavinovaček či dětských kočárků a vozítek). Pozornost je věnována pohledu společnosti na kojení, osobám a výběru nájemných kojných a rozšiřování umělé výživy pro kojence.

Dítě v rodině je název čtvrté kapitoly knihy, ve které je rodina 19. století ukázána z demografického, společenského a pedagogického hlediska. Je sledována její funkce při socializaci jedince a vzájemné vztahy mezi jednotlivými členy.

Pátá kapitola – **Od jeslí k měšťance** – se věnuje vývoji institucionalizovaného předškolního vzdělávání dětí v 19. století. K dokreslení vzdělanostní úrovně v českých zemích využili autoři i dat ze sčítání lidu 1890, týkajících se zastoupení negramotných ve sledované populaci.

Atributům světa dětí předminulého století se věnuje šestá kapitola nazvaná příznačně **Dětský svět**. Vedle hraček a zařízení dětského pokoje je pozornost autorů zaměřena na četbu pro děti a na dětské oblečení.

Mezi dětstvím a dospělostí je název předposlední kapitoly knihy ukazující zejména pohled společnosti předminulého století na období dívčí a chlapecké puberty. Autoři zmiňují možnosti vzdělávání dívek a chlapců v tomto věku podle sociálního postavení jejich rodin a zamýšlí se nad teorií a praxí tehdejší pohlavní výchovy.

Poslední osmá kapitola – **Traumata dětství** – si všímá sociálně patologických jevů souvisejících s dětmi a obdobím dětství. Konkrétně je pozornost věnována postavení nemanželských dětí, jejich četnosti v tehdejší společnosti, teritoriálnímu zastoupení, rovněž úrovni dětské úmrtnosti, ovlivňované i úrovní nemanželské porodnosti. Ze sociálně patologických jevů je zmíněno zabití, odložení a opuštění dítěte, také příslušná náhradní rodinná a ústavní péče. Autoři sledují postupné odstranění levné dětské pracovní síly z pracovního trhu. Jejich pozornost je zaměřena na delikty dětí, sociální prostředí, z něhož mladiství delikventi pocházeli a na sankce, které byly většinou ukládány. Nejsou opomenuty ani případy, kdy dítě bylo naopak obětí trestné činnosti. Tuto kapitolu uzavírá zmínka o postupném formování funkčního systému sociální péče o nezletilé u nás.

Místo závěru autoři děkují odborným pracovníkům příslušných institucí za pomoc a podporu, kterou jim při přípravě knihy poskytli. Kniha je zakončena uvedením pramenů a literatury, seznamu vyobrazení a rejstříkem.

Bádání o dětství se dosud věnovali pouze historičtí demografové, a to především v rámci studia rodinných struktur. Kniha je první ucelenější prací na téma historie dětství 19. století v českých zemích. Čtivý text podávající obraz pojmání dětství českou společností předminulého století, které bylo značně odlišné od současnosti, doplňují barevné a černobílé reprodukce výtvarných děl s motivy dítěte a dobové fotografie.

Petra Berrová

¹⁾ Lenderová, Milena – Rýdl, Karel. *Radostné dětství? Dítě v Čechách devatenáctého století*. Praha: Paseka, 2006, 384 stran textu a 16 stran barevných příloh.

DĚJINY OBYVATELSTVA ANGLIE

Anglie patří k několika málo zemím v Evropě, dějiny jejíhož obyvatelstva v historické době jsou již velmi dobře známy. Přesto je recenzovaná práce prvním uceleným shrnutím vývoje obyvatelstva této země v posledním tisíciletí¹⁾.

Protože autor předpokládá, že většina čtenářů bude bez speciálního demografického školení, hned v úvodu vysvětlil zákonitosti reprodukce obyvatelstva vymezující možnosti růstu přirozenou měnou. Dále do textu průběžně zařadil deset „boxů“ přibližujících metody výpočtu demografických ukazatelů a jejich vypovídací hodnotu.

Kniha je rozdělena do třech zhruba stejně obsáhlých částí. První část je věnována středověku, druhá ranému novověku a třetí populačnímu vývoji po roce 1750 (**Anglický demografický přechod**). Každá část obsahuje dodatek – přehled pramenů, na základě kterých je dané období zkoumatelné z pozic demografie (třetí je výborným přehledem vývoje demografické statistiky a populačních cenů od 19. století až do současnosti).

Vlastní dějiny obyvatelstva Anglie začíná A. Hinde rokem sestavení **Domesday Book** (1086) a svou volbu zdůvodňuje tím, že následně nebyla Anglie již nikdy nepřátelsky obsazena a že tímto rokem zároveň začínají data využitelná pro historicko-demografický výzkum. Další téměř dvě století jsou sice na prameny stále skoupá, ale počínaje polovinou 14. století je možné se opřít o stále četnější různorodé zdroje (většinou vzniklé za účelem výběru daní či v rámci agendy církve), ale také využít rozsáhlé novodobé odborné produkce týkající se hospodářského vývoje a sociální situace anglického obyvatelstva založené zpravidla na důkladné analýze vývoje výnosu sklizní, chovu dobytka, produkce řemesel, cen a také mezd. Využít lze i o zpracované genealogie a výsledky výzkumů kulturní antropologie. Od konce 15. století do poloviny 19. století je k dispozici detailní historicko-demografická rekonstrukce vývoje obyvatelstva Anglie založená na rozboru církevních matrik a soupisech obyvatelstva, kterou sestavili badatelé sdružení v Cambridgeské skupině pro sociální dějiny a historickou demografii. Od 19. století jsou již kvalitní data a také rozsáhlá produkce demografická, historická, sociologická i ekonomická. To umožnilo načrtnout jak hlavní tendence početního růstu (či úbytku) obyvatelstva v jednotlivých obdobích, tak uvažovat o charakteru reprodukce, obojí v souvislostech se soudobým vývojem ekonomiky a se sociální situací obyvatelstva. A. Hinde dává trvale do souvislosti vazby ekonomické situace a možnosti reprodukce, průběžně uvádí názory jednotlivých badatelů, nežádka s nimi polemizuje. Za zmínku stojí například pasáže k *Malthusovi*, které nepostrádají popis okolností, za kterých Malthus své eseje psal. Ale prostor dává i názorům dalších anglických ekonomů, sociologů a demografů. Přehlednou formou je podán vývoj během vytváření moderní společnosti, trendy vnitřní i zahraniční migrace a změny v rozmístění obyvatelstva, vlivu a významu Londýna na populační vývoj Anglie. Práce je dovedena až do roku 2000 a obsahuje tak i výstižný popis současné demografické situace Anglie včetně důsledků imigrace ve druhé polovině 20. století (Anglie se přeměnila v „Nový Commonwealth“).

Kniha rozhodně nepostrádá na zajímavosti a stojí za přečtení – první dvě kapitoly zaujmou spíše historiky, třetí kapitola je zajímavá i pro demografy zabývající se populačním vývojem současných evropských populací. Přitom nejde o pouhé shrnutí dosavadních poznatků. A. Hinde leckde tyto poznatky komentuje, případně s názory jiných badatelů polemizuje. Snaží se dát zjištění demografických bádání do kontextu s tím, jak na danou problematiku pohlízejí historikové či antropologové případně další badatelé. Velmi zajímavý je samotný závěr, v němž A. Hinde komentuje teorii druhého demografického přechodu a poukazuje na to, že demografická situace Anglie je na přelomu 20. a 21. století v určité rovnováze. Konstatuje, že Angličané stejně jako Angličanky se vždy snažili rozhodovat o svých záležitostech sami, ale po většinu uplynulého tisíciletí byla jejich svoboda redukována nutností zajistit na individuální úrovni ekonomický prospěch jednotlivce a na úrovni celku udržet rovnováhu mezi populací a zdroji, a s výjimkou několika výjimečných období v tom byli mimořádně úspěšní. A lze jen konstatovat, že úspěšně se svého záměru zhostil také A. Hinde.

Ludmila Fialová

¹⁾ Hinde, Andrew. *England's Population. A History Since the Domesday Survey*. London: Hodder Arnold, 2003, 291 s.

Z České demografické společnosti

Předprázdninový, 404. diskusní večer (20. 6. 2007) byl věnován historii šetření **Population Policy Acceptance Survey (PPA)**, tj. důvodům jeho vzniku a průběhu dvou vln šetření, které se konaly s desetiletým odstupem. Přednášející *Jiřina Kocourková* (PřF UK Praha) nejprve hovořila o počátcích rozsáhlého projektu PPA, které spadají do konce 80. let. Tehdy ve většině západoevropských zemích již probíhaly změny v reprodukčním chování označované jako druhý demografický přechod. Úroveň plodnosti poklesla hluboko pod hranici prosté reprodukce, ženy začaly odkládat narození dětí do vyššího věku a stále více dětí se rodilo v neformálních svazcích. K těmto změnám začalo v jednotlivých státech docházet v různé době a změny probíhaly s různou intenzitou, nicméně jejich podobnost vyzývala k otázkám, zda se jedná o nastolování stejného charakteru reprodukčního chování a zda je tento vývoj odrazem konvergence hodnotových systémů a životního stylu evropské populace. Odborníci z řady evropských zemí si kládli otázky, zda v různých zemích dochází k výše uvedeným změnám v důsledku obdobných příčin, jak veřejnost tyto změny vnímá a především, zda jejich dopad považuje za společensky nepříznivý a zda očekává případná opatření.

Složitost problematiky vysvětlování demografických změn a hledání faktorů stojících v pozadí proměn reprodukčního chování přivedla demografy a sociology na myšlenku připravit rozsáhlé šetření populačního klimatu, které by se konalo ve více evropských zemích najednou a umožnilo současně analyzovat hodnoty a postoje související s partnerstvím a rodičovstvím a to, jak se promítají do reprodukčních plánů a jak jsou podmíněny vnějšími podmínkami pro založení rodiny. Základem koncipování šetření PPA byl interdisciplinární přístup, který využíval také poznatků sociologických teorií a sociální psychologie, a to především behavioristické koncepce. Konceptuální schéma dotazníku vycházelo z teorie racionální volby, jež je založena na předpokladu, že chování jedince a rodiny je výsledkem racionálního rozhodování, při němž se z několika možností chování vybírá to, které je na základě subjektivního ocenění nákladů a výnosů považováno za optimální.

Cílem šetření PPA bylo zmapovat znalost populačního vývoje a postoje populací ve vybraných evropských zemích k tehdejší demografickým trendům, dále zjistit důvody odkládání nebo odmítání rodičovství a souvislosti těchto postojů s hodnoto-

vou orientací a preferovaným životním stylem respondentů a v neposlední řadě prozkoumat, jak jsou vnímána existující opatření rodinné politiky a jaká jsou očekávání ohledně případné podpory státu.

Velký důraz byl kladen na zahrnutí institucionálního kontextu do zkoumané problematiky, neboť jedním z výstupů projektu byly podklady pro rozhodování politických činitelů na národní úrovni i na úrovni EU. Do výzkumu bylo proto zahrnuto také zkoumání interakce mezi státem a společnostmi jak z hlediska adekvátnosti a účinnosti existujících opatření rodinné politiky, tak z hlediska potřeb a poptávky po nových intervencích. Provedené analýzy se týkaly na jedné straně opatření preferovaných obyvatelstvem („bottom-up“) a na druhé straně stanovení opatření ze stran decísní sféry, která by mohla ovlivnit demografické chování („top-down“). Důležitým záměrem bylo uspořádání závěrečného semináře o hlavních výsledcích výzkumu a vyvolání diskuse s politickou reprezentací.

Šetření PPA lze považovat za významný evropský komparativní výzkum zabývající se podmínkami reprodukčního chování vyspělých populací. Probíhalo ve dvou kolech s desetiletým odstupem. Prvního kola se zúčastnilo devět evropských zemí (Belgie, Československo, Itálie, Maďarsko, Německo, Nizozemsko, Rakousko, Španělsko a Švýcarsko) a uskutečnilo se v letech 1990–1995 v rámci projektu UN/ECE. Hlavními koordinátory byli *M. Macura* (UN/ECE), *R. Palomba* (IRP) a *H. Moors* (NIDI). Koordinátorem za ČR byla *J. Kocourková* (PřF UK Praha). Druhé kolo pod názvem PPA2 proběhlo v letech 2000–2005 v patnácti evropských zemích (Belgie, Česká republika, Estonsko, Finsko, Itálie, Kypr, Litva, Maďarsko, Německo, Nizozemsko, Polsko, Rakousko, Rumunsko, Slovinsko, Švýcarsko). Hlavním koordinátorem byla *Ch. Hoehn* (BiB). Koordinátory za ČR byli *L. Rabušic* (MU Brno) a *J. Kocourková* (PřF UK Praha). Mezinárodní komparace probíhala jako součást projektu **DIALOG (Population Policy Acceptance Study – The Viewpoint of Citizen and Policy Actors Regarding the Management of Population Related Change)** financovaného z prostředků 5. rámcového programu EU. V obou případech předcházela srovnávacímu výzkumu dat národní empirická šetření. Tato šetření byla provedena na reprezentativním vzorku populace daných zemí a za použití stejného dotazníku. Výsledky přispěly k rozšíření dosavadních poznatků o vzájemném vztahu postojů, reprodukčních záměrů a vlivů opatření rodinné politiky

na výsledné demografické chování. Výsledkem obou projektů jsou dvě dvoudílné monografie, první vydaná nakladatelstvím Clarendon Press v Oxfordu v letech 1995 a 1998 (*Moors, H. – Palomba, R. Population, Family, and Welfare. A Comparative Survey of European Attitudes*, Volume I a II),

a druhá vydaná nakladatelstvím Kluwer/Springer v roce 2007 (*Hoehn, Ch. – Avramov, D. – Kotowska, I. People, Population Change and Policies. Lessons from the Population Policy Acceptance Study*, Volume I a II).

JK

Európska populačná konferencia, Liverpool 2006

Tradičná európska konferencia sa po dvoch rokoch konala v Liverpoole, pod záštitou Európskej asociácie pre štúdium populácie (EAPS) a Liverpoolskej univerzity v dňoch 21.–24. júna 2006 pod titulom **Population challenges in ageing societies** (Populačné výzvy v starnúcich spoločnostiach). Konferencie sa zúčastnilo približne 500 odborníkov zainteresovaných v otázkach štúdia populácie, pochádzajúcich z rôznych vedných odborov a nielen z európskych krajín. Prezentovaných bolo viac než 300 odborných príspevkov, ktoré boli rozdelené do 75 simultánných sedení. V samotnej posterovej sekcii bolo prezentovaných viac než 100 posterov.

Konferencia bola otvorená plenárnym zhromaždením členom EAPSu a úvodný príspevok predniesla *Emily Grundy* z *London School of Hygiene and Tropical medicine* na tému **Starnúce spoločnosti a starostlivosť o starších občanov**. Kontext starnúcich populácií bol zjednocovacím prvkom jednotlivých tém konferencie a cieľom bolo diskutovať celú šírku otázok a problémov, ktorým starnúce spoločnosti čelia, či budú čeliť v budúcnosti. Nejednalo sa pritom samozrejme len o problematiku úmrtnosti a chorobnosti, ale aj o problematiku solidarity medzi generáciami, migrácie, rodín a domácností a nízkej plodnosti, ktorá prispieva k dynamike procesu starnutia populácií.

Jednotlivé sedenia konferencie boli organizované do 13 tém. K téme plodnosti prevažovali príspevky s problematikou nízkej plodnosti, spoločenských vplyvov na reprodukciu a vzťahu plodnosti a trhu práce. Samostatné sedenie bolo venované trendom v krajinách strednej a východnej Európy. Blok k problematike rodiny a domácností priniesol sedenia zamerané na formovanie rodiny, rozpad rodinných zväzkov a medzigeneračné vzťahy. Samostatnou témou bolo tiež reprodukčné zdravie.

Príspevky z oblasti úmrtnosti a chorobnosti sa

venovali vplyvom ekonomického statusu na úmrtnosť, špecifikám úmrtnosti podľa pohlavia a vo vysokom veku, biodemografickým aspektom úmrtnosti, úmrtnosti migrantov a opäť samostatným blokom boli trendy a determinanty úmrtnosti v krajinách východnej Európy. V súvisiacich sedeniach s témou starnutia boli zastúpené príspevky zamerané na gender, nerovnosti, regionálne a medzikultúrne aspekty starnutia, ako aj vplyvy starnutia na ostatné demografické procesy.

Problematika migrácie bola prezentovaná v sedeniach zameraných predovšetkým na medzinárodnú migráciu a jej rôzne aspekty, ako aj migráciu starších ľudí a dôchodcov, zber dát a metodologické problémy. Príspevky k vnútornej migrácii boli prezentované v téme regionálnej populačnej dynamiky, ktorá tiež pojednávala o problematike populačných procesov v urbánnom prostredí a diskutovala problematiku regionálnych populačných prognóz.

Témy v bloku **Populácia a história** boli zamerané na úmrtnosť, reprodukciu a diferenčnú plodnosť v minulosti. Problematike populačných a populačne-relevantných politík neboli venované samostatné sedenia, boli teda zahrnuté v otvorenom fóre.

Zaujímavé príspevky priniesla téma **Populácia a kultúra**, kde boli diskutované sociálne normy, hodnotová zmena a jej vplyv na formovanie rodín, vplyv náboženstva na demografické správanie. Samostatné sedenia boli venované metodologickým problémom a novým smerom výskumu.

Česká republika bola na konferencii zastúpená príspevkami *Ladislava Rabušica*, *Beatrice-Éleny Chromkovej-Manea* a *Lucie Vidovičovej* z Masarykovej univerzity v Brne, spoluatorským príspevkom *Jiřiny Kocourkovej* a postermi *Jitky Rychtaříkovej* a *Jaroslava Krausa*, a *Michaely Potančokovej* z katedry demografie a geodemografie Píř UK v Prahe.

pot

Mezinárodní seminář aplikované demografie k problematice asistované reprodukce

Ve středu 24. ledna 2007 se na Přírodovědecké fakultě Univerzity Karlovy v Praze konal 2. seminář aplikované demografie pojmenovaný po nizo-

zemském *prof. Dr. Antonu C. Kuijstenovi* (1944–2000), kolegovi, který stál u zavádění aplikované demografie do přípravy demografů u nás. Program

semináře byl tentokrát věnován asistované reprodukci v širších sociálně demografických, ekonomických, právních a politických souvislostech. Spoluorganizátorům akce, demografům z *Přírodovědecké fakulty Univerzity Karlovy v Praze, Nadaci Antona C. Kuijstena* z nizozemského Haagu a společnosti *Organon s.r.o.* se podařilo zajistit reprezentativní účast předních domácích i zahraničních odborníků na vybrané aspekty asistované reprodukce. Program se skládal ze tří vyžádaných prezentací a panelové diskuse.

Tonko Mardesić ze *Sanatoria Pronatal* v Praze, náš přední odborník v oblasti reprodukční medicíny se ve svém příspěvku zaměřil na spojitost demografického vývoje a rozvoje sledovaného segmentu lékařské péče. Diskutována byla taková témata jako základní tendence ve vývoji neplodnosti, růst objemu, struktury a účinnosti poskytované péče u nás a ve světě, stejně jako hlavní vývojové tendence hodnot vybraných parametrů.

Především otázce výskytu a vzestupu nedobrovolné neplodnosti v Evropě a jejich příčinám a důsledkům se věnoval *prof. William Ledger*, vedoucí *Centra reprodukční medicíny a plodnosti* na univerzitě v anglickém Sheffieldu. Ve své přednášce se zaměřil zejména na popis trendů nedobrovolné bezdětnosti, jejich příčin a také na možná řešení problémových situací včetně použití metod mimotělního oplodnění a dalších forem asistované reprodukce. Seznámil účastníky semináře s možnostmi, které se v rámci řešení problémů neplodnosti nabízejí evropským vládám snažícím se o populačně orientovanou sociální politiku. Současně se na výsledcích nedávno provedeného výzkumu pokusil názorně ukázat, že podpora asistované reprodukce ze strany státu je nezbytná, plně racionální a výhodná, protože by měla být nedílnou součástí vládní populační politiky.

Odpověď na částečně provokativní otázku, zda asistovaná reprodukce vyřeší evropskou populační krizi ve svém vystoupení prezentoval *Jonathan Grant*, ředitel *RAND Europe* z Cambridge ve Velké Británii. Posuzoval vliv asistované reprodukce na nízkou intenzitu plodnosti a stárnutí populace v Evropě. Zabýval se také otázkou, patří-li asistovaná reprodukci významnější místo mezi opatřeními zaměřenými na zvýšení plodnosti a pokud ano, tak jaké. Přitom došel k závěru, že asistovaná re-

produkce stimuluje růst konečné plodnosti žen a proto by měla být organickou součástí populační politiky, souboru jejích záměrů a opatření.

Na pozadí závěrů uvedených tří prezentací a také v kontextu obecněji známých faktů a poznatků o asistované reprodukci a demografickém vývoji a jejich postavení z hlediska široce pojímaného sociálního a ekonomického vývoje pak proběhla neobyčejně živá panelová diskuse. Jí se zúčastnili v roli panelistů někteří další pozvaní hosté, a to nejen lékaři a demografové, ale také psycholog, ekonom a právník, přičemž na otázky odpovídala také představitelka jedné z nevládních organizací. Pozornost diskutujících se soustředila na hledání odpovědí, zdali je asistovaná reprodukce záležitostí soukromou či veřejnou, resp. celospolečenskou, a kdo by tedy měl a do jaké míry nést náklady s ní spojené. Jak prezentace panelistů, tak i následná diskuse vezejně poměrně jednoznačně ve smyslu, že asistovaná reprodukce je záležitostí, jejíž některé stránky jsou výsostně privátní věcí zúčastněných osob, ale zároveň zahrnuje celou řadu významných momentů bezprostředně spojených s veřejným zájmem.

Z jednání semináře byl pořízen obrazový a zvukový záznam tak, aby závěry, k nimž jednání dospělo, mohly být dále komunikovány s odbornou i širší veřejností a aby na ně bylo možné v budoucích diskusích snadněji navázat nejen na národní, ale i širší mezinárodní úrovni. Organizátoři tohoto pracovního setkání věří, že se jeho účastníkům podařilo ujasnit a zároveň dostatečně ozvučit některé podstatné otázky související s asistovanou reprodukci a jejími širšími, především demografickými souvislostmi a tím přispět k formování odpovídajícího postoje státu i veřejnosti k tomuto relativně mladému, dynamicky se rozvíjejícímu a zároveň velmi potřebnému odvětví lékařské péče. Diskuse dané problematiky však tímto seminářem ani nezačíná ani nekončí, ale pokračuje. Organizátoři doufají a věří, že se jim alespoň částečně podařilo přispět k jejímu rozšíření a zintenzivnění. Zároveň předpokládají, že kuijstenovské semináře aplikované demografie k neaktuálnějších tématům ve formě jednodenních akcí za účasti špičkových domácích i zahraničních odborníků a předních politiků a manažerů budou pokračovat v původně zamýšleném dvouletém cyklu.

Tomáš Kučera

Demografický vývoj v Evropské unii a v České republice: Hrozba? Výzva? Příležitost?

Takto zajímavě byla nazvána konference uspořádaná *Výborem pro záležitost EU Senátu Parlamentu ČR* dne 9. května 2007. Série osmi referátů

dala dobrý obraz nejen o situaci, ale také o přístupech referujících, včetně míry jejich poznání.

V úvodním vystoupení komisař Evropské unie

V. Špidla charakterizoval populační vývoj Evropy (úbytky obyvatelstva přirozenou měnou, zrychlující se stárnutí) a jeho společenské a ekonomické důsledky s tím, že jediným zdrojem pro zmírnění negativních dopadů je růst produktivity práce. Etická přijatelnost přístupů musí převážit nad organizačními, je nutné se vrátit k otázkám rodiny a nutné rodinné politiky.

Ministr práce a sociálních věcí P. Nečas ve druhém referátu (**Pohled na situaci v ČR – stanovisko vlády**) ukázal na dlouhodobé příčiny i důsledky, vzniklé prodloužování života, na vznik a následky demografických vln (generace 70. let, resp. 90. let) a opakoval známou tezi, že čím je bohatší společnost, tím nižší je porodnost (pokud tím myslel podle názvu konference situaci v evropských zemích, zřejmě přehlédl, že nejvyšší úhrnnou plodnost mají Irsko, Francie, Norsko, Finsko, Spojené království, Dánsko, Švédsko, tedy země naopak bohatší než země nových členů EU s úhrnnou plodností na úrovni kolem 1,3).

Prof. J. Rychtaříková v bohatě dokumentovaném referátu nazvaném **Současná demografická situace ČR v porovnání s EU a výhled do roku 2050** prokázala marginalizaci úplných rodin s dětmi, vzestup počtu a podílu mimomanželsky narozených dětí a naznačila „budoucnost“ ČR: pluralizaci rodinných forem, růst nároků na péči a výchovu dětí (proto se péče o děti jako dosavadní soukromá priorita musí stát „věcí veřejnou“). Připomněla v průzkumech stále zjišťovaný paradox, že rodina je sice považována za cennou hodnotu, zatímco plánovaná a ještě více skutečná úroveň plodnosti je velmi nízká. Východiskem je skloubení rodinné a pracovní kariéry nejen žen, skutečná genderová rovnost a stabilní prostředí pro rodiny s dětmi. Rodinná politika nesmí být považována pouze za sociální, má větší význam než jen podporovat chudé.

Velmi zajímavý pohled na populační stárnutí vnesl do konference prof. I. Tomeš (**Potřeba změn sociálních systémů v reakci na stárnutí populace**). Postavil stárnutí jako dobrou zprávu o úspěšném dosažení delšího života lidí. Varování demografů již ze 60. let bylo přehlíženo, při nutnosti komplexního přístupu nebyly respektovány změny životního stylu, včetně posunu nástupu do ekonomické aktivity, potřebné řešení se již více než 15 let odsouvá. Sociální stát považuje prof. Tomeš

za součást evropské civilizace a kultury, znovu je však nutné ošetřit jeho strukturu.

Z. Kalvach se zaměřil na zdravotnické souvislosti stárnutí populace: jde o dosažení souladu růstu naděje dožití a naděje života v plném zdraví, o nutnost přístupů zdravotně sociálních a tím také budování společných zařízení typu léčeben dlouhodobě nemocných a domovů důchodců. Při známé skutečnosti, že k nejvyššímu růstu nákladů na udržení života dochází v posledním roce života, varoval před některými extrémními představami, že by se „přestárlí“ měli méně léčit...

A. Křížková hovořila o rovnosti příležitostí mužů a žen v kontextu současných společenských změn. Nejvíce diskriminované jsou ženy s dětmi v předškolním věku, záměrná bezdětnost údajně představuje odbourání takového handicapu. Cílem do roku 2010 je zajistit pro třetinu dětí do 3 let institucionální mimorodinnou péči (na dávná Matějíčkova zjištění o psychické deprivaci v dětství se zapomíná?).

O vybraných demografických a ekonomických aspektech mezinárodní migrace v Česku referoval D. Drbohlav. Ukázal, že chybí vize imigrace (proč, jak a kolik), že scházejí detailní ekonomické analýzy, údaje o výdělcích, úsporách a odsunu peněz rodinám imigrantů. Ze závěrečného referátu P. Mertlíka (**Ekonomické dopady demografického stárnutí**) velmi dobře vyplynulo, že demografické trendy přinášejí změny do ekonomiky, že mají fiskální dopady a že současný systém důchodového zabezpečení je pro stárnoucí populaci nevhodný (obdobné systémy sociální a zdravotní). Je nutné zvýšit efektivnost udržování sociálního státu, sociální výdaje se budou dostávat do konkurence s ekologickými.

Závěr hodnotícího účastníka: demografové upozorňovali na hrozby či výzvy stárnutí již více než před 20 lety. Ještě před několika lety považovali mladí liberální ekonomové stárnutí za osobní problém budoucích seniorů (hodně vydělávat, více odkládat na stáří – tím že bude vše vyřešeno). Až vstup problematiky stárnutí na evropské fórum otevřel řadě lidí oči. Konání takových konferencí je prospěšné, sejdou se však na nich zpravidla lidé, které není nutné přesvědčovat. Kolik senátorů se konference zúčastnilo, se mi nepodařilo zjistit.

Milan Kučera

Významné osobnosti demografie

Prof. Ing. VLADIMÍR ROUBÍČEK, CSc. (1930–2005)

Vladimír Roubíček se narodil 11. 5. 1930. Po skončení gymnázia vystudoval v letech 1949 – 1953 ekonomicko-statistické inženýrství na Vysoké škole speciálních nauk a na ekonomicko-inženýrské fakultě Českého vysokého učení technického v Praze. V srpnu roku 1953 nastoupil na katedru statistiky *Vysoké školy ekonomické v Praze*, která vznikla z hospodářské fakulty Vysoké školy politických a hospodářských věd, jako asistent. Zde patřil Vladimír Roubíček mezi mladé a velice úspěšné pedagogy; již po dvou letech byl jmenován odborným asistentem. Od roku 1956 přednášel kurzy demografické statistiky a sestavil první učební text **Demografická statistika** (1958), který se ve své době stal základním učebním textem demografie a důležitým krokem k uznání demografie jako samostatného vědeckého oboru. Demografie se na katedře statistiky nejprve vyučovala v rámci ekonomické statistiky. Roubíček se v počátečním období zabýval ekonomickou statistikou na katedře statistiky vedené *Bohumilem Kordou*. Skripta *Demografická statistika* se stala základem pro výuku demografické statistiky a Roubíček je předložil jako svoji kandidátskou práci. V roce 1962 ji obhájil na Národohospodářské fakultě VŠE (obor ekonomická statistika) a v tomtéž roce mu byla udělena hodnost kandidáta ekonomických věd. Ve své úspěšné vědecko-pedagogické práci pokračoval a v roce 1967 byl jmenován docentem na katedře statistiky VŠE. Jeho habilitační práce byla věnována potenciální demografii a její značná část je publikována ve sborníku *Statistika a demografie VII* (1967) pod názvem **Populační prognózy a potenciální demografie**.

Z iniciativy tehdy doc. Roubíčka vznikla v roce 1968 *Laboratoř demografie na Národohospodářské fakultě VŠE*. Status a zařazení Laboratoře demografie se v dalších letech často měnily (ne vždy byla součástí katedry statistiky, po omezenou dobu patřila Ústavu prognózování při VŠE). Toto pracoviště mělo v odborných kruzích velmi dobrou pověst mj. zásluhou právě V. Roubíčka.

Ne vždy však měl Roubíček úspěšnou a jednoduchou profesní kariéru. V roce 1968 se aktivně zapojil do různých politických iniciativ a aktivit. To však mělo v dalších letech normalizace a po ní pro jeho osobu negativní následky. Byl mu zastaven další postup, nesměl vést aspiranty, nemohl jezdit na konference do západních zemí, apod. Po listopadu 1989 se situace opět změnila. Docent Roubíček, který před rokem 1989 z politických důvodů neměl možnost dalšího pracovního postupu, byl v roce 1990 jmenován profesorem na katedře statistiky Národohospodářské fakulty VŠE. V rámci reorganizace této vysoké školy v roce 1990 vznikly z původní katedry statistiky tři nové katedry, a to katedra statistiky a pravděpodobnosti, katedra ekonomické statistiky a katedra demografie, jejímž vedoucím byl jmenován profesor Roubíček. Od roku 1991 je katedra demografie jednou z důležitých kateder na nově zřízené Fakultě informatiky a statistiky VŠE (FIS VŠE). Profesor Roubíček byl jejím vedoucím až do roku 1995. I nadále zde aktivně působil, i když se potýkal s řadou zdravotních problémů. Prakticky až do konce svého života byl aktivním členem katedry a ochotně se věnoval svým studentům.

Prof. Ing. Vladimír Roubíček, CSc. patří nesporně k našim nejvýznamnějším českým poválečným demografům. Jeho publikační činnost je velmi bohatá. Z počátku, po svém příchodu na katedru statistiky, byl jeho záběr velice široký. Nejprve se zaměřil na výpočetní techniku, dále na problematiku ekonomické statistiky a se zájmem se také věnoval grafickým metodám. Teprve následně se specializoval na demografickou statistiku. Je to zřejmé i z jeho publikační činnosti. V roce 1955 vydal spolu s kolektivem katedry statistiky **Soubor statí z teorie statistiky** (SPN, 317 s.), v roce 1956 pak se stejným kolektivem **Statistické metody** (SPN, 382 s.). Samostatně vydal **Sbírku příkladů z ekonomické statistiky** (SPN, 1963, 157 s.) a **Grafické znázorňování ve statistice** (SEVT, 1963, 218 s.). V letech 1959-1972 vyšlo dalších šest učebnic a skript z ekonomické statistiky, kde je jako autor v užším nebo širším kolektivu. Účastnil se také jako spoluautor na přípravě **Stručného statistického slovníku pro hospodářské pracovníky** (Svoboda, 1967, 341 s.).

Mnohem významnější je pro demografii jeho publikační činnost v oblasti demografické statistiky a demografie. Jak již bylo uvedeno, v roce 1958 vydal skripta **Demografická statistika**. Antonín Boháč

žádný učební text z demografie nevydal podobně jako později *František Fajfr*. *Korčákovy Základy populační vědy* byly již nedostupné. Roubíčková Demografická statistika se tedy stala základním učebním textem pro studenty demografie.

Ve svých pracích se Roubíček zabýval několika okruhy. Jsou to především **tabulky života**, a to jak **tabulky úmrtnosti** (Demografie, 1959, s. 105–109), tak **tabulky plodnosti** (Demografický sborník, 1959, s. 101–118) a **tabulky pracovní aktivity** (Statistická revue, 1970, s. 49–76). Velmi významné je jeho využití kohortní analýzy ve studii **Zkoumání plodnosti manželských kohort** (Statistika a demografie, 1961, s. 347–370) a v práci **Kohortní analýza a problémy jejího využití pro odhady vývoje specifických plodností** (Statistika a demografie, 1965, s. 43–75). Jiným okruhem Roubíčková zájmu byly **populační prognózy**. Publikoval k nim řadu příspěvků a aplikoval je i pro různé zadavatele v praxi. Zabýval se také metodou potenciální demografie, a to ve studii **Populační prognózy a potenciální demografie** (Statistika a demografie, 1967, s. 117–147).

Věnoval se také teoretickým otázkám demografie (**O symbolice aneb o přehlednosti a smysluplnosti**. Demografie, 2000, s. 299–302, **O terminologii aneb o hrubých a obecných mírách porodnosti, plodnosti a úmrtnosti a také o filosofické dichotomii obecný – specifický**. Demografie, 1999, s. 138–140). Účastnil se diskuse o marxistické demografii organizované *Vladimírem Srbem* v roce 1963 a 1964 příspěvkem **O povaze demografie a demografických jevů** (Demografie, 1964, s. 258–263). V souladu s *Korčákem* vymezil předmět demografie od středu jejího zájmu, to je od populační reprodukce, ale tuto reprodukci rozšiřuje i na migraci. Demografické jevy považuje za jevy biosociální. Zabývá se též aplikací demografie jako prostředku k dosažení určitých cílů sociální, resp. populační politiky. Záběr profesora Roubíčka byl široký, zajímal se o vše co s demografií souviselo. K rozvoji československé i české demografie přispěl řadou studií. Z posledních uvedme alespoň **Fertility in the Czech Republic in the Nineties**. 1. vyd. Praha: VŠE, 2001 a **Mortality in the Czech Republic in the Nineties**. 1. vyd., Praha: VŠE, 1998. Byl také členem autorského kolektivu pro vydání **Mnohojazyčného demografického slovníku** (NČSAV 1965), vydal řadu učebních pomůcek z demografie, v roce 1966 **Vybrané kapitoly z demografie I**. (166 s.) a dále **Základy obecné a ekonomické demografie** (VŠE, 1970, 200 s.). Jeho kniha **Úvod do demografie** (1997) je prakticky vyvrcholením jeho pedagogické práce (recenze v Demografii, 1998, s. 196–198).

Posledně zmíněná vysokoškolská učebnice demografie je systematickým výkladem základních pojmů a metod, které jsou nutné pro pochopení souvislostí populačního, společenského a hospodářského vývoje i pro ekonomické úvahy a rozhodování na všech úrovních ekonomiky.

Utránil v ní pro studenty vše, co za dobu své bohaté pedagogické činnosti nashromáždil a co považoval za důležité. Jak sám v této publikaci uvádí, „Jedním ze základních koncepčních problémů každého učebního textu je řazení jednotlivých problémových okruhů tak, aby ty, které jsou zapotřebí pro pochopení jiných navazujících problémových okruhů, pokud možno, předcházely těm navazujícím“. Kniha byla již jeho šestým učebním textem, který se věnoval teoretickým a metodologickým otázkám demografie. Na základě předchozích zkušeností se rozhodl nedodržet obvyklé uspořádání podobných učebních textů. Do úvodní části zařadil subkapitoly o standardizaci, úmrtnostních tabulkách a demografických modelech. I když je pro některé kolegy toto řazení neobvyklé, já osobně ho považuji za zdařilé. Rozhodně se tato změna osvědčila při praktické výuce zejména na cvičeních. Kniha byla také ohodnocena *Cenou děkana za nejlepší publikaci roku Fakulty informatiky a statistiky Vysoké školy ekonomické v Praze*.

Vladimír Roubíček byl zakládajícím členem *Československé demografické společnosti* při ČSAV (dnes Česká demografická společnost), jejím místopředsedou a dlouhou dobu jejím vědeckým tajemníkem. Od počátku vzniku časopisu **Demografie** v roce 1959 byl členem redakční rady. Pracoval také v redakční radě časopisu **Acta Demographica**. Od roku 1965 byl členem *Mezinárodní unie pro vědecké studium populace*, od roku 1985 *Evropské asociace pro populační studie*.

Profesor Roubíček byl především zkušeným vysokoškolským učitelem. Jako pedagog působil nejen na katedře demografie FIS VŠE v Praze. Přednášel i na dalších vysokých školách České republiky (*Sociálně ekonomická fakulta University Jana Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labem*) a to jak pro studenty, tak i pro odbornou veřejnost. Na katedře demografie FIS VŠE byl garantem většiny demografických předmětů. Při vzniku katedry i při akreditaci nových oborů položil základ výuce demografie na VŠE. Jeho snahou bylo přiblížení demografie a demografické statistiky i ostatním studentům školy, nejenom těm, kteří studují statistické obory. Vždy se ve své výuce snažil propojit teorii s praxí. Studenty netrápil zbytečnými detaily, snažil se, aby dokázali správně používat a využívat demografické ukazatele a metody ve svém oboru.

Jeho zájmy již v průběhu jeho studia byly široké a neomezovaly se pouze na demografii, statistiku a výpočetní techniku. Ne každý z nás ví, že Vladimír Roubíček hrál velmi rád ochotnické divadlo (i dobrý učitel musí být tak trochu herec, pokud chce studenty zaujmout a nenudit). Ve studentském

amatérském souboru hrál jednu z hlavních postav v *Goldoniho Lhári*. Měl výrazný herecký talent a je jistě štěstím pro demografii, že se nakonec rozhodl pro vědecko-pedagogickou činnost. Svůj nesporný talent tak mohl uplatnit v odborných diskusích, kam často přicházel s velice originálními nápady. Připomeňme si živé diskuse mezi *Pavlíkem a Roubíčkem*, na které se těšili každoročně účastníci konferencí Demografické společnosti. Schopnost přesvědčivé argumentace byla výrazným rysem profesora Roubíčka. Vždy přišel s něčím, s čím nikdo nepočítal nebo to vůbec nikoho ani nenapadlo.

Roubíček se také zasloužil o zviditelnění demografie jako oboru důležitého pro praxi.

Profesor Roubíček nás opustil nečekaně 18. 1. 2005. Prakticky do poslední chvíle svého bohatého života byl mezi svými studenty. A byl s nimi rád. Jen málokterý z pedagogů se může pochlubit tak obrovským zájmem o diplomová témata, která Roubíček vypisoval. Obhájené diplomové práce s demografickou tematikou konkurují všem čistě statistickým. Pokud mohu hovořit za studenty, profesor Roubíček patřil k těm velice vstřícným a ochotným profesorům. I když vyžadoval od studentů aktivitu a přiměřené znalosti, občas i zvýšil hlas, všichni jsme obdivovali jeho bezmezný lidský přístup. Za dobu svých studií jsem se nesetkala s takovou osobností, jakou byl právě profesor Roubíček. Zajímal se o vše, diskuse s ním byly pro všechny zúčastněné silným zážitkem. To ostatně vědí všichni členové Demografické společnosti. Navíc jen málokterý z pedagogů se mohl pochlubit trvalým zájmem svých bývalých studentů. S žádostmi o praktické rady z oblasti demografie se na něho obraceli ještě řadu let po skončení studia.

Osobnost profesora Roubíčka je stále mezi námi. Často při vyhledávání potřebných materiálů narazím v archivu na jeho ručně psané poznámky k danému tématu. Vše měl pečlivě rozříděné a doplněné o svůj názor na danou problematiku. Česká demografie ztratila ve Vladimíru Roubíčkově svého čelného představitele. Chybí jistě všem, kteří ho blíže znali.

Jitka Langhamrová

Výběr nejdůležitějších publikací Vladimíra Roubíčka

- Demografická statistika*. Praha: SPN, 1958, 293 s., Učební texty vysokých škol VŠE Praha.
- Tabulky plodnosti*. In Demografický sborník 1959. Praha: Státní úřad statistický, 1959.
- Grafické znázorňování ve statistice*. Praha: SEVT, 1963, 216 s., Knižnice ÚKLKS.
- Ekonomická statistika*. 2. přepracované vydání, Praha: SNTL – Bratislava: SVTL, 1963, 412 s., spolu s kol.
- Organizace a technika statistické práce*. Praha: SPN, 1966, 160 s. – Učební texty VŠE Praha.
- Stručný statistický slovník pro hospodářské pracovníky*. Praha: Svoboda, 1967, 341 s. (spolu s kol.).
- Ekonomická statistika*. Praha: SNTL – Bratislava: Alfa 1969, 314 s. (spolu s Kašparem, J. – Jílkem, J. – Matějkou, M.).
- Mnohojazyčný demografický slovník*. Český svazek, Praha: NČSAV, 1965, 154 s. (spolu s Pavlíkem, Z. – Šrbem, V.).
- Konstrukce dvouprůdých tabulek pracovní aktivity*. Statistická revue, sv. I, Praha: VÚŠÚ 1970, s. 49–76.
- Ekonomická encyklopedie*. I. vydání, Praha: Svoboda, 1972, II. vydání, Praha: Svoboda, 1984. Oborový redaktor pro obory demografie, statistika, autor a spoluautor hesel.
- Cvičebnice demografické analýzy*. 1.–2. Praha: SPN, 1973, 231 s., Učební texty vysokých škol VŠE Praha.
- K demografickým aspektům reprodukce pracovní síly*. Demografie: Výzkumný ústav plánování a řízení národního hospodářství, 1977, 130 s., Ekonomické studie č. 40.
- Demografické podmínky prosté reprodukce obyvatelstva ČSSR do roku 2000*. Informátor ČSVÚP/SV o problémech sociální politiky, řada B, 1978, č. 2, s. 13–32.
- K všeobecné koncepci analýzy poválečného populačního vývoje. Změny v úrovni a struktuře úmrtnosti a smrtelnosti*. In Poválečné populační trendy v Československu – Sborník statí věnovaných populačnímu vývoji ČSSR po 2. světové válce (redaktor sborníku a autor 2/3 textu). Československá demografická společnost při ČSAV, Praha: VÚŠE, 1981, 179 s. – Acta demographica, sv. 3.
- Vybrané kapitoly z demografie*. 1989, 306 s., Učební texty vysokých škol VŠE Praha.
- Šedesát let Vadima Peterky*. Demografie, 1994, roč. 36, č. 2, s. 122–123.
- Dlouhodobé trendy poválečného vývoje evropské plodnosti a jejich hlavní zlomy*. Demografie, roč. 34, č. 1, 1992.
- Hlavní demografické trendy po II. světové válce*. Demografie, 1993, roč. 35, č. 1, s. 13–20.
- Základní problémy obecné a ekonomické demografie*. 1. vyd. Praha: VŠE, 1996, 271 s.
- Úvod do demografie*. 1. vyd., Praha: Codex Bohemia, 1997, 349 s.
- Populační vývoj České republiky 1996*. Rec.: Pavlík, Z. – Kučera, M. aj. Populační vývoj České republiky. 1. vyd., Praha: Univerzita Karlova, 1997. Demografie, 1997, roč. 39, č. 4, s. 273–274.
- Úmrtnost v českých zemích v devadesátých letech*. 1. vyd., Praha: VŠE, 1998, 68 s. (spolu s Fialou, T. – Koschinem, F. – Langhamrovou, J.).
- Mortality in the Czech Republic in the Nineties*. 1. vyd., Praha: VŠE, 1998, 70 s. (spolu s Fialou, T. – Koschinem, F. – Langhamrovou, J.).
- O terminologii aneb „střední délka života nebo naděje dožití“? Demografie, 1998, roč. 40, č. 4, s. 297–299.*
- Nedávny, současný a výhledový vývoj úmrtnosti obyvatelstva České republiky. Seminář „Demografický vývoj postkomunistických zemí v 90. letech“*. Praha: VŠE, 1998, 20 s. Příspěvek nevyšel ve sborníku, byl rozdáán v tištěné formě účastníkům konference.

- Demografie (nejen) pro demografy*. Rec.: Kalibová, K. – Pavlík, Z. – Vodáková, A. Demografie (nejen pro) demografy. 2. vyd., Praha: SLON, 1998. Demografie, 1999, roč. 41, č. 1, s. 55–56.
- O terminologii aneb o hrubých a obecných mírách porodnosti, plodnosti a úmrtnosti a také o filosofické dichotomii obecný – specifický*. Demografie, 1999, roč. 41, č. 2, s. 138–140.
- O symbolice aneb o přehlednosti a smysluplnosti*. Demografie, 2000, roč. 42, č. 4, s. 299–302.
- Plodnost a potratovost obyvatelstva České republiky v závislosti na regionu*. Praha 7. 9. 2001 – 9. 9. 2001. In 2. česko-polský seminář Změny v plodnosti v zemích s tranzitivní ekonomikou. Praha: VŠE, 2001. 7 s.
- Plodnost v českých zemích v devadesátých letech*. 1. vyd., Praha: VŠE, 2001, 50 s. (spolu s Fialou, T. – Koschinem, F. – Langhamrovou, J.).
- Fertility in the Czech Republic in the Nineties*. 1. vyd., Praha: VŠE, 2001. 52 s. (spolu s Fialou, T. – Koschinem, F. – Langhamrovou, J.).
- Základní problémy obecné a ekonomické demografie*. 2. vyd. Praha: VŠE, 2002, 275 s.
- Plodnost a potratovost obyvatelstva České republiky v závislosti na velikostních skupinách obcí*. Demografie, 2002, roč. 44, č. 3, s. 171–176.

Dílejší informace o vědecké a pedagogické práci prof. Vladimíra Roubíčka vycházely také při příležitosti jeho životních jubileí v časopisech **Demografie** a **Statistika** (Demografie, 1990, roč. 32, č. 3, s. 164–165; roč. 37, 1995, č. 2, s. 135; roč. 42, 2000, č. 2, s. 142–143; roč. 47, 2005, č. 1 a Statistika, 1990, č. 5).

Přehledy

SEXUÁLNÍ HRÁTKY DNES A STO LET ZPÁTKY^{*)}

Sex měl ve společnostech vždy jedinečnou hodnotu. Zvláště muži byli a snad stále jsou ochotni pro sex udělat neuvěřitelné věci, vážení docenti lezou oknem za studentkami na kolej, jiní osobní odvalu kompenzují penězi.

Sex má svou cenu. V ranku tzv. ženských prací je stále ceněn nejvíce. Jak se například dovedla otevřít peněženka pana domácího, jenž až dosud svou služku odíral o každý haléř, v okamžiku, kdy mu otevřela svůj klín?

Ano, jsme na počátku 20. století. Prostituce v Čechách podléhá reglementaci, tzn. ve skutečnosti libovůli člena mravnostní policie nebo dokonce policejního sluhu. Jejich úkolem bylo zkontrolovat, zda žena má řádné povolení k provozování prostituce, pokud toto povolení neměla, pak ji po zásluze potrestat. Když byla provinilá žena mladá, hezká a svolná, mohl jí potřebné povolení policista vydat, resp. zařídít vydání kontrolní knížky.

Dalším snad ještě významnějším úkolem mravnostní policie bylo spolu s lékaři zjistit, zda nevěstka při svém povolání nechytla nějakou pohlavní chorobu. Tato činnost se samozřejmě prováděla nejsnadněji, pokud prostitutky byly shromážděny na jednom místě – nejlépe v nevěstinci. Přes veškerou dokonalost tohoto systému se nakonec ukázalo, že prostitutky, které svou živnost provozují volně – na ulici, event. doma atd., se nakazí pohlavní chorobou později, než ženy působící v bordelech¹⁾.

Stále méně žen se chtělo nechat „patentovat na prostitutky“, a proto tak kvetla prostituce tajná, reglementované prostitutky ubývalo, a to i ve Francii – kolébce reglementačního zázraku²⁾.

Nejprve trochu srovnání: kolik bylo nevěstinců či nočních klubů na území Čech a Moravy na počátku minulého století a dnes, kolik bylo prostitutek či sexuálních pracovnic v nich zaměstnaných a kolik jich podnikalo a podniká na vlastní pěst.

Tab. 1 Srovnání počtu prostitutek v roce 1919 a 2003 (Comparison of the number of prostitutes in 1919 and 2003)

Oblast, kraj, město	Počet veřejných domů		Počet prostitutek ve veřejných domech		Průměrný počet prostitutek na jeden veřejný dům		Počet ženských osob pod zdravotním policejním dohledem, nejsou ve veřejném domě		Průměrný počet prostitutek na 100 tis. obyvatel	
	1919	2003 ^{a)}	1919	2003 ^{b)}	1919	2003	1919	2003 ^{c)}	1919	2003
Praha	18	90	123	1 287	7	14	271	567	58	160
ostatní Čechy	291	540	573	6 726	2	12	16	1 901	-	-
Brno	18	-	-	-	4	-	-	-	-	-
Moravskoslezský kraj	19	40	144	259	8	6	-	386	-	-
ostatní Morava	19	103	78	769	4	7	29	653	-	-
Celkem	365	773	992	9 041	3	12	316	3 507	13	123

Pozn.:

^{a)} Počet erotických klubů.

^{b)} Počet prostitutek v klubech.

^{c)} Počet prostitutek v privátech a na ulici.

Prameny:

Hanousek, B. 1920. Prostituce a její hygiena.

Hanousek, B. 1921. Prostituce a její hygiena – dokončení.

Vopravil, J. et al. 2005. Data Collection: Illegal Activities.

^{*)} Autorka textu *PhDr. Hana Malinová, CSc.*, je výkonnou ředitelkou občanského sdružení *Rozkoš bez rizika*, které vzniklo v roce 1992. Posláním sdružení je zmenšit sociální a zdravotní rizika postihující ženy pracující sexbyznys v České republice a jeho cílem je **snížit výskyt pohlavních chorob a prevence HIV/AIDS**, včetně snížení **negativních sociálních důsledků** spojených s provozováním prostituce cestou prosazování práv sexuálních pracovnic a jejich integrace do majoritní společnosti. Více na www.rozkosbezrizika.cz

¹⁾ Z projevu ministra veřejného zdraví a tělesné výchovy dr. Procházky dne 25. 5. 1921. V případě srovnávání onemocnění žen volných a v bordelech jsou citovány Sperkovy petrohradské statistiky. Vedle velkého množství zákazníků, přispěly také k rozšíření pohlavních chorob mezi prostitutkami výplachy – nevhodná prevence sexuálně přenosných chorob.

²⁾ Reglementace sice vznikla v 18. století v Římě, ale dokonalosti dosáhla v Paříži v roce 1876, kdy bylo vydáno policejní nařízení, podle něhož se vykonával dohled nejen nad jednotlivými prostitutkami, ale i nad nevěstinci, „používajíc namnoze osob na prostituci zúčastněných jako policejních konfidentů“. Ottova encyklopedie obecných vědomostí, heslo reglementace. Dostupné z: www.ottovaencyklopedie.cz

Pro současný trend je typický vysoký počet prostitutek v jednom zařízení, a to především v Praze, a tento trend má tendenci se dále zvyšovat. Vedle zde uvedených statistik jsem našla ještě jiný zdroj dat³⁾, která jsou více méně obdobná s daty uvedenými v této tabulce.

Rozdíl je v počtu prostituujících se žen v Brně, kdy je uveden počet prostituujících se žen v roce 1919 jako 116 (namísto v tab. I uvedených 74), což se blíží našim současným datům 115 osob. Roli hraje velká latence prostitutek hlavně na počátku minulého století, kdežto my se dnes pohybujeme jenom mezi „latentními prostitutkami“, a tím se více přibližujeme reálným číslům.

Kdo byly prostitutky na počátku 20. století?

Příklad s panem domácím nebyl vybrán náhodně, prostitutky se nejčastěji rekrutovaly ze služek, neboli personálu zaměstnaného při domácnosti (23 %), dále z personálu živností hostinských (10 %), kde je k provozování prostituce již tradičně příležitost. Další skupinu prostitutek tvořil pomocný personál v průmyslu (9 %), pojímající prostituci jako přilepšení a později kompenzaci namáhavé a špatně placené práce v továrnách, a samozřejmě mezi prostituující se ženy patřila i velká skupina žen bez zaměstnání (12 %). O kom to zde mluvíme? O prostitutkách v Čechách na počátku 20. století podle informací vydaných v Československém statistickém věstníku. Srovnávat budeme s interními daty občanského sdružení *Rozkoš bez rizika* (dále R-R), kterému se bez asistence mravnostní policie podařilo získat srovnatelné množství údajů o prostitutkách v Čechách na počátku 21. století.

Začali jsme s poněkud obtížným tématem. Srovnat v delší časové perspektivě zaměstnání žen na počátku tohoto a minulého století je obtížné. Skupina povolání, ze kterých se dnes prostitutky rekrutují, je tak různorodá, že je téměř nemožné ji klasifikovat, aniž se zpracovatel dostane do velkých a nic nevypovídajících obecností. O zpracování tohoto tématu se pokusíme možná v budoucnosti.

Nyní se omezíme na dvě jiné základní proměnné, pomocí nichž můžeme oba soubory celkem bezpečně srovnávat, a tou je věk a rodinný stav. Porovnávat je budeme ve vztahu ke dvěma venerickým chorobám, jež provázejí náš sexuální život po staletí – kapavka a syfilida, resp. jejich výskyt mezi prostitutkami.

Než se pustíme do analýzy výskytu obou chorob mezi prostitutkami podle věku a stavu na počátku obou století, musíme si něco říci o metodice srovnávání obou těchto skupin. V podstatě srovnáváme nesrovnatelné, v tomto případě z medicínského hlediska.

Na počátku 20. století představovala promiskuita téměř stejné smrtelné riziko, jako je tomu dnes – v době existence onemocnění HIV/AIDS. Léčba syfilidy rtuťovými a později arsenovými preparáty představovala pro organismus jen o něco menší zlo než samotné onemocnění. Vyžadovala dlouhodobou hospitalizaci, sexuální abstinenci atd., prostě všechny předpoklady neslučitelné se životem prostitutek. Kapavka u prostitutek, „lěčená“ výplachy hypermanganem nebo dusičnanem stříbrným, měla často chronickou podobu a byla nazývána „nemocí z povolání“. Podobně tomu bylo i se syfilidou. Testy z krve neexistovaly a diagnostikovalo se pouze podle klinických příznaků. Pokud byla syfilis v latentním stadiu a žena na těle neměla žádné manifestní příznaky, provozovala své řemeslo dál a přitom mohla být i v tomto období bezpříznakové latence (oficiálně prohlášená za zdravou) zdrojem infekce.

Ve statistikách z počátku minulého století se rozlišuje Počet případů klinického ošetření na některou z uvedených pohlavních chorob a z toho Klinické ošetřování s čerstvou nákazou. V době antibiotik se situace zásadně mění. Onemocnění je možno léčit a vyléčit v relativně krátké době. Každé onemocnění kapavkou v souboru dat vytvořených R-R považujeme za „čerstvé“ (za dobu naší existence se nám vyskytl pouze jeden případ chronické kapavky vyžadující hospitalizaci). Za syfiliticky pozitivní považujeme ty klientky, u nichž je nutno zahájit léčbu (event. přeléčení). Skutečně čerstvých syfilid byl mezi našimi klientkami jen velmi malý počet (2–3 ročně).

V dále uvedené tabulce je srovnání výskytu čerstvých nálezů mezi prostitutkami z počátku 20. století a nálezů kapavkou a infekční formy syfilis v souboru pacientek vyšetřených v R-R.

Občas pro představu skutečného rozsahu pohlavních nemocí v Čechách na počátku minulého století uvedu i čísla týkající se počtu ošetřených na pohlavní chorobu (nikoliv jen čerstvé infekce).

Zdravotní stav prostitutek v Čechách dnes je oproti situaci zhruba před sto lety mnohem lepší. Kromě takových zásadních převratů v medicíně, jako je léčba antibiotiky, se do incidence pohlavních chorob promítají i různé společenské jevy. Avšak více než reglementační či aboliční přístup k prostituci zasáhly do zdravotní situace v zemi takové závažné společenské situace, jako byla první světová válka. S ní přišel pohyb obyvatel, odloučení mužů od žen a nápor na sexuální služby: „Za války viděli jsme v Praze, že před bordely stály celé fronty vojáků“⁴⁾.

Nejhorší byl v tomto směru rok 1918, kdy u každé čtvrté prostitutky byla zjištěna čerstvá syfilis,

³⁾ Viz pozn. 1. Z projevu ministra veřejného zdraví a tělesné výchovy dr. Procházký dne 25. 5. 1921.

⁴⁾ Tamtéž.

Tab. 2 Počty osvětřovaných žen a počty pozitivních nálezů podle rodinného stavu prostituek (Number of prostitutes examined and the number that tested positive for a sexual disease, by marital status)

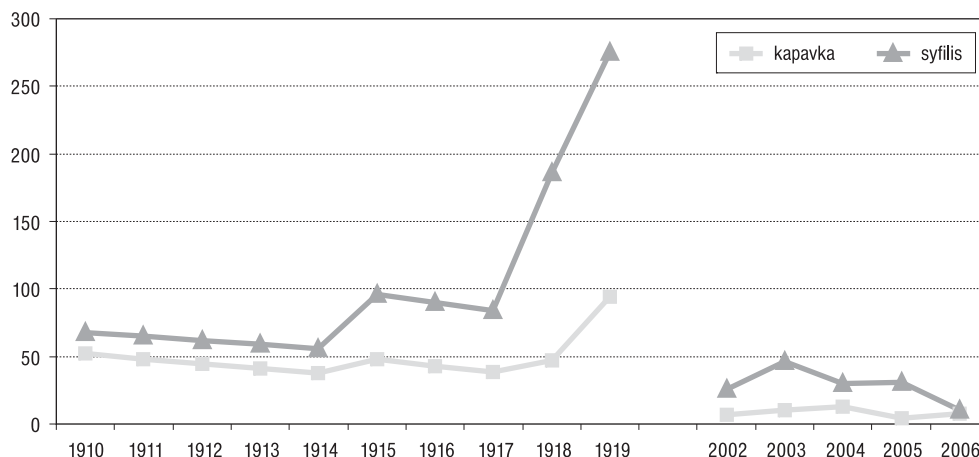
Rodinný stav	1910-1913				1914				1915-1917				1918				1919								
	Kapavka		Syfilis		Kapavka		Syfilis		Kapavka		Syfilis		Kapavka		Syfilis		Kapavka		Syfilis						
	Počet všetřenyh žen	abs.	%	abs.	%	Počet všetřenyh žen	abs.	%	abs.	%	Počet všetřenyh žen	abs.	%	abs.	%	Počet všetřenyh žen	abs.	%	abs.	%					
svobodné	1 839	199	10,8	223	12,1	448	36	8,0	49	10,9	1 646	133	8,1	221	13,4	540	42	7,8	164	30,4	944	81	8,6	198	21,0
vdané	228	5	2,2	24	10,5	43	0	-	2	4,7	144	3	2,1	25	17,4	51	3	5,9	4	7,8	65	1	1,5	3	4,6
vdovy	24	0	-	3	12,5	8	1	12,5	0	-	24	1	4,2	7	29,2	7	0	-	1	14,3	10	1	10,0	2	20,0
rozvedené	4	0	-	0	-	2	0	-	0	-	6	3	50,0	0	-	0	0	-	0	-	2	0	-	1	50,0
neudáno	200	4	2,0	22	11,0	42	1	2,4	5	11,9	372	4	1,1	35	9,4	146	2	1,4	17	11,6	251	11	4,4	71	28,3
Celkem	2 295	208	9,1	272	11,9	543	38	7,0	56	10,3	2 192	144	6,6	288	13,1	744	47	6,3	186	25,0	1 272	94	7,4	275	21,6

Rodinný stav	2002				2003				2004				2005				2006								
	Kapavka		Syfilis		Kapavka		Syfilis		Kapavka		Syfilis		Kapavka		Syfilis		Kapavka		Syfilis						
	Počet všetřenyh žen	abs.	%	abs.	%	Počet všetřenyh žen	abs.	%	abs.	%	Počet všetřenyh žen	abs.	%	abs.	%	Počet všetřenyh žen	abs.	%	abs.	%					
svobodné	497	1	0,2	17	3,4	506	6	1,2	25	4,9	566	8	1,4	21	3,7	555	3	0,5	19	3,4	571	7	1,2	7	1,2
vdané	96	1	1,0	5	5,2	110	1	0,9	6	5,5	100	2	2,0	4	4,0	90	0	-	5	5,6	128	0	-	0	-
vdovy	2	0	-	1	50,0	2	0	-	0	-	0	0	-	0	-	1	0	-	0	-	2	0	-	1	50,0
rozvedené	136	3	2,2	2	1,5	120	2	1,7	8	6,7	123	3	2,4	3	2,4	100	0	-	3	3,0	113	1	0,9	1	0,9
neudáno	222	2	0,9	1	0,5	73	1	1,4	7	9,6	207	0	-	2	1,0	199	1	0,5	4	2,0	80	0	-	1	1,3
Celkem	953	7	0,7	26	2,7	811	10	1,2	46	5,7	996	13	1,3	30	3,0	945	4	0,4	31	3,3	894	8	0,9	10	1,1

Pramen:
 Hanousek, B. 1920. Prostituce a její hygiena.
 Hanousek, B. 1921. Prostituce a její hygiena – dokončení.
 Data báze R-R (středisko Praha).

ošetřeno na toto onemocnění bylo **91 % prostituuujících** se žen a dívek. Kapavek se mezi prostitutkami vyskytovalo nejvíce v době války – 9 % čerstvých, 37 % chronických forem. Ve sledovaném období činnosti R-R byl „nejproduktivnější“ rok 2003, kdy syfiliticky pozitivní byla každá dvacátá vyšetřená klientka.

Graf 1 Počet pozitivních výsledků vyšetřených prostitutek (Number of prostitutes examined that tested positive for syphilis)

Co jistě všechny zajímá, i když je to nad rámec historického srovnávání: Jak je to s HIV?

Díky preventivním aktivitám se u nás daří udržet nízký výskyt HIV (R-R diagnostikuje v průměru dva případy ročně, v loňském roce však byl v ČR nejvyšší přírůstek HIV pozitivních za celé období sledování). V zemích, kde prevence chybí nebo se dělá jen naoko, je podíl HIV pozitivních značně vyšší. Mezi pouličními prostitutkami v Oděse jsme diagnostikovali 40 % HIV pozitivních, v Zimbabwe dokonce 70 %.

Jsou vdané zdravější?

Setkala jsem se s majitelem nočního klubu, který mi tvrdil, že je v klidu, „protože je má nakrytý manželama“. Vdané ženy tvořily a tvoří jen malou část prostituuujících se žen. V minulosti – před první světovou válkou – bylo mezi prostitutkami 10 % vdaných žen a během ní se počty vdaných prostitutek snížily na 5 %. U klientek R-R se počet vdaných žen pohybuje trvale okolo 10 %. A co jejich choroby? No není šprochu, aby na něm nebylo pravdy trochu. Spíše než diagnostickým schopnostem penisu přisuzuji tento stav větší opatrnosti a zkušenosti vdaných žen a důslednějšímu dodržování zásad bezpečnějšího sexu. Tato „opatrnost“ se projevila hlavně nižším počtem nových nákaz mezi prostitutkami z počátku minulého století (obě infekce byly u vdaných žen zhruba o polovinu nižší), ale počet chronických onemocnění byl na počátku minulého století mezi vdanými a svobodnými prostitutkami srovnatelný – syfilida 90 %, kapavka kolem 18 %.

Jak je to dnes? V datech R-R se významný rozdíl v incidenci chorob mezi vdanými a svobodnými prostitutkami neukázal, snad kromě roku 2006, kdy jsme měli omezené finanční prostředky a nemohli vyšetřovat „rizikové nepojištěnce“. Spíš zde hraje roli počet vyšetřených cizinek bez ohledu na jejich stav.

Věk

Čím mladší, tím zkaženější – hlavně pozor na anďelské blondýny! Věk pro provozování prostituce nebyl jak za Rakousko-Uherska tak i v počátcích Československé republiky limitován, takže mezi registrovanými prostitutkami nalezneme dívky mladší 14 let. V průběhu 10 sledovaných let tvořily 14 a méněleté necelé jedno procento prostitutek, počet jejich (čerstvých) nákaz byl v některých letech až dvojnásobný. Bylo sice navrhováno zákonné ustanovení, aby „nedospělá dívka nikdy se nesměla oddati prostituci a aby v případě renitence byla až do zletilosti chována v polepšovně – a to právě vzhledem ke skutečnosti, že nepropadne-li žena prostituci před 21 rokem, nepropadne jí už zpravidla ani později“⁵⁾, nicméně jeho schválení předběhla abolicie.

⁵⁾ Viz pozn. 3.

Tab. 3 Počty ošetřovaných žen a počty pozitivních nálezů podle věku nevěstek v letech 1910–1919, 2002–2006 (Number of prostitutes examined and number that tested positive for a sexual disease, by age, in 1910–1919, 2002–2006)

Věk	1910–1913						1914						1915–1917						1918						1919						
	Kapavka			Sytills			Kapavka			Sytills			Kapavka			Sytills			Kapavka			Sytills			Kapavka			Sytills			
	Počet vyšetřených žen	abs.	%	Počet vyšetřených žen	abs.	%	Počet vyšetřených žen	abs.	%	Počet vyšetřených žen	abs.	%	Počet vyšetřených žen	abs.	%	Počet vyšetřených žen	abs.	%	Počet vyšetřených žen	abs.	%	Počet vyšetřených žen	abs.	%	Počet vyšetřených žen	abs.	%				
do 14 let	20	1	5,0	0	0	-	7	0	-	7	0	-	0	0	-	4	2	50,0	1	25,0	5	0	-	0	0	-	0	0	-		
15 let	27	5	18,5	1	3,7	5	1	20,0	0	-	14	3	21,4	1	7,1	3	0	-	0	-	4	0	-	0	1	25,0	0	-	0	-	
16 let	72	14	19,4	10	13,9	14	0	-	1	7,1	46	5	10,9	5	10,9	12	2	16,7	0	-	20	2	10,0	2	13	22,0	2	10,0	2	10,0	
17 let	144	25	17,4	17	11,8	28	2	7,1	7	25,0	90	10	11,1	10	11,1	19	2	10,5	5	26,3	59	2	3,4	2	13	22,0	2	3,4	2	10,0	
18 let	184	28	15,2	22	12,0	54	7	13,0	4	7,4	158	13	8,2	11	7,0	61	3	4,9	9	14,8	106	8	7,5	14	13,2	8	7,5	10	7,5	10	7,5
19 let	229	27	11,8	35	15,3	58	9	15,5	5	8,6	203	20	9,9	31	15,3	53	5	9,4	2	3,8	134	10	7,5	36	26,9	10	7,5	11	8,1	11	8,1
20 let	230	20	8,7	30	13,0	60	4	6,7	3	5,0	211	13	6,2	19	9,0	79	4	5,1	13	16,5	135	11	8,1	33	24,4	13	5,6	11	8,1	11	8,1
21–25 let	758	63	8,3	94	12,4	168	12	7,1	24	14,3	819	53	6,5	131	16,0	306	25	8,2	48	15,7	488	38	7,8	113	23,2	196	16	8,2	16	8,2	
26–30 let	309	15	4,9	36	11,7	61	1	1,6	4	6,6	325	19	5,8	51	15,7	124	2	1,6	17	13,7	196	16	8,2	32	16,3	16	8,2	16	8,2		
31–35 let	124	5	4,0	9	7,3	37	1	2,7	2	5,4	108	5	4,6	10	9,3	41	0	-	5	12,2	62	3	4,8	14	22,6	6	4,8	3	4,8		
36–40 let	74	3	4,1	10	13,5	10	0	-	0	-	68	1	1,5	10	14,7	20	2	10,0	2	10,0	25	1	4,0	4	16,0	11	0	0	0	0	
41–45 let	37	1	2,7	2	5,4	7	0	-	1	14,3	39	1	2,6	1	2,6	7	0	-	2	28,6	11	0	-	5	45,5	6	0	0	0		
46–50 let	24	0	-	2	8,3	6	0	-	1	16,7	27	0	-	1	3,7	8	0	-	0	-	6	0	-	6	0	0	0	0	0	0	
nad 50 let	51	0	-	3	5,9	11	0	-	1	9,1	20	0	-	0	-	3	0	-	0	-	6	0	-	6	0	0	0	0	0	0	
neudáno	12	1	8,3	1	8,3	17	1	5,9	1	5,9	57	1	1,8	7	12,3	4	0	-	0	-	15	3	20,0	5	33,3	3	20,0	5	33,3		
Celkem	2 295	208	9,1	272	11,9	543	38	7,0	56	10,3	2 192	144	6,6	288	13,1	744	47	6,3	104	14,0	1 272	94	7,4	275	21,6	15	3	20,0	15	3	

(dokončení)

Věk	2002				2003				2004				2005				2006								
	Počet vyšetřených žen		Kapavka		Sytillis		Počet vyšetřených žen		Kapavka		Sytillis		Počet vyšetřených žen		Kapavka		Sytillis		Počet vyšetřených žen		Kapavka		Sytillis		
	abs.	%	abs.	%	abs.	%	abs.	%	abs.	%	abs.	%	abs.	%	abs.	%	abs.	%	abs.	%	abs.	%	abs.	%	
do 14 let	0	-	0	-	0	-	0	-	0	-	0	-	0	-	0	-	0	-	0	-	0	-	0	-	
15 let	0	-	0	-	0	-	0	-	0	-	0	-	0	-	0	-	0	-	0	-	0	-	0	-	
16 let	2	-	0	-	1	-	0	-	0	-	0	-	2	-	0	-	0	-	2	-	0	-	0	-	
17 let	6	-	0	-	3	33,3	2	66,7	3	-	0	-	4	-	0	-	0	-	5	-	0	-	0	-	
18 let	29	-	1	3,4	19	5,3	0	-	25	4,0	1	4,0	6	16,7	1	16,7	1	16,7	15	0	0	-	0	-	
19 let	51	-	1	2,0	52	3,8	2	3,8	49	2,0	1	2,0	34	0	0	0	0	2,9	26	0	0	-	0	-	
20 let	82	-	2,4	2,4	61	0	0	9	14,8	92	4,3	3	3,3	79	1,3	4	5,1	46	2	4,3	0	-	0	-	
21-25 let	349	-	6	1,7	288	2	0,7	13	4,5	371	3	0,8	11	3,0	360	2	0,6	8	2,2	314	5	1,6	3	1,0	
26-30 let	259	-	5	1,9	224	4	1,8	11	4,9	246	2	0,8	7	2,8	245	0	0	7	2,9	257	1	0,4	2	0,8	
31-35 let	114	-	6	5,3	100	0	0	7	7,0	104	0	0	5	4,8	123	0	0	6	4,9	124	0	0	3	2,4	
36-40 let	33	-	1	3,0	38	0	0	1	2,6	45	1	2,2	2	4,4	46	0	0	2	4,3	55	0	0	1	1,8	
41-45 let	12	-	0	-	8	0	0	0	-	12	0	0	0	-	14	0	0	7	7,1	15	0	0	0	-	
46-50 let	7	-	0	-	2	0	0	0	-	3	0	0	0	-	5	0	0	0	-	15	0	0	0	-	
nad 50 let	4	-	0	-	3	0	0	1	33,3	6	0	0	0	-	4	0	0	0	-	7	0	0	1	14,3	
neudáno	5	-	0	-	12	0	0	0	-	40	1	2,5	0	-	23	0	0	1	4,3	13	0	0	0	-	
Celkem	953	7	0,7	26	2,7	811	10	1,2	46	5,7	996	13	1,3	30	3,0	945	4	0,4	31	3,3	894	8	0,9	10	1,1

Přímerní:

Hanousek, B. 1920. Prostituce a její hygiena.

Hanousek, B. 1921. Prostituce a její hygiena – dokončení.

Dataze R-R (středisko Praha).

Jak to tedy je a bylo s mladistvými či dokonce nezletilými prostitutkami v minulosti a dnes?

Obecně lze říci, že velkou roli v řemesle prostitutky hraje zkušenost, osobnostní zralost, uvědomění si rizik a jejich následků. Mladší ženy a dívky do 20 let bývají častěji nakaženy než starší ženy, a to bez ohledu na skutečnost, zda provozuje či provozovala prostituci dnes nebo před zhruba sto lety.

Na první pohled je zřejmé, že ve skupině dnešních prostitutek chybí velmi mladé ročníky. Klientky ve věku méně než 15 let spadají dnes do ranku dětské prostituce, která je u nás trestná a proto tajná. Organizace jako o. s. Rozkoš bez rizika se k nezletilým prostituujícím se děvčatům prostě nedostane. Jen výjimečně se dostáváme k dívkám mladším 18 let, i když možná častěji, než vykazují naše statistiky. Některé mladistvé prostitutky mají falešné dokumenty či nám tvrdí, že jsou starší a vypadají na to. Dívky mladší 18 let, které nám svůj věk přiznaly, je mezi klientkami R-R jen zlomek (29 za celé sledované období).

V minulosti však tomu bývalo jinak. Prostitutky byly celkově mladší než dnes, resp. ve skupině prostitutek byly významně častěji v minulosti zastoupeny mladší ročníky. Dívky mladší 18 let včetně tvořily na počátku minulého století okolo 20 % prostitutek, skupina žen dvacetiletých a mladších se pohybovala mezi 30–40 %. Jejich promořenost pohlavními chorobami byla podstatně vyšší. Zvlášť kapavka byla pro mladší ročníky typická (až 60 % zjištěných kapavek spadalo do věkové skupiny do 20 let) počet čerstvých syfilis se pohyboval mezi 30–40 %. Za nejrizikovější pro příjemce sexuálních služeb lze považovat skupinu 19letých, z nichž v letech 1910–1913 měla každá osmá čerstvou kapavku a každá šestá čerstvou syfilis.

Jak volněji se cítí nyní zákazník v českých zemích ve srovnání se situací zhruba před sto lety. Díky antibiotikům se kapavce říká „Zaplať pánbůh!“ a ani syfilida dnes nepředstavuje smrtelnou hrozbu, jen trochu větší komplikace při léčení a Kainovo znamení v podobě proužků přítomných v krvi většinou po celý zbytek života. To znamená, že při každém dalším screeningovém testu na syfilis se výsledek bude jevit jako pozitivní. V průběhu století se sice mnohé změnilo, ale stále platí, že mladší věkové skupiny zůstávají pro zákazníka větším rizikem. Počet dívek do dvaceti let včetně tvoří dnes mezi prostitutkami zhruba 10–15 %, avšak jejich podíl na výskytu sledovaných pohlavních nemocí se pohybuje zhruba mezi 20–25 %. Incidence HIV u nás i díky včasné a nadlidské práci neziskových organizací není sice velká, ale každé onemocnění končí letálně a věřte mi, že to není hezké umírání. Nechráněný sex je ruleta a jak říká Albert Einstein: „Ruleta nemá ani paměť ani svědomí!“

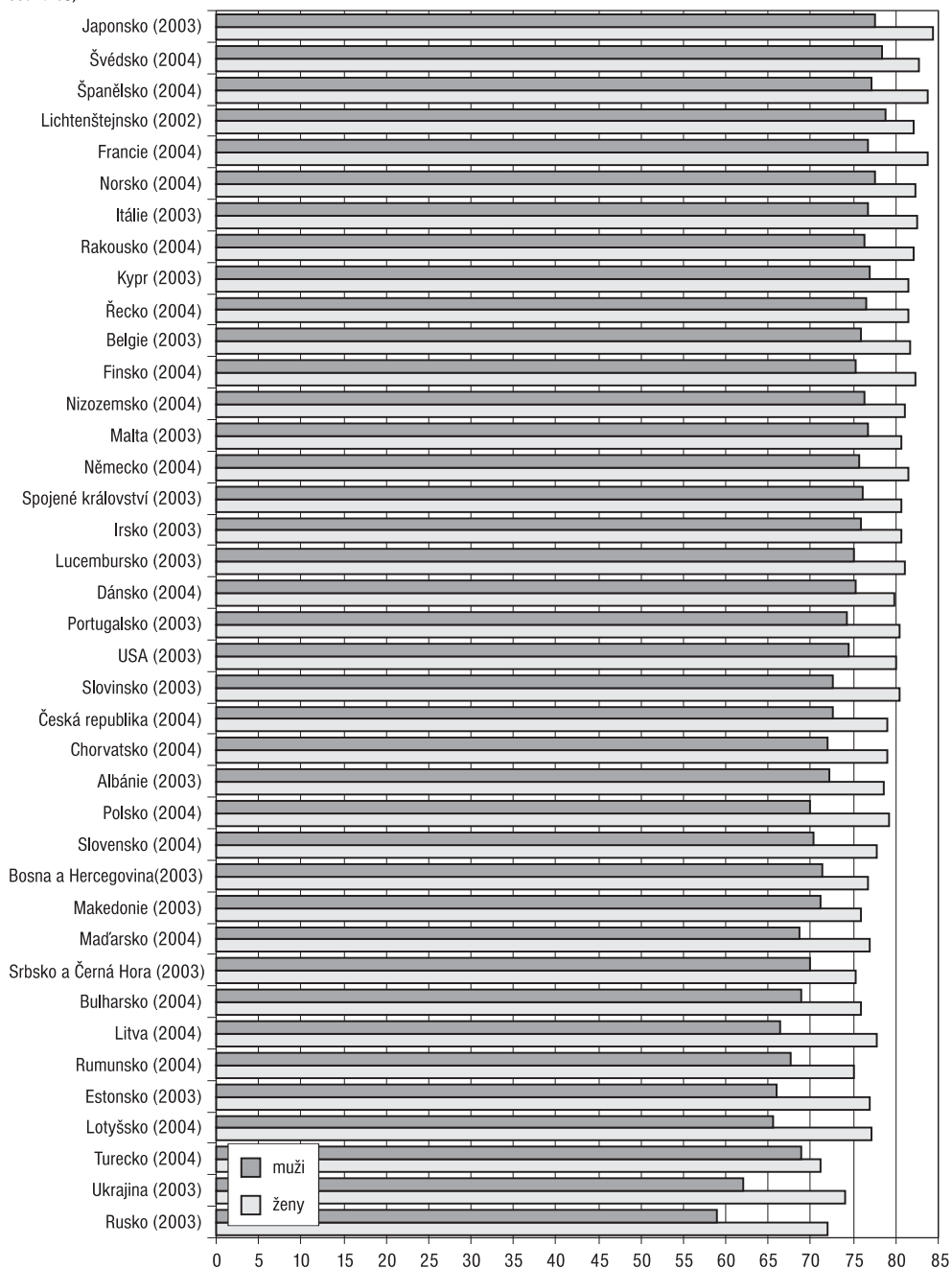
Za zpracování dat děkuji Ing. Jiří Vopravilovi z ČSÚ Praha a za odbornou konzultaci MUDr. Haně Zákoucké z Národní referenční laboratoře pro syfilis Praha.

Hana Malinová

Literatura

- Projev Ministra veřejného zdraví a tělesné výchovy dr. Procházky dne 25. 5. 1921.* Dostupné z: http://www.senat.cz/zajimavosti/tisky/1vo/tisky/T0764_07.htm
- Ottova encyklopedie obecných vědomostí*, heslo reglementace. Dostupné z: <http://www.ottovaencyklopedie.cz>
- Hanousek, B. 1920. *Prostituce a její hygiena*. Československý statistický věstník, s. 285–329.
- Hanousek, B. 1921. *Prostituce a její hygiena – dokončení*. Československý statistický věstník, s. 285–329.
- Vopravil, J. et al. 2005. *Data Collection. Illegal Activities*. Phare Multibeneficiery Statistical Co-operation Program Eurostat Grant Contract, 2004, 19100.005, Czech Republic (nepublikováno, k dispozici na internetových stránkách CIRCA).
- Interní data občanského sdružení Rozkoš bez rizika: středisko Brno.*
- Interní data občanského sdružení Rozkoš bez rizika: středisko Praha.*

Sřední délka života při narození – vybrané země (země jsou seřazeny podle střední délky života bez rozlišení pohlaví) (Live expectancy at births – selected countries)

Pramen: Zdravotnická ročenka ČR 2004 (Rusko a Ukrajina), Eurostat (ostatní země).

Míra kojenecké úmrtnosti - vybrané země (Infant mortality rates - selected countries)

Země	1950	1960	1970	1980	1990	2000	2004
Evropská unie (25 členů)	-	34,3 ⁶¹	23,9	14,8	9,2	5,9 ⁹⁷	-
Evropská unie (původních 15 členů)	-	33,3	22,5	12,7	7,6	5,2 ⁹⁷	-
Evropská unie (10 nových členů)	-	43,6 ⁶¹	31,0	22,5	16,0	7,8	6,3
Albánie	-	83,0	97,9	51,9	28,3	15,0 ⁹⁸	8,4 ⁰³
Belgie	-	23,9	21,1	12,1	6,5	4,8	4,3
Bosna a Hercegovina	-	107,0	69,1	31,5	15,3	12,5 ⁹⁷	6,8
Bulharsko	-	45,1	27,3	20,2	14,8	13,3	11,6
Česká republika	-	20,0	20,2	16,9	10,8	4,1	3,7
Dánsko	-	21,5	14,2	8,4	7,5	5,3	4,4
Estonsko	-	31,1	17,6	17,1	12,3	8,4	6,3
Finsko	-	21,0	13,2	7,6	5,6	3,8	3,3
Francie	-	27,7	18,2	10,0	7,3	4,4	3,9
Chorvatsko	-	70,4	34,2	20,6	10,7	7,4	6,1
Irsko	-	29,3	19,5	11,1	8,2	6,2	4,9
Island	-	13,1	13,3	7,8	5,8	3,0	2,8
Itálie	-	43,3	29,0	14,6	8,2	4,5	4,1
Kypr	-	39,9 ⁶¹	26,0	14,4	12,9	5,6	3,5
Lichtenštejsko	-	20,0	12,5	7,5	5,0 ⁸⁸	7,5 ⁹⁸	2,7
Litva	-	38,0	19,3	14,5	10,2	8,6	7,9
Lotyšsko	-	26,9	17,8	15,4	13,7	10,4	9,4
Lucembursko	47,9	31,6	25,0	11,4	7,3	5,1	3,9
Maďarsko	-	47,6	35,9	23,2	14,8	9,2	6,6
Makedonie	-	114,5	87,8	54,2	31,6	11,8	13,2
Malta	-	38,1	27,9	15,2	9,1	6,0	5,9
Německo (včetně býv. NDR od r. 1991)	60,2	35,0	22,5	12,4	7,0	4,4	4,1
Nizozemsko	-	16,5	12,7	8,6	7,1	5,1	4,1
Norsko	-	15,9	11,3	8,1	6,9	3,8	3,2
Polsko	-	56,1	36,4	25,4	19,4	8,1	6,8
Portugalsko	-	77,5	55,5	24,2	11,0	5,5	4,0
Rakousko	66,1	37,5	25,9	14,3	7,8	4,8	4,5
Rumunsko	-	75,8	49,4	29,3	26,9	18,6	16,8
Řecko	-	40,1	29,6	17,9	9,7	5,9	3,9
Slovensko	-	28,6	25,7	20,9	12,0	8,6	6,8
Slovinsko	-	35,1	24,6	15,3	8,3	4,9	3,7
Spojené království Velké Británie a Sev. Irska	-	22,5	18,5	13,9	7,9	5,6	5,1
Srbsko a Černá Hora	-	84,7	54,4	33,3	22,8	13,2	7,5
Španělsko	-	35,4	20,7	12,3	7,6	3,9	3,5
Švédsko	-	16,6	11,0	6,9	6,0	3,4	3,1
Švýcarsko	31,2	21,1	15,1	9,1	6,8	4,9	4,2
Turecko	-	-	-	-	-	-	21,5

Pozn.: ⁶¹1961, ⁸⁸1988 atd.

Pramen: Eurostat.

Úhrnná plodnost - vybrané země (Total fertility rate - selected countries)

Země	1950	1960	1970	1980	1990	2000	2005
Evropská unie (25 členů)	-	2,59	2,34	1,88	1,64	1,44 ⁹⁷	1,52
Evropská unie (původních 15 členů)	-	2,59	2,38	1,82	1,57	1,45 ⁹⁷	-
Evropská unie (10 nových členů)	-	-	-	-	-	1,24 ⁹²	1,27 ⁹⁴
Albánie	-	6,85	5,16	3,62	3,03	2,10 ⁹⁹	-
Andorra	-	-	-	-	-	-	1,23
Arménie	-	-	-	-	-	-	1,37
Belgie	2,34	2,56	2,25	1,68	1,62	1,66	1,64 ⁹⁴
Bělorusko	-	-	-	-	-	-	1,21
Bosna a Hercegovina	-	-	-	1,90	1,70 ⁸⁹	1,28	1,22 ⁹⁴
Bulharsko	-	2,31	2,18	2,15 ⁷⁹	1,81	1,30	1,31
bývalá NSR	-	2,37	1,99	1,45	1,45	-	-
Česká republika	-	2,11	1,91	2,10	1,89	1,14	1,28
Dánsko	2,57	2,57	1,95	1,55	1,67	1,77	1,80
Estonsko	-	-	2,16	2,02	2,04	1,34	1,47 ⁹⁴
Finsko	2,99 ⁵¹	2,72	1,82	1,63	1,78	1,73	1,80
Francie	2,93	2,73	2,47	1,95	1,78	1,88	1,92
Chorvatsko	-	2,21	1,80	1,93	1,69	1,40	1,35 ⁹⁴
Irsko	-	3,76	3,93	3,25	2,11	1,90	1,99 ⁹⁴
Island	-	4,17	2,81	2,48	2,30	2,08	2,05
Itálie	2,50	2,41	2,42	1,64	1,33	1,24	1,32
Kypr	-	3,51	2,54	2,46	2,42	1,64	1,42
Lichtenštejnsko	-	-	-	1,75	-	1,58	1,50
Litva	-	2,60	2,40	2,00	2,03	1,39	1,27
Lotyšsko	-	-	2,01	1,90	2,01	1,24	1,31
Lucembursko	-	2,28	1,98	1,49	1,61	1,76	1,70
Maďarsko	-	2,02	1,98	1,92	1,87	1,32	1,32
Makedonie	-	4,11	2,95	2,45	2,06	1,88	1,52 ⁹⁴
Malta	-	3,62	2,02	1,99	2,05	1,72	1,37
Moldávie	-	-	-	-	-	-	1,26 ⁹⁴
Monako	-	-	-	-	-	-	1,70
Německo (včetně býv. NDR od r. 1991)	2,16 ⁵²	2,37	2,03	1,56	1,45	1,38	1,36
Nizozemsko	3,10	3,12	2,57	1,60	1,62	1,72	1,73
Norsko	2,51	2,91	2,50	1,72	1,93	1,85	1,84
Polsko	-	2,98	2,20	2,28	2,04	1,34	1,24
Portugalsko	-	3,10	2,83	2,18	1,57	1,55	1,40
Rakousko	2,02 ⁵¹	2,69	2,29	1,65	1,46	1,36	1,41
Rumunsko	-	2,33	2,89	2,50 ⁷⁹	1,83	1,31	1,32
Řecko	-	2,28	2,39	2,21	1,39	1,29	1,28
San Marino	-	-	-	-	-	-	1,11
Slovensko	-	3,07	2,40	2,32	2,09	1,30	1,25
Slovinsko	-	2,18	2,10	2,11	1,46	1,26	1,23
Spojené království Vel. Brit. a Sev. Ir.	-	2,72	2,43	1,90	1,83	1,64	1,80
Srbsko a Černá Hora	-	2,59	2,28	2,26	2,08	1,66	1,53 ⁹³
Španělsko	-	2,86	2,90	2,20	1,36	1,24	1,33
Švédsko	-	2,20	1,92	1,68	2,13	1,54	1,77
Švýcarsko	2,40	2,44	2,10	1,55	1,59	1,50	1,42
Turecko	-	-	-	4,36	-	2,20 ⁹³	2,19
Ukrajina	-	-	-	-	-	-	1,20 ⁹⁴
Ázerbajdžán	-	-	-	-	-	-	2,33
Gruzie	-	-	-	-	-	-	1,44 ⁹⁴
Japonsko	-	2,00	2,10	1,75	1,54	1,36	1,38 ⁹³
Kanada	-	-	-	1,63 ⁸³	1,71	1,60	-
USA	-	-	-	1,84	2,08	2,06	2,07 ⁹³

Pozn.: ⁵¹1951, ⁷⁹1979 atd.

Pramen: Eurostat.

Bibliografie

Výběr z české demografické literatury za 2. pololetí 2006 a 1. pololetí 2007

I. Knižní publikace

1. Bocková, Gisela. *Ženy v evropských dějinách*. Praha: NLN, 2007, 384 s.
2. Čapka, František – Slezák, Lubomír – Vaculík, Jaroslav. *Nové osídlení pohraničí českých zemí po druhé světové válce*. Brno: Akademické nakladatelství Cerm, 2005, 359 s.
3. Goody, Jack. *Proměny rodiny v evropské historii*. Praha: NLN, 2006, 232 s.
4. Hamplová, Dana (ed.) – Zeman, Kryštof – Řeháková, Blanka – Poláček, Vladimír – Soukupová, Eva. *Mimomanželská plodnost v České republice po roce 1989: sociální a ekonomické souvislosti*. Praha: Sociologický ústav AV ČR, 2006, 92 s.
5. Hašková, Hana (ed.) – Šalamounová, Petra – Víznerová, Hana – Zamykalová, Lenka. *Fenomén bezděmnosti v sociologické a demografické perspektivě*. Praha: Sociologický ústav AV ČR, 2006, 153 s.
6. Hlavačka, Milan. *Zlatý věk české samosprávy. Samospráva a její vliv na hospodářský, sociální a intelektuální rozvoj Čech 1862–1913*. Praha: Libri, 2006, 208 s.
7. Holý, Martin – Mikulec, Jiří (ed.). *Církev a smrt*. Praha: HÚ 2007, 301 s.
8. Horáková, Milada. *Zahraniční pracovní migrace v České republice dva roky po vstupu ČR do EU*. Praha: VÚPSV, 2006, 88 s.
9. Kocourek, J. – Pažejová, L. *Menšinová problematika v ČR: komunitní život a reprezentace kolektivních zájmů (Slováci, Ukrajinci, Vietnamci a Romové)*. Praha: Sociologický ústav AV ČR, 2006, 95 s.
10. Kuchařová, Věra – Svobodová, Kamila. *Sít zařazení denní péče o děti předškolního věku v ČR*. Praha: VÚPSV, 2006, 57 s.
11. Leontijeva, Yana. *Postoje k imigrantům v České republice a v Evropě*. Dostupné z: <http://archiv.soc.cas.cz/download/122/SDAinfo0601.pdf>
12. Leontijeva, Yana – Vojtková, Michaela. <http://www.vupsv.cz/zpravy.htm> *Zdroje dat o cizincích v ČR*. Dostupné z: <http://archiv.soc.cas.cz/download/123/SDAinfo0602.pdf>
13. Leontijeva, Y. (ed.) – Ezzeddine-Lukšíková, P. – Hirt, T. – Jakoubek, M. – Malínská, Jana. *Do politiky prý žena nesmí – proč? Vzdělání a postavení žen v české společnosti v 19. a na počátku 20. století*. Praha: Libri, Slon, 2005, 176 s.
14. Nešporová, Olga. *Rodiny přistěhovalců I*. Praha: VÚPSV, v.v.i. 2007, 62 s.
15. Šafr, Jiří. *Sociální postavení a životní styl v české společnosti*. Praha: 2006, Sociologický ústav AV ČR, 2006, 64 s.
16. Tupá, Barbora (ed.) – Červinková, Alice – Linková, Marcela – Řeháčková, Dana – Šaldová, Kateřina. *Vlastní pokoj: 10 pohledů*. Praha: Sociologický ústav AV ČR, 2004, 93 s.
17. Vavrečková, Jana. *Sledování migračního pohybu českých občanů do států EU–15 s důrazem na země s otevřeným trhem práce pro české občany*. Praha: VÚPSV, 2006, 34 s.
18. Vavrečková, Jana a kol. *Riziko odlivu lékařů a odborníků IT/ICT z České republiky do zahraničí*. Praha: VÚPSV 2007, 88 s.

II. Soubory údajů

19. *Demografická ročenka vybraných měst ČR, 1991 až 2006*. Praha: ČSÚ, 2007.
20. *Demografická ročenka České republiky 2006*. Praha: ČSÚ, 2007.
21. *Demografická ročenka krajů České republiky 1991 až 2006*. Praha: ČSÚ, 2007.
22. *Demografická ročenka okresů České republiky 1991 až 2006*. Praha: ČSÚ, 2007.
23. *Demografická ročenka správních obvodů obcí s rozšířenou působností 1995 až 2006*. Praha: ČSÚ, 2007.
24. *Statistický lexikon obcí 2007*. Praha: ČSÚ, 2007.
25. *Stav a pohyb obyvatelstva v ČR*. Praha: ČSÚ, 2007.
26. *Úmrtnostní tabulky za ČR a kraje*. Praha: ČSÚ, 2007.
27. *Úmrtnostní tabulky za okresy ČR v období 2001 až 2005*. Praha: ČSÚ, 2007.
28. *Věkové složení obyvatelstva České republiky v roce 2006*. Praha: ČSÚ, 2007.
29. *Vnější příčiny úmrtí v ČR v letech 1994 až 2006*. Praha: ČSÚ, 2007.
30. *Vysokoškoláci z demografického pohledu*. Praha: ČSÚ, 2007.
31. *Vývoj obyvatelstva České republiky v roce 2006*. Praha: ČSÚ, 2007.
32. *Zemřelí podle podrobného seznamu příčin smrti, pohlaví a věku v ČR (1919 až 2006)*. Praha: ČSÚ, 2007.

III. Výběr statí

33. Bárták, Miloslav – Malina, Antonín – Horáková, Pavlína. *Ekvita ve zdravotní a zdravotnických službách. Teoretická východiska a situace v České republice*. Zdravotnictví v České republice (ZČR), 2007, roč. 10, č. 2, s. 60–65.

34. Bužgová, Radka. *Respektování autonomie při dlouhodobé péči o seniory*. Kontakt (K), 2007, roč. 9, č. 1, s. 65–69.
35. Csémy, L. – Nešpor, K. – Brožová, J. *Delirium tremens v České republice: strmý vzestup*. Časopis lékařů českých (ČLČ), 2007, č. 1, s. 82–83.
36. Drbohlav, Dušan – Uherek, Zdeněk. *Reflexe migračních teorií*. Geografie, sborník České geografické společnosti (GŠČGS), roč. 112, č. 2, s. 125–141.
37. Drbohlav, Dušan – Dzuřová, Dagmar – Černík, Jan. *Integrace cizinců, žáků základních a středních škol do české společnosti: příklad Prahy*. GŠČGS, roč. 112, č. 2, s. 161–184.
38. Dudová, Radka. *Rozporuplné diskursy otcovství*. Gender, rovné příležitosti, výzkum (GRP), 2006, roč. 7, č. 2, s. 6–10.
39. di Fabio, Udo. *Ochrana rodiny a mezigenerační spravedlnost. Sociální politika mezi principem svobody a utváření společenství*. Rodinná politika (RP), 2006, roč. 1, č. 1, s. I–IV.
40. Fučík, Petr. *Věková homogenie českých sňatků 1920–2000*. Sociologický časopis (SČ), 2006, roč. 42, č. 4, s. 719–739.
41. Grabmüllerová, Daniela. *Aktuální otázky bytové politiky ve vazbě na EU*. Urbanismus a územní rozvoj (UÚR), 2007, roč. 10, č. 2, s. 3–7.
42. Hampl, Martin. *Sociální geografie: proměny tematické orientace i přetrvávání výchozích problémů studia*. GŠČGS, 2006, roč. 111, č. 4, s. 382–400.
43. Holčík, J. – Řehulka, E. *Potřeba a poslání zdravotní výchovy*. ČLČ, 2007, roč. 146, č. 1, s. 3–8.
44. Holčík, J. *Hodnoty a perspektivy péče o zdraví*. ČLČ, 2007, roč. 146, č. 8, s. 635–641.
45. Hovorka, Daniel. *Nová úprava dávek pomoci v hmotné nouzi a životního minima z pohledu rodin s nezaopatřenými dětmi*. Rodinná politika (RP), roč. 9, č. 2, s. 16–20.
46. Chaloupková, Jana. *Dohromady, nebo každý zvlášť? Hospodaření s příjmy manželských a nesezdaných párů*. SČ, 2006, č. 5, s. 971–986.
47. Janská, Eva. *Adaptace/integrace imigrantů do majoritní společnosti. Druhá generace cizinců a jejich rodičů v Česku*. GŠČGS, roč. 112, č. 2, s. 142–160.
48. Jeleček, Leoš – Chromý, Pavel – Martínek, Jiří. *Vývoj geografie na Univerzitě Karlově v kontextu české geografie od poloviny 19. století*. GŠČGS, 2006, roč. 111, č. 4, s. 343–367.
49. Jemelka, Martin. *Stav a perspektivy výzkumu bydlení a života v dělnických koloniích*. Slezský sborník (SS), 2007, č. 1, s.
50. *Jihomoravský kraj zavádí systém „rodinných pasů“*. RP, 2006, roč. 1, č. 1, s. 4.
51. Kalvach, Z. – Drbal, C. – Zavázalová, H. – Šnejdrová, M. – Ondrušová, J. *Geriatrický pohled na zdraví a nemocnost ve stáří – změna paradigmatu?* ČLČ, 2006, roč. 145, č. 12, s. 909–915.
52. Klamková, Hana. *Rod a rasa: „Ženská otázka“ v Třetí říši*. GRPV, 2007, roč. 8, s. 46–51.
53. Kodriková, Zuzana. *Co prokazuje zápis otce do matřiky*. PR, roč. 9, č. 2, s. 18–19.
54. Korbelařová, Irena – Žáček, Rudolf. *Statistické prameny církevní provenience k dějinám Slezska*. SS, 104, 2006, č. 2, s. 81–89.
55. Kořánová, Marie – Kuchařová, Věra. *Otcovská (rodičovská) dovolená*. Fórum sociální politiky (FSP), 2007, roč. 1, č. 1, s. 16–20.
56. Kotrbová, Kvetoslava – Kastnerová, Markéta. *Současný stav zásobování jódem u české populace*. K, 2007, roč. 9, č. 1, s. 172–178.
57. Kuchtová, Regina – Ceselský, Jan. *Bytová výstavba v Ostravě – minulost a současnost*. UÚR, 2007, roč. 10, č. 2, s. 36–41.
58. Kupčík, Ivan. *České země na mapách střední Evropy do poloviny 17. století a jejich typologické členění*. GŠČGS, 2006, roč. 111, č. 4, s. 436–453.
59. Kyzlinková, Renata – Svobodová, Kamila. *Práce z domova a její zásah do rodinného života*. FSP, 2007, roč. 1, č. 1, s. 11–17.
60. Lachmanová, Lenka. *Vývoj a úspěšnost modelů integrace imigrantů (na příkladu Rakouska, Francie a Nizozemska)*. GŠČGS, roč. 112, č. 2, s. 221–236.
61. Lux, Martin – Sunega, Petr. *Vývoj finanční dostupnosti nájemního a vlastnického bydlení v průběhu hospodářské transformace v České republice*. SČ, 2006, č. 5, s. 851–881.
62. Lux, Martin – Sunega, Petr. *Vliv podmínek bydlení na zamýšlenou migraci české populace za prací*. SČ, 2007, roč. 43, č. 2, s. 305–332.
63. Machačková, Jana – Matějček, Jiří. *„Co měl kdy kdo v hlavě“*. Skupinové subkultury v českých zemích. 1: 1781 – 1848 (1989). Nástin. SS, 2006, č. 3, s.; 2007, č. 1, s.
64. Matyášová, Barbora. *Je mi čtyřicet a mám dítě*. Děti a my (DM), 2007, roč. 37, č. 4, s. 36–37.
65. Nenička, Lubomír. *Důsledky uprchlického problému pro národnostní vztahy v Moravské Ostravě v období druhé republiky*. SS, 2006, č. 1.
66. Novotný, Josef – Janská, Eva – Čermáková, Dita. *Rozmístění cizinců v Česku a jeho podmiňující faktory*. Pokus o kvantitativní analýzu. GŠČGS, roč. 112, č. 2, s. 204–220.
67. *Olomoucký kraj. Jak řeší nezaměstnanost regiony*. Veřejná správa, 2007, roč. 18, č. 17, s. I–XII.
68. Otová, B. – Kalvach, Z. – Šnejdrová, M. *Biologické mechanismy stárnutí*. ČLČ, 2006, roč. 145, č. 9, s. 668–694.
69. Pacovský, V. *Z dějin české gerontologie a geriatricie*. ČLČ, 2006, roč. 145, č. 9, s. 751–754.

70. Papoušková, Radka. *Migrace za studiem: cizinci na Vysoké škole ekonomické v Praze*. GŠČGS, roč. 112, č. 2, s. 185–203.
71. Pavlík, Zdeněk. *Vývoj demografie v kontextu poznání objektivní reality*. GŠČGS, 2006, roč. 111, č. 4, s. 401–425.
72. Plucar, Bohumír – Patočka, Jiří. *Sto let od objevu Alzheimerovy choroby*. K, 2007, roč. 9, č. 1, s. 183–184.
73. Procházková, B. *poznámky o statistice pro zdravotnické obory*. ČLČ, 2006, roč. 145, č. 11, s. 884–885.
74. Ptáček, Pavel – Szczyrba, Zdeněk – Fňukal, Miloš. *Proměny prostorové struktury města Olomouce s důrazem na rezidenční funkce*. UÚR, 2007, roč. 10, č. 2, s. 19–26.
75. Slepíčková, Lenka. *Nedobrovolná bezdětnost jako sociologická téma*. SČ, 2006, č. 5, s. 937–951.
76. *Slučitelnost rodiny a zaměstnání, zájem dítěte a ženská a mužská identita*. RP, 2007, č. 1+2, s. 4–8.
77. Svobodová, Kamila. *Gender a poskytování péče starším osobám*. PR, 2007, roč. 9, č. 2, s. 20–23; č. 3, s. 22–24; č. 4, s. 20–24.
78. Šamanová, Gabriela. *Hodnota dítěte v individuálním životě a pro společnost*. Naše společnost (Souvislosti), 2006, č. 2, dostupné z: http://www.cvvm.cas.cz/index.php?disp=nase_spolecnost&offset=103&shw=100061
79. Ševeček, Ondřej. *Bydlení, bytová otázka a bytové poměry v Baťově Zlíně v letech 1918–1938*. SS, 104, 2006, č. 1, s. 18–48.
80. Švaříčková-Slabáková, Radmila. *Služebnictvo rakousko-české aristokracie v 19. století*. SS, 2006, č. 4, s.
81. Tomko, Lukáš. *Babyboxy počet usmrcených dětí nesníží. Rozhovor s předsedou Společnosti sociální pediatrie MUDr. Františkem Schneibergem*. RP, 2006, č. 3+4, s. 7–8.
82. Tomko, Lukáš. *Programové prohlášení nové vlády a rodinná politika*. RP, 2007, č. 1+2, s. 1–2.
83. Vavrečková, Jana. *Mezinárodní migrace odborníků a riziko odchodu českých lékařů do zahraničí*. FSP, 2007, roč. 1, č. 1, s. 6–10.
84. vb. *Harmonizace rodinného práva v Evropě?* RP, 2006, roč. 1, č. 3+4, s. 1.
85. Večerník, Jiří. *Přístupy k transformaci a sociální reforma v České republice*. FSP, 2007, roč. 1, č. 1, s. 2–6.
86. *Zdraví pro všechny. Evropská úřadovna WHO zhodnotila a novelizovala politiku „Zdraví pro všechny“*. ZČR, 2007, roč. 10, č. 2, s. 42–46.

Soupis excerptovaných časopisů a sborníků
 ČASOPIS LÉKAŘŮ ČESKÝCH (ČLČ)
 DĚTI A MÝ (DM)
 FORUM SOCIÁLNÍ POLITIKY (FSP)
 GENDER, ROVNÉ PŘÍLEŽITOSTI, VÝZKUM (GRP)

GEOGRAFIE, Sborník České geografické společnosti (GŠČGS)
 KONTAKT (K)
 NAŠE SPOLEČNOST
 RODINNÁ POLITIKA (RP)
 SLEZSKÝ SBORNÍK (SS)
 SOCIOLOGICKÝ ČASOPIS (SČ)
 URBANISMUS A ÚZEMNÍ ROZVOJ (UÚR)
 VEŘEJNÁ SPRÁVA
 ZDRAVOTNICTVÍ V ČESKÉ REPUBLICE (ZČR)
 hru

Population. 2006, září – prosinec, č. 5–6. Vydává INED, Paris.

Poslední dvojčíslu ročníku 2006 pokračuje jako v předcházejících číslech v mapování vývoje světové populace. Tentokrát je v rubrice „Demografie světa: současný stav a trendy“ studie autorů: *J. M. Guzmán, J. Rodríguez, J. Martínez, J. M. Contreras a D. González*. **Demografie Latinské Ameriky a Karibiku od roku 1950**. Ve více než stostránkové práci (včetně podrobné statistické přílohy) rozebírají vývoj základních demografických ukazatelů, jako je plodnost, úmrtnost, včetně dětské, apod. Pozornost věnují různým modelům demografické transformace a specifickému vývoji v jednotlivých zemích. Zabývají se podrobně věkovou strukturou jednotlivých zemí včetně problematiky stárnutí populace. Nechybí ani hodnocení vnitřní i mezistátní migrace spojené s výraznými znaky postupující urbanizace. Samostatná pasáž je věnována vývoji vzdělanosti a odstraňování analfabetismu.

Specifikou Francie, tedy přítomností cizinců, imigrantů a jejich dětí, se zabývají dva příspěvky. Pod názvem **Posuzování podle jejich administrativy** (*A. S. Bruno – P. Rygiel – A. Spire a C. Zalc*) je autory popisováno „zpracování úředních spisů o pracovních pobytech cizinců ve Francii v letech 1917–1984“. Druhý příspěvek z tohoto oddílu má název **Trvalost mezigenerační nerovnosti svázaná s imigrací: trh práce pro imigranty a jejich potomky ve Francii** (*D. Meurs, A. Pailhé, P. Simon*).

V oddíle informujícím o výzkumných pracích jsou zařazeny dva příspěvky. Prvním je **Rozvoj sportovní demografie: Metoda duration analysis aplikovaná na populace členů sportovní federace** (*F. de Bruyn – A. Bringé*) a **Pokles plodnosti v Iránu 1981–1999: aplikace metody pravděpodobnosti zvýšení pořadí** (*M. Hosseini-Chavoshi, P. McDonald, M. J. Abbasi-Shavazi*).

Bibliografická část má tentokrát souhrnný název „Demografická kontinuita a diskontinuita v rozvojových zemích“. Ze zajímavých titulů můžeme uvést např. recenze knih zabývajících se HIV a AIDS v Africe, nebo problematikou žen a ženských otázek v Číně.

lp

Population et sociétés. 2007, č. 430, 431, 432, 433. Vydává INED, Paris.

V prvním čísle ročníku 2007 (430.) se autoři *J. Bilsen, J. Cohen* a *L. Deliens* z Belgie a Holandska zabývají problematikou **Konec života v Evropě: z hlediska praktické medicíny.** V materiálu seznamují s dnes často diskutovanými otázkami odchodu ze života, s přístupem k euthanazii v jednotlivých evropských zemích i se zákonnými opatřeními přijatými v této souvislosti ve Švýcarsku či Nizozemsku. Základem materiálu je informace vycházející z ankety uskutečněné v roce 2002 mezi lékaři simultánně v šesti zemích Evropy (Belgie, Dánsko, Itálie, Nizozemsko, Švédsko, Švýcarsko) na téma – Eureld (European End-of-Life Decisions).

Jednotlivé podkapitoly, které se zabývají výsledky ankety, mají tyto názvy: U jednoho až dvou ze tří předpokládaných úmrtí, mohlo smrt urychlit lékařské rozhodnutí, Snížení bolesti nebo zastavení ošetřování, Euthanazie je málo rozšířená, Praktikování silných léků až do smrti.

Únorové, 431. číslo má název **Baby-boom: Pokračování a konec.** Jeho autor *A. Monnier* se zde věnuje fenoménu baby-boomu objevujícímu se v demografii v posledních zhruba šedesáti letech. K nárůstu porodnosti docházelo zejména v období po druhé světové válce a to až do začátku sedmdesátých let. Jak se tato situace projeví dnes, kdy začíná první generace dětí odcházet do důchodu, se autor ptá v kapitolách: Odchod do důchodu dětí baby-boomu bude redukovat nezaměstnanost? a O kolik se bude muset zvýšit počet míst v zařízeních pro starší osoby. Poslední kapitola má název Rozpor baby-boomu – boom úmrtí.

Dvě děti na ženu ve Francii roku 2006: jsou příčinou migrantů? – pod tímto názvem se autoři

432. čísla bulletinu *F. Heran* a *G. Pison* zabývají podrobně velmi pozitivním demografickým vývojem ve Francii, která se v plodnosti zařazuje do špičky evropských zemí. Jednotlivé oddíly jsou zařazeny podle názvů: Velký příspěvek v případech porodů, slabý v případech plodnosti, Přínos cizinců k úrovni plodnosti v zemi: +0,1 dítěte na ženu, Imigrace nebo ne, výjimečná plodnost v Evropě.

Cizinci přispívají porodů ve Francii zhruba ve 12 % a imigranti, včetně cizinců, kteří se stali Francouzi, kolem 15 %. Plodnost cizinců je vyšší než u Francouzů (v roce 2004 tento poměr činil 3,3 dítěte oproti 1,8).

Studii doplňují graf ukazující vývoj plodnosti cizinců a Francouzů v čase, aktuální „strom života“ metropolitní Francie a podrobná tabulka základních demografických údajů za období 1950 až 2006.

Ve stati **Afrika – monitorování vývoje populace v terénu pro lepší poznání demografických tendencí** *E. Guyavarch* seznamuje čtenáře 433. čísla bulletinu s činností, kterou pracovníci Národního institutu demografických studií (INED) a Institutu výzkumu rozvoje (IRD) zajišťují ve třech místech „šetření populace a zdraví“ ve státě Senegal v západní Africe. Mimo demografických údajů jako je narození, sňatky, úmrtí a migrace, zjišťují i otázky spojené s péčí o zdraví a fungování rodiny. Anketní otázky kvantitativního charakteru jsou doplňovány i kvalitativním šetřením.

Výběr Senegalu se mj. váže na skutečnost, že právě v oblasti jižní Sahary v Africe by se podle prognózy OSN měl do roku 2050 více než zdvojnásobit počet obyvatel. V uvedeném roce by zde mělo žít celkem 1,8 miliardy obyvatel. Zjištěné skutečnosti autor pak zobecňuje v podkapitolách zabývajících se otázkou Jak snížit mateřskou úmrtnost a Překážky rozšíření antikoncepce v Africe.

lp

POKYNY PRO AUTORY

Redakce přijímá rukopisy v tištěné a elektronické podobě. V průvodním dopise uveďte úplnou kontaktní adresu, včetně e-mailu, a číslo účtu pro zaslání honoráře.

Rozsah příspěvku:

Textová část studie nesmí přesahovat 15 normostran (1 NS = 1800 znaků vč. mezer), tj. 27 000 znaků včetně mezer. Příspěvky do oddílů: Sčítání lidu, Diskuse a Přehledy nesmí přesahovat 8 NS, recenze 4 NS, zprávy a anotace literatury 2 NS. Je třeba, aby zasláná studie obsahovala abstrakt do 5 řádků (Ř), resumé do 20 Ř, abecední seznam citované literatury a stručnou informaci o autorovi – jeho odborném zaměření a názvy nejdůležitějších prací (do 5 Ř). Rukopis je třeba zaslat v textovém editoru Word, zdrojová data pro tabulky a grafy v programu Excel, obrázky a mapy ve formátu *.tif, *.jpg, *.eps (blíže **Zásady pro optimální podobu textu a citací**). Tabulky, grafy a obrázky je třeba zařadit do textu, jednotlivé strany musí být očíslovány.

Recenzní řízení provádí redakční rada, která se schází 3x do roka. Rozhodnutí o publikování rukopisu, resp. závěru redakční rady, je autorovi sděleno do 14 dnů po zasedání redakční rady.

Redakce provádí jazykovou úpravu textu.

Zásady pro optimální podobu textu a citací

A. Texty

Při psaní v textovém editoru PC Word je třeba dodržovat tyto zásady:

1. V nastavení odstavce použijte pouze zarovnání VLEVO (na levou zarážku) bez odsazení první řádky (k odlišení odstavce vynechat řádek).
2. Představení řádky, automatické úroveň číslování a vyznačování (např. u poznámek), nastavení typů odstavců pro různé druhy textů (titulky, podtitulky) je v dalším zpracování nepoužitelné (např. text poznámky, na kterou je v odstavci číselný odkaz, vypište za tento odstavec mezi dvě volné řádky).
3. Vyznačování v odstavci (kurzivou, tučně) a používání indexů bude do sazby korektně přeneseno.
4. Nepoužívejte (v nastavení vypněte) funkci, která nuceně přesunuje do další řádky jednohláskové předložky a spojky (a, s, z, v, k apod.), jež by jinak vyšly na konec řádky. Textový editor vsune do textu programové informace o tomto tzv. nuceném dělení, které nelze jinak než ručně prachně odstranit.
5. Nepoužívejte různé druhy podtitků a barev pro úpravu textů, titulků, podtitulků a tabulek (u tabulek nepoužívejte dvojité čáry) a grafů.

Text bude v konečné úpravě zalomen v jiné velikosti a typu písma, do více sloupců a na jinou šířku sloupce než na tu, která je nastavena v textovém editoru, proto jakákoliv „grafická úprava“ v textu je zbytečná. Úroveň stupňů důležitosti, např. u titulků, podtitulků vyznačte (kurziva – vlnovkou, tučně – podtržením) ve vytištěném rukopise.

B. Grafy, obrazové soubory

1. Pro zpracování grafů je kromě požadovaného typu (sloupcový, spojnicový, bodový apod.) nutné připojit zdrojová data v programu Excel.
2. Všechny obrazové soubory – např. mapy, fotografie ukládejte mimo textový soubor samostatně ve formátech *.tif, *.jpg, *.eps s odkazem v textu (graf 1, schéma 1 apod.).
3. Pro další technologické zpracování je důležité, aby bitmapové soubory měly v požadované velikosti rozlišení 300 dpi (bodů na palec).

4. Podkladem pro tisk mohou být klasické fotografie (barevné i černobílé) na fotopapíru.

C. Pravidla citací a popisky

Příklady základních druhů citací:

Monografie

– Roubíček, Vladimír. 1997. *Úvod do demografie*. Praha: Codex Bohemia. (U publikace s více než třemi autory se uvádí jen příjmení prvního autora, na něm následuje zkratka aj., u zahraničních publikací et al.)

– Hantrais, Linda (ed.). 2000. *Gendered Policies in Europe. Reconciling Employment and Family Life*. London: Macmillan Press.

– Potraty. 2005. Praha: Ústav zdravotnických informací a statistiky.

Články v časopisech

– Bakalář, Eduard – Kovařík, Jiří. 2000. *Otcové, otcovství v České republice*. Demografie, 42, s. 266–272.

Pokud je časopis stránkovaný průběžně v celém ročníku, není nutný údaj o čísle.

Články ve sbornících

Daly, Mary. 2004. *Rodinná politika v evropských zemích*. In Perspektivy rodinné politiky v ČR, s. 62–71. Praha: MPSV ČR.

Elektronické dokumenty

Je třeba uvést:

1. specifikaci média (on-line, CD ROM, databáze, datový soubor, disketa)
2. datum stažení (cit. 29. 10. 2005)
3. webovou adresu (dostupné z: <http://www.czso.cz>)

Hoem, Jan M. *Why does Sweden have such high fertility?* Demographic Research (on-line), 13, (cit. 4. 9. 2005), dostupné z: <http://demographic-research.org/Volumes/Vol13/22/>

Přednášky z konferencí

Maur, Eduard. *Problémy studia migrací v českých zemích v raném novověku*. Příspěvek přednesený na konferenci Dějiny migrací v českých zemích v novověku. Praha, 14. 10. 2005.

Seznam literatury a odkazy

Jednotlivé položky jsou řazeny podle abecedy, více prací od téhož autora je řazeno sestupně od nejstarší k nejnovější. Pokud má autor v seznamu v jednom roce více plošek, rozlišují se přidáním písmen a, b, c ... za rok vydání.

Příklad:

Syrovátko, Augustin. 1962a. *Úrazy v domácnosti*. Česká pediatrie, 17, s. 750–753.

Syrovátko, Augustin. 1962b. *Úmrtnost dětí v českých zemích na dopravní úrazy*. Časopis lékařů českých, 101, s. 1513–1517.

Odkazy v textu na seznam literatury

(Srb, 2004); (Srb, 2004: 36–37); (Syrovátko aj., 1984).

Popisky tabulek a grafů

Tab. 1 Pohyb obyvatelstva, 1990–2005

Graf 1 Pravděpodobnost uzavření sňatku svobodných žen podle věku, 1991–2005

Adresa redakce: Český statistický úřad, redakce Demografie, Na padesátém 81, 100 82 Praha 10-Strašnice, telefon: 274 052 838, e-mail: vera.hruskova@czso.cz, <http://czso.cz/csu/redakce.nst/i/demografie>